

ПРИДНІПРОВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ
БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ

ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР

Збірник наукових праць

№ 149, 2019

Видавничий дім
«Гельветика»
2019

Головний редактор:

Орловська Ю.В. – доктор економічних наук, професор, ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Члени редакційної колегії:

Большаков В.І. – доктор технічних наук, заслужений діяч науки і техніки України, ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Божанова В.Ю. – доктор економічних наук, професор, ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Вакульчик О.М. – доктор економічних наук, професор, Академія митної служби України

Верхоглядова Н.І. – доктор економічних наук, професор, ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Дубницький В.І. – доктор економічних наук, професор, Український державний хіміко-технологічний університет.

Задоя А.О. – доктор економічних наук, професор, Університет імені Альфреда Нобеля.

Залунін В.Ф. – доктор економічних наук, професор, ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Іванов С.В. – доктор економічних наук, професор, Дніпровський державний аграрно-економічний університет.

Коломицева О.В. – доктор економічних наук, професор, Черкаський державний технологічний університет.

Тараненко І.В. – доктор економічних наук, професор, Університет імені Альфреда Нобеля.

Поповиченко І.В. – доктор економічних наук, професор, ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Стукало Н.В. – доктор економічних наук, професор, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара.

Уманець Т.В. – доктор економічних наук, професор, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень.

Чимшит С.І. – доктор економічних наук, доцент, ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Чужиков В.І. – доктор економічних наук, професор, ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана".

Maija Šenfelde – PhD in Economics, Professor of Macroeconomics, Director of the Institute of National and Regional Economy at Riga Technical University (Latvia).

Друкується відповідно рішення Вченої ради
Придніпровської державної академії будівництва та архітектури
(Протокол № 2 від 24.09.2019 р.)

Свідоцтво про Державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації серія КВ № 12699-1583 Р,
видане Міністерством юстиції України 17.05.2007 р.

Науковий збірник «Економічний простір» включено до спеціалізованого
Переліку ВАК України з економіки (Наказ МОН України №1081 від 29.09.2014 р.)

Збірник включений до міжнародних наукометричних баз даних
Index Copernicus та Google Scholar

Е 45 Економічний простір: Збірник наукових праць. – № 149. – Дніпро: ПДАБА, 2019. – 100 с.

У збірнику розглядаються сучасні проблеми просторових економічних систем, сталого екологічно-збережувального розвитку економіки, інноваційних процесів макро і мікрорівня, кластерних форм організації бізнесу, ресурсозбереження, фінансових та інвестиційних аспектів економічного зростання, ефективності регуляційних дій органів державного управління та місцевого самоврядування. Особливої уваги в збірнику набувають питання підвищення якості освітнянських функцій вищих навчальних закладів, ролі освіти в постіндустріальному суспільстві. Рекомендовано для студентів, аспірантів, науковців, викладачів, представників органів державного управління та місцевого самоврядування.

ЗМІСТ

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

Варламова О. А., Селезньова В. А. АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ ПРОНИКНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ КОМПАНІЙ НА ЗАРУБІЖНІ РИНКИ.....	7
Грибіненко О. М. МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА: ОЦІНКА СУЧАСНОГО СЕРЕДОВИЩА, ГЛОБАЛЬНІ ТРЕНДИ ТА РИЗИК-ФАКТОРИ.....	14
Дугінець Г. В. ІНСТРУМЕНТИ МІЖНАРОДНОГО МАРКЕТИНГУ ГЛОБАЛЬНИХ ЛАНЦЮГІВ ВАРТОСТІ.....	23
Крупський О. П., Самойленко А. О., Комарова А. І., Морозов М. В. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ.....	29
Мащенко С. О., Штефан А. В. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАЛУЧЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ДО МЕТАЛУРГІЙНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ.....	35
Нікітіна А. В., Павленко Е. А., Захарова А. О. РОЗВИТОК СТАРТАПІНГУ В УКРАЇНІ НА ОСНОВІ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ.....	41
Пашенко Б. В. ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ОРГАНІЧНОЮ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЮ ПРОДУКЦІЄЮ МІЖ США ТА ПІВДЕННОЮ КОРЕСІЮ.....	45
Сівова Т. Ю. ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ ЗА МІЖНАРОДНИМИ РЕЙТИНГАМИ.....	50

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА, ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Алексєєнко Л. М., Ціжма О. А. ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА У КОНТЕКСТІ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ.....	54
Кузнецова С. О., Дороманджи А. В. ПІДВИЩЕННЯ ДОРЕЧНОСТІ Й ЗРОЗУМІЛОСТІ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ЗА МСФЗ.....	60

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОСТОРОВО-КЛАСТЕРНИЙ БІЗНЕС

Залознова Ю. С., Трушкіна Н. В., Ринкевич Н. С. УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДПРИЄМСТВ.....	65
Спірідінова К. О., Черкас В. О. СКЛАДАННЯ БІЗНЕС-ПЛАНУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	76
Тесленок І. М., Сех Д. А. ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЗОВНІШНІХ ФАКТОРІВ НА СТАН КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКИХ ІТ-ПІДПРИЄМСТВ.....	81

Штефан Н. М.

ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ.....

87

СТАЛИЙ РОЗВИТОК, ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА

Божанова В. Ю., Павелко Ю. С., Яценко Д. О.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ТА ПРАКТИЧНІ
РЕКОМЕНДАЦІЇ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ
ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ ЯК ЦІЛІСНОЇ СИСТЕМИ.....

94

CONTENTS

INTERNATIONAL ECONOMY AND CHANGES OF GEO-ECONOMIC SPACE

Varlamova O., Seleznova V.	
ANALYSIS OF NATIONAL COMPANIES PROBLEMS TO ENTER FOREIGN MARKETS.....	7
Hrybinenko O.	
INTERNATIONAL ECONOMIC SECURITY: ASSESSMENT OF THE MODERN ENVIRONMENT, GLOBAL TRENDS AND RISK FACTORS.....	14
Duginets G.	
TOOLS FOR INTERNATIONAL MARKETING OF GLOBAL VALUE CHAINS.....	23
Krupskiy O., Samoilenko A., Komarova A., Morozov M.	
INTERNATIONAL TOURISM DEVELOPMENT TRENDS.....	29
Maschenko S., Shtefan A.	
PROBLEMS AND PROSPECTS OF ATTRACTING FOREIGN DIRECT INVESTMENTS TO THE METALLURGICAL INDUSTRY OF UKRAINE.....	35
Nikitina A., Pavlenko E., Zakharova A.	
DEVELOPMENT OF STARTUPING IN UKRAINE ON THE BASIS OF ATTRACTING FOREIGN INVESTMENTS.....	41
Pashchenko B.	
DETERMINANTS OF THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL TRADE IN AGRI-FOOD PRODUCTS BETWEEN THE US AND SOUTH KOREA.....	45
Sivova T.	
UKRAINE'S INNOVATIVE ACTIVITIES ON INTERNATIONAL RATINGS.....	50

FINANCES, BANKING AND INVESTMENT ACTIVITY

Alekseyenko L., Tsizhma O.	
FINANCIAL SUPPORT FOR THE AGRICULTURAL SECTOR IN THE CONTEXT OF SPATIAL ECONOMIC DEVELOPMENT.....	54
Kuznetsova S., Doromandzhy A.	
INCREASING INCIDENCE AND UNDERSTANDING OF THE FINANCIAL STATEMENTS OF THE IFRS.....	60

ECONOMY OF THE ENTERPRISE AND SPATIAL AND CLUSTERED BUSINESS

Zaloznova Yu., Trushkina N., Rynkevich N.	
IMPROVEMENT OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FOR MANAGING THE DEVELOPMENT OF ORGANIZATIONAL CULTURE OF ENTERPRISES.....	65
Spiridonova K., Cherkas V.	
BUSINESS PLAN IN MODERN BUSINESS CONDITIONS.....	76
Teslenok I., Sekh D.	
RESEARCH INFLUENCE OF EXTERNAL FACTORS ON THE STATE OF CORPORATE CULTURE OF UKRAINIAN IT-ENTERPRISES.....	81

Shtefan N.

FORMATION OF INSTITUTIONAL MECHANISM
FOR ENTERPRISE INNOVATIVE ACTIVITY..... 87

**SUSTAINABILITY, ENVIRONMENTAL MANAGEMENT
AND ALTERNATIVE ENERGETICS**

Bozhanova V., Pavelko Y., Yatsenko D.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES AND PRACTICAL
RECOMMENDATIONS FOR THE FORMATION AND FUNCTIONING
OF ECOLOGICAL TOURISM AS A INTEGRATED SYSTEM..... 94

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

УДК 339.564.23

DOI <https://doi.org/10.32782/2224-6282/149-1>

Варламова О. А., Селезньова В. А.
ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»

Varlamova O., Seleznova V.
Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ ПРОНИКНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ КОМПАНІЙ НА ЗАРУБІЖНІ РИНКИ

У статті розглянуто позиціонування України в міжнародних рейтингах, тобто як вітчизняні підприємства сприймаються іноземними контрагентами. Проаналізовано основні проблеми проникнення національних компаній на зарубіжні ринки, а саме політична нестабільність, інфляція, коливання курсу гривні, низький рівень конкурентоспроможності, скорочення обсягів фінансування, відсутність механізму ефективного впровадження новітніх технологій. Політична нестабільність, яка спричиняє часті урядові зміни, поглиблення фінансової і соціально-економічної кризи, зростання рівня ризику в роботі національних підприємств, внаслідок чого падає дохід громадян, величина попиту на продукцію і можливості для подальшого розвитку фірм, це сприяє тому, що контракти на експорт неохоче укладаються, тобто торгівля з міжнародними контрагентами занепадає. Зниження курсу національної валюти мало негативний вплив на конкурентоспроможність продукції вітчизняних компаній на зарубіжних ринках, що було висвітлено в динаміці реального ефективного курсу валют. Аналіз структури експорту українських товарів дає підстави стверджувати, що основна його частина припадає на продукти з низьким ступенем переробки, а отже – з низькою доданою вартістю. Показники банківського сектору поступово повертаються до показників 2014 року, тому банківське кредитування та загалом банківська система України поступово повертає довіру до бізнесменів та громадян, однак для більшого розвитку міжнародної торгівлі потрібно створювати вигідні умови кредитування експорту та розвивати інвестиційну діяльність. Вітчизняним підприємствам необхідно приділяти належну увагу і нарощуванню інтелектуального капіталу, який забезпечив би потрібні знання, необхідні для створення і виведення на ринок технічних засобів з високою споживчою цінністю. Для вітчизняних підприємств забезпечення інноваційного розвитку є, по суті, єдиною передумовою їх виживання та потенційного виходу на світові ринки. Зроблено вивід, що ці чинники взаємопов'язані та потребують поетапних дій щодо посилення економіки України задля покращення проникнення національних компаній на зарубіжні ринки.

Ключові слова: міжнародний рейтинг; політична нестабільність; інфляція; курс гривні; рівень конкурентоспроможності; банківський сектор; науково-технічна діяльність.

ANALYSIS OF NATIONAL COMPANIES PROBLEMS TO ENTER FOREIGN MARKETS

The positioning of Ukraine in international ratings has been analyzed in the article, that is, how domestic companies are perceived by foreign contractors. The main problems of national companies' penetration into foreign markets are analyzed, namely political instability, inflation, hryvnia fluctuations, low level of competitiveness, reduction of financing volumes, absence of mechanism for effective introduction of new technologies. Political instability, which causes frequent governmental changes, deepening of the financial and socio-economic crisis, increasing the level of risk in the work of national enterprises, resulting in a fall in the income of citizens, the magnitude of demand for products and opportunities for further development of firms, contributes to the fact that export contracts reluctant to conclude, trade with international counterparties is declining. The depreciation of the national currency had a detrimental effect on the competitiveness of domestic companies' products in foreign markets, which was reflected in the dynamics of the real effective exchange rate. An analysis of the structure of exports of Ukrainian goods gives grounds to claim that the bulk of it belongs to products with a low degree of processing, and therefore - with low added value. Indicators of the banking sector are gradually returning to indicators of 2014, which is why banking lending and in general the banking system of Ukraine is gradually returning confidence to businessmen and citizens, however, in order to develop international trade, it is necessary to create favorable conditions for export crediting and to develop investment activities. Domestic enterprises need to pay due attention and build up intellectual capital that would provide the necessary knowledge needed to create and bring to market high-value consumer hardware. For domestic enterprises, providing innovative development is, in fact, the only prerequisite for their survival and potential entry into world markets. It has been concluded that these factors are interrelated and require gradual steps to strengthen the Ukrainian economy in order to improve the penetration of national companies into foreign markets.

Keywords: international rating; political instability; inflation; hryvnia exchange rate; competitiveness level; banking sector; scientific and technical activity.

JEL Classification: F20, F23

Актуальність. В епоху глобалізації міжнародна торгівля є необхідною складовою успішного функціонування економіки, тому аналіз проблем проникнення національних компаній на зарубіжні ринки надає можливість більш детального розуміння показників національної економіки, які потрібно покращувати для підняття добробуту України. Систематизація перешкод, які заважають виходу українських компаній на зарубіжні ринки, та знаходження їх причину та наслідки, може допомогти побудувати перспективну стратегію розвитку України.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Для реалізації поставленого завдання будуть використані дослідження різних вчених, економістів, та статистичні матеріали, надані міжнародними та регіональними профільними установами або організаціями.

Особливості виходу компаній на зовнішній ринок у науковій літературі розглядаються в різних аспектах. Так, О. Канищенко, С. Тютюнникова, О. Кот, Р. Левін розглядають маркетингове забезпечення як головне завдання при виході підприємств на зовнішні ринки. І. Калюжна та І. Гвоздецька стверджують, що основою виходу на зовнішні ринки є конкурентоспроможний товар. Л. Гайдук та О. Ковтун виділяють інноваційну складову конкурентоспроможності. С. Васильєва, С. Плотніченко, І. Гаврилюк, В. Стадник розглядають стратегію як головну можливість виходу підприємств на зовнішні ринки. Попри значний здобуток вищевказаних дослідників питання виходу компаній на зовнішній ринок, зокрема проблеми з якими зустрічаються підприємства потребує більшої уваги.

Мета статті: аналіз та визначення основних проблем проникнення національних компаній на зарубіжні ринки.

Вклад основних результатів дослідження. Потреба виходу підприємств на зовнішні ринки може бути спричинена факторами виштовхування їх внутрішнім ринком та факторами втягування у світовий економічний простір [1, с. 56]. Фактори виштовхування обумовлюються неможливістю подальшої діяльності компанії на вітчизняному ринку через низькі ціни на продукцію, слідуванням за традиційними споживачами

або ж обмеженнями з боку державної влади. Фактори втягування передбачають привабливість умов роботи на міжнародному ринку. Однак потрібно враховувати той факт, що при виході на зовнішні ринки діяльність підприємства не тільки ускладнюється під дією чинників нового середовища функціонування, які можуть бути загрозливими. За достатнього конкурентного потенціалу підприємства, наявності у нього необхідних ресурсів та здатності до швидкої адаптації можна цілком прогнозовано передбачити успішне входження підприємства на міжнародні ринки та утвердження на них. Важливим аспектом того, як вітчизняні підприємства сприймаються іноземними контрагентами, є позиціонування України в міжнародних рейтингах. Так, за оцінкою всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum), індекс конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index) України на 2018 рік складає 57 [2], у результаті чого вона посіла 85 місце із 140 країн. За простотою ведення бізнесу (World Bank Doing Business) у 2019 році Україна посіла 71 місце з 190 [3]. У 2019 році за глобальним інноваційним індексом – 47 місце серед 129 країн, за індексом економічної свободи 147 серед 180 [4]. Така оцінка України за міжнародними рейтингами свідчить про низький рівень конкурентоспроможності держави на світових ринках, що спричиняє певну недовіру до вітчизняних підприємств з боку іноземних контрагентів. Тому, основні складові проникнення національних компаній на зарубіжні ринки тою чи іншою мірою пов'язані більше із внутрішніми проблемами, ніж зовнішніми. Розглянемо детально кожен із таких проблем (рис. 1).

Політична нестабільність, яка спричиняє часті урядові зміни, поглиблення фінансової і соціально-економічної кризи, зростання рівня ризику в роботі національних підприємств, внаслідок чого падає дохід громадян, величина попиту на продукцію і можливості для подальшого розвитку фірм, це сприяє тому, що контракти на експорт неохоче укладаються, тобто торгівля з міжнародними контрагентами занепадає.

Інфляція, різке коливання курсу гривні. Так курс національної валюти помірно коливався і протягом 2014 – 2018 років знизився з 1577 гривень за 100 дола-

Рис. 1. Основні проблеми, що впливають на вихід національних підприємств на зарубіжні ринки

Джерело: узагальнено автором за [5; 6; 7]

рів США до 2768 гривень за 100 доларів США (рис. 2).

При виході на зарубіжний ринок вітчизняним підприємствам потрібно здійснювати початкові інвестиції саме у іноземній валюті, а тому послаблення вітчизняного курсу призводить до того, що підприємствам потрібно більше оборотного капіталу. В умовах обмеженого доступу до позикових коштів це стає значною проблемою, що заважає виходити на інші зарубіжні ринки.

Більш того, зниження курсу національної валюти мало негативний вплив на конкурентоспроможність продукції вітчизняних компаній на зарубіжних ринках (рис. 3). Реальний ефективний обмінний курс дозволяє визначити цінову конкурентоспроможність країни по відношенню до країн - основних торговельних партнерів, адже відображає не тільки зміну обмінного курсу, а й враховує показники інфляції. Зазначимо, що саме зниження реального ефективного обмінного курсу прийнято вважати одним із найважливіших чинників експортоорієнтованого зростання.

Значення показника знизилось приблизно на 1,4% в 2018 році, внаслідок високих темпів інфляції та номінальної девальвації національної валюти, що вказує на зниження конкурентоспроможності українських товарів на зовнішньому ринку та може призвести до пасивізації експортних операцій.

Низький рівень конкурентоспроможності вітчизняної продукції. Важливим показником, що свідчить про ефективність вітчизняних підприємств при виході на зарубіжні ринки, є показник розміру експорту. Проаналізувавши показники експорту за 2014–2018 роки (табл. 1), можемо сказати, що протягом 2017–2018 років сума експорту зростає. Якщо протягом 2014–2016 років розмір показника від'ємний, то у 2017–2018 приріст експорту складає 19,4% та 9,3% відповідно. Це вказує на те, що об'єм експорту після часткової переорієнтації ринку з російського на ринки інших країн збільшився. Однак, умови для виходу вітчизняних підприємств на зарубіжні ринки є складними.

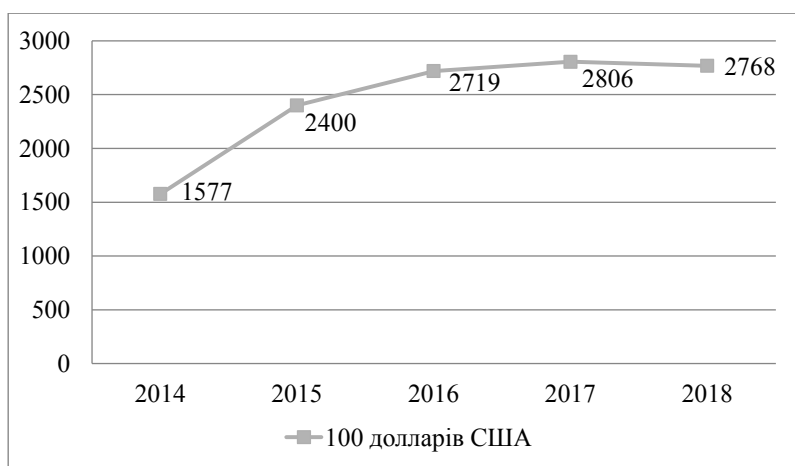

Рис. 2. Динаміка офіційного курсу гривні до долара США (середній за період) у січні 2014–2018 років, грн. за 100 дол. США

Джерело: складено авторами на основі [8]

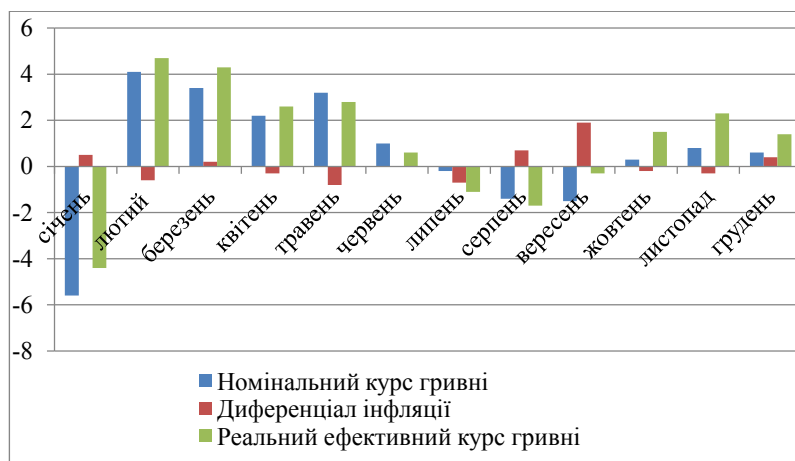

Рис. 3. Динаміка реального ефективного валютного курсу у 2018 році в Україні, зміна за місяць, %

Джерело: складено авторами на основі [9]

По-перше, проблемою є низька конкурентоспроможність вітчизняних товарів на міжнародних ринках. Крім цього, попит на товари, що традиційно були популярними на зарубіжних ринках, а саме метал та хімічна продукція, не відновився із часу кризи 2008 року. Слід також зазначити, що протягом 2016–2018 років сальдо зовнішньої торгівлі є пасивним. Тобто, імпорт превалює над експортом, тому виникають ризики того, що на внутрішньому ринку збільшується частка товарів імпорту.

Таблиця 1

Динаміка експорту та імпорту товарів та послуг в Україні у 2014 - 2018 роках, млрд. дол. США

Показник	2014		2015		2016		2017		2018	
	Сума	Приріст, %	Сума	Приріст, %	Сума	Приріст, %	Сума	Приріст, %	Сума	Приріст, %
Експорт товарів та послуг	54	-14,2	8	-29,6	36	-5,2	43	19,4	7	9,3
Імпорт товарів та послуг	54	-29,8	8	-29,6	39	2,6	49	5,6	7	16,32
Сальдо торговельного балансу	0	0	0	0	3	0	-6	00	10	66,6

Джерело: складено на основі: [10]

ного походження, що може витіснити частину товарів на цьому ринку і гальмувати економічне зростання.

Для визначення особливостей розвитку експортного потенціалу України зробимо аналіз динаміки товарної структури експорту за 2018 р. (рис. 4).

Аналіз структури експорту українських товарів у 2018 році показав, що найбільша частка припадає на: продукти рослинного походження 20,9%, жири та олії тваринного або рослинного походження 9,5 %, мінеральні продукти 9,2%, готові харчові продукти 6,4%, машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання 6,2%, продукцію хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості 4%, реактори ядерні, котли, машини 3,6%, деревина і вироби з деревини 3,2%, живі тварини; продукти тваринного походження 2,6% та полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них 1,5% (рис. 4).

Значна частка експорту сільськогосподарської продукції свідчить про те, що вона також користується попитом на зовнішніх ринках і є достатньо конкурентоспроможною. Вирощування продуктів рослинництва – найбільш прибуткова сфера АПК України, яка користується значним попитом у інвесторів, адже (у зв'язку із значним рівнем ризиків ведення бізнесу в Україні) їх цікавлять саме такі види діяльності, де віддача від вкладеного капіталу є досить швидкою. Значний експортний потенціал сільськогосподарської продукції в Україні значною мірою сформувався за рахунок роботи агропромислових холдингів, які володіють значними ресурсами для обробітку землі і, як правило, займаються також переробкою продуктів рослинного походження. Проте їх діяльність має і певні негативні наслідки, адже в результаті порушення сівозміни, використання гібридного насіння та ядохімікатів відбувається виснаження земельних ресурсів, окрім того, вони витісняють дрібні фермерські господарства, при цьому

абсолютно не цікавляться розбудовою інфраструктури села. Значною є частка експорту машинобудування, хоча через недостатню конкурентоспроможність та невідповідність розвитку світовим тенденціям дана продукція не дуже затребувана у країнах, наприклад, Європейського Союзу. Це пояснюється низьким інноваційним та ресурсним потенціалом машинобудування, що потребує значних вкладень для його підвищення. Як стверджує В. Стадник, ці проблеми можна було б вирішити за рахунок використання стратегії прямого інвестування, проте іноземні інвестори неохоче вкладають кошти у вітчизняне машинобудування, оскільки це сфера діяльності із найбільшим інвестиційним ризиком через свою високу фондомісткість [12]. В цілому ж, аналіз структури експорту українських товарів дає підстави стверджувати, що основна його частина припадає на продукти з низьким ступенем переробки, а отже – з низькою доданою вартістю. І це свідчить про низький рівень конкурентоспроможності національної економіки, що зумовлено рядом проблем – як макро-, так і мікроекономічного характеру.

Ще однією проблемою є скорочення обсягів фінансування, обмежений доступ до інвестиційних ресурсів фінансово-кредитних структур для того, щоб проникати на національні ринки інших країн світу. Загалом така проблема є багатогранною (рис. 5).

Банківське кредитування має надзвичайно вагомий вплив на процес виходу на зарубіжний ринок, адже разом із небанківським сектором є важливим інвестором в економіці. У наш час в економіці України спостерігається тенденція підвищення економічного зростання, це важливо для вітчизняного фінансового ринку, оскільки темпи зростання та стійкість економіки залежить від можливості банківської системи країни відповідати попиту на грошові ресурси для задоволення потреб суб'єктів господарювання. Але якщо розглядати

Рис. 4. Динаміка експорту за найважливішими видами товарів у 2018 році, тис. дол. США

Джерело: розроблено авторами за матеріалами [11]

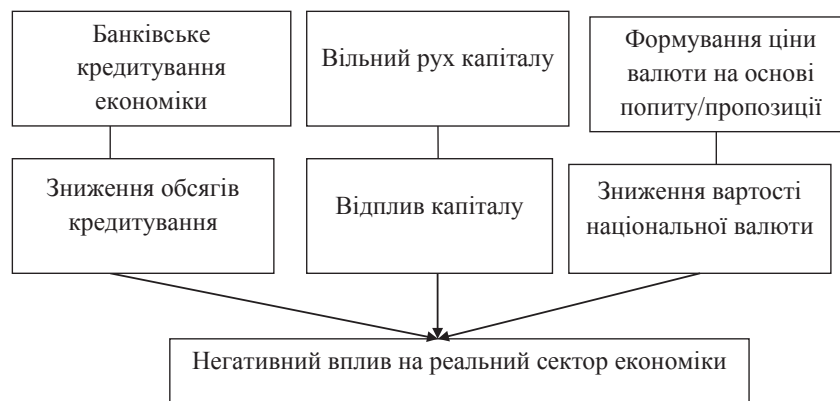

Рис. 5. Вплив ринкових механізмів на доступ до фінансування для виходу на зарубіжні ринки

Джерело: складено автором на основі [13]

тенденції розвитку кредитних операцій вітчизняних банків сьогодні, то необхідно зазначити, що спостерігається значне послаблення попиту саме виробничої галузі в грошових ресурсах у розрізі банківського кредитування. Основною операцією комерційних банків в Україні є надання кредитів та здійснення кредитної політики в країні, а отже, від кредитних операцій надходить основна частина доходу банків. Загальний обсяг наданих банківських кредитів в Україні за останні роки спостерігає збільшення, так кредитний портфель банків у національній валюті за 2018 рік зріс на 8,1% до 616 млрд грн. Найактивніше у 2017 році банки розвивали споживче кредитування. Завдяки цьому портфель гривневих кредитів населенню за рік зріс на 31,4% до 135,4 млрд грн, перевищивши обсяг портфелю у докризовий період. Обсяг коштів бізнесу у національній валюті у платоспроможних банках за рік збільшився на 5,9% до 270,1 млрд грн. Це також найвищий показник з докризового періоду [14].

Вільний рух капіталу також відіграв негативну роль, адже протягом досліджуваного періоду спостерігається значний його відтік. Фінансово-промислові групи надавали перевагу перечекати політичну невизначеність замість того, щоб освоювати нові зарубіжні ринки. Також зниження курсу національної валюти призвело до обмеження фінансових можливостей для виходу на зарубіжні ринки.

Тому, можемо стверджувати, що банківське кредитування та загалом банківська система України поступово повертає довіру до бізнесменів та громадян, однак для більшого розвитку міжнародної торгівлі потрібно створювати вигідні умови кредитування експорту та розвивати інвестиційну діяльність.

Ще одним фактором проникнення національних компаній на зарубіжні ринки є інноваційна складова розвитку підприємств. Світові економічні тренди демонструють об'єктивну необхідність забезпечення інноваційності розвитку підприємства як передумови його виживання у глобальному конкурентному середовищі. Інноваційна діяльність є однією з основних складових процесу забезпечення успішного функціонування підприємств. Тому сучасні економічні умови вимагають інтенсивної інноваційної діяльності, ефективної організації досліджень та розробок, нововведень, зниження інноваційних ризиків, стратегічного управління в інноваційній діяльності кожного підприємства. Для вітчизняних підприємств забезпечення інноваційного розвитку є, по суті, єдиною передумовою їх виживання та потенційного виходу на світові ринки.

Як видно з таблиці 2 обсяг інноваційної діяльності протягом 2016 – 2018 років кількість найменувань інноваційних видів продукції загалом зростає. У 2017 році спостерігається значне зниження показника. Негативним є скорочення кількості нових технологічних процесів з 3489 одиниць до 2002 одиниць, хоча з них маловідходних, ресурсозберігаючих технологій збільшилось з 748 одиниць до 926 одиниць. Все це знижує конкурентоспроможність вітчизняних компаній на зарубіжних ринках, адже виготовлення продукції як і її технологічний рівень є не настільки високим, як у конкурентів. Українська промисловість вкрай потребує глибокої технологічної модернізації, зокрема ресурсоефективних технологій, систем екологічно чистого та безпечного виробництва, а також ефективного менеджменту у використанні природних ресурсів та охороні довкілля. На жаль, більшість великих підприємств

Таблиця 2

Динаміка науково-технічної діяльності підприємств України у 2016-2018 роках

Показники	2016	2017	2018	Абсолютний приріст, +/-		Відносний приріст, %	
				2017 / 2016	2018 / 2017	2017 / 2016	2018 / 2017
Упроваджено							
кількість найменувань інноваційних видів продукції	4139	2387	3843	-1752	1456	-42,3	61,0
кількість нових технологічних процесів	3489	1831	2002	-1658	171	-47,5	9,3
з них маловідходних, ресурсозберігаючих	748	611	926	-137	315	-18,3	51,6

Джерело: складено на основі [11]

переймаються переважно боротьбою з конкурентами за контроль над застарілою промисловою базою та її експлуатацією для отримання швидких надприбутків, а стратегічне довготермінове планування та перспективний розвиток виходять за межі їхніх пріоритетів.

Вітчизняним підприємствам необхідно приділяти належну увагу і нарощуванню інтелектуального капіталу, який забезпечив би потрібні знання, необхідні для створення і виведення на ринок технічних засобів з високою споживчою цінністю, інакше вони будуть вимушені шукати конкурентні переваги у дешевизні ресурсів (і переважно трудових), у кращому випадку будуть приречені на розвиток навздогін, залишаючись технологічно відсталими. У гіршому ж випадку ті підприємства, що не здатні реалізувати конкурентну стратегію, яка б забезпечувала їм стійкі конкурентні позиції не тільки на внутрішньому, а й на ринках інших країн, у глобалізованій економіці не зможуть вижити [16, с. 62].

Висновки. Отже, вкрай негативний вплив на можливість фінансування виходу на зарубіжні ринки мало зниження курсу національної валюти, відтік капіталу, обмеження банківського кредитування. Також проблемою є низька інноваційна активність вітчизняних підприємств. Зокрема, спостерігається приріст експорту у 2018 році на 9,3%, що відбувається завдяки росту частки експорту в агропромислому комплексі експорту, тому висока частка сировинних та низькотехнологічних галузей в експорті призводить до перерозподілу фінансових ресурсів на користь цих фінансово-промислових груп, що має вкрай негативний вплив на конкурентоспроможність вітчизняних підприємств у середньостроковій перспективі на зарубіжних ринках. Таким чином, проблемами проникнення на зарубіжні ринки, в першу чергу, є не фактори, що пов'язані із цими ринками, а внутрішні українські реалії, які необхідно удосконалювати та вносити зміни задля подальшого економічного зростання.

Список використаних джерел:

1. Каніщенко О. Л. Міжнародний маркетинг: Теорія і господарські ситуації : навчальний посібник / О. Л. Каніщенко. – 2-ге вид., перероб. – К. : Вид-во «Політехніка», 2004. – 152 с.
2. Ukraine – Global Competitiveness Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://countryeconomy.com/government/global-competitiveness-index/ukraine>
3. Рейтинги України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.20khvylyn.com/life/spravki/help_15544.html
4. Україна в світових рейтингах 2019 року (інфографіка) // Слово і діло [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slovovidilo.ua/articles/6798/2015-01-12/ukraina-v-mirovyh-rejtingah-2014-infografika.html>
5. Арапова О. Державне стимулювання експорту українських підприємств / О. Арапова, В. Песчанська, А. Смородінова // Науковий вісник ОНЕУ. – 2014. – № 9. – С. 4–13.
6. Дмитренко Л. О. Посилення конкурентних позицій українських підприємств на світовому ринку машинобудування / Л. О. Дмитренко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 3. – С. 31–36.
7. Мних О. Б. Пошук нових векторів розвитку бізнесу для українських машинобудівних підприємств в умовах кризи / О. Б. Мних // Управління розвитком. – 2015. – № 2. – С. 54–60.
8. Динаміка офіційного курсу гривні до долара США (середній за період) у січні 2014-2018 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/markets/exchangerate-chart>
9. Динаміка реального ефективного валютного курсу у 2018 році в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080
10. Динаміка експорту та імпорту товарів та послуг в Україні у 2014-2018 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080
11. Динаміка експорту за найважливішими видами товарів у 2014-2018 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/zd/zd_rik/zd_u/gz_rik_u.html
12. Плотніченко С. Р. Роль стратегічного планування при виході аграрних підприємств на зовнішній ринок / С. Р. Плотніченко, І. І. Гаврилюк // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2014. – № 4. – С. 148–150.
13. Карлін М. Управління державними фінансами : [навч. посібн.] / М. Карлін, О. Борисюк. – Луцьк : ПП Іванюк, 2013. – 273 с.
14. Обсяги кредитів та депозитів населення у банках у 2018 році перевищили докризовий рівень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=85761675&cat_id=55838
15. Динаміка науково-технічної діяльності підприємств України у 2016-2018 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/zb_nauka_2017
16. Стадник В. В. Стратегія диверсифікації в управлінні міжнародною конкурентоспроможністю підприємства : монографія / В. В. Стадник, М. А. Йохна, Г. О. Соколюк. – Хмельницький : ПП Гонта А. С., 2013. – 200 с.

References:

1. Kanishchenko, O. L. Mizhnarodnyi marketynh: Teoriia i hospodarski sytuatsii [International Marketing: Theory and economic situation]. Kyiv: Politekhnik, 2004 [in Ukrainian].
2. Ukraine: index globalnoi konkurentospromojnosti [Ukraine – Global Competitiveness Index]. Retrieved from: <http://countryeconomy.com/government/global-competitiveness-index/ukraine> [in English].
3. Reitynhy Ukrainy [Ratings of Ukraine]. Retrieved from: http://www.20khvylyn.com/life/spravki/help_15544.html [in Ukrainian].
4. Ukraina v svitovykh reitynhakh 2019 roku (infografika) [Ukraine in the world rankings in 2019 (infographics)]. Retrieved from: <http://www.slovovidilo.ua/articles/6798/2015-01-12/ukraina-v-mirovyh-rejtingah-2014-infografika.html> [in Ukrainian].
5. Arapova, O., Peschanska, V., and Smorodinova, A. 2014. Derzhavne stymulivannia eksportu ukrainskykh pidpryemstv [State promotion of export of Ukrainian companies]. Naukovyi visnyk ONEU [in Ukrainian].

6. Dmytrenko, L. O. 2011. Posylennia konkurentnykh pozytsii ukrainskykh pidpriemstv na svitovomu rynku mashynobuduvannia“ [Strengthening the competitive position of Ukrainian enterprises in the world market of engineering]. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini [in Ukrainian].
7. Mnykh, O. B. 2015. Poshuk novykh vektoriv rozvytku biznesu dlia ukrainskykh mashynobudivnykh pidpriemstv v umovakh kryzy“ [Search for new vectors of business development for Ukrainian machine building enterprises in a crisis]. Upravlinnia rozvytkom [in Ukrainian].
8. Dinamika obminoho kursu hryvni do dollaru v 2014-2018 [Dynamics of the official exchange rate of hryvnia to US dollar (average for the period) in 2014 – 2018]. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/markets/exchangerate-chart> [in Ukrainian].
9. Dinamika realnoho efektyvnoho kursu valut v 2018 b Ukraini [Dynamics of real effective exchange rate in 2018 in Ukraine]. Retrieved from: https://bank.gov.ua/control/en/publish/category?cat_id=7693080 [in Ukrainian].
10. Dinamika export ta Importu tovariv ta posluh v Ukraini v 2014-2018 [Dynamics of export and import of goods and services in Ukraine in 2014-2018]. Retrieved from: https://bank.gov.ua/control/en/publish/category?cat_id=7693080 [in Ukrainian].
11. Dinamika export za osnojnimi tovarami v 2014-2018 [Dynamics of exports by major commodities in 2014-2018]. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/zd/zd_rik/zd_u/g_s_rik_u.html [in Ukrainian].
12. Plotnichenko, S. R., and Havryliuk, I. I. 2014. Rol stratehichnoho planuvannia pry vykhodi ahrarnykh pidpriemstv na zovnishnii rynek [The role of strategic planning at the output of agricultural enterprises to foreign markets]. Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky) [in Ukrainian].
13. Carlin M. 2013. Upravlina derjavnimi finansami [Public Finance Management] [in Ukrainian].
14. Obsiah depositiv ta kreditiv v bankah v 2018 [Bank loans and deposits in banks exceeded pre-crisis level in 2018]. Retrieved from: https://bank.gov.ua/control/en/publish/article?art_id=85761675&cat_id=55838 [in Ukrainian].
15. Dinamika naurnoi ta technichnoi aktivnosti Ukrainskih kompanii v 2016-2018 [Dynamics of scientific and technical activity of Ukrainian enterprises in 2016-2018 years] Retrieved from: www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/zb_nauka_2017 [in Ukrainian].
16. Stadnyk, V., and Mala, H. 2015. Stratehiia priamoho investuvannia iak osnova vykhodu na zovnishni rynky mashynobudivnykh pidpriemstv [The strategy of direct investment as a basis for entering foreign markets engineering enterprises]. Perspektyvy stabilnoho ekonomichnoho rozvytku ta ekonomichnoi bezpeky Ukrainy i ii rehioniv. Uzhhorod: Uzhhorodskiy UNU [in Ukrainian].

УДК 339.9.012.23

DOI <https://doi.org/10.32782/2224-6282/149-2>Грибіненко О. М.
НТУ «Дніпровська політехніка»Hrybinenko O.
Dnipro University of Technology

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА: ОЦІНКА СУЧАСНОГО СЕРЕДОВИЩА, ГЛОБАЛЬНІ ТРЕНДИ ТА РИЗИК-ФАКТОРИ

Зростання динамізму міжнародних економічних відносин, зміни у розстановці сил на світовій економічній арені, формування нових центрів глобального та регіонального впливу, виникнення складних, багатовимірних моделей міжнародної економічної взаємодії; розвиток глобальної фінансової кризи; розвиток інформаційно-комунікаційних технологій; фундаментальні зрушення геополітичного простору призвели до загострення питання забезпечення економічної безпеки. Проведене дослідження глобальних трендів, що впливають на сучасне середовище міжнародної економічної безпеки, дозволило диференціювати їх на два типи однополюсні, що виступають чистими ризиками для економічної безпеки; двополюсні, що створюють виклики безпеці. Визначено що, найбільш важливими глобальними ризик-факторами є наступні: конкуренція політико-ідеологічних доктрин і відповідних економічних стратегій країн; загострення конкурентної боротьби за ринки збуту; загострення боротьби за ресурси (природні, у тому числі енергетичні; людські, у тому числі інтелектуальні; фінансові); поглиблення розриву між багатими і бідними країнами, погіршення світової фінансової кон'юнктури внаслідок глобальної фінансової кризи; підвищення рівня фінансiалiзацiї свiтoвoї економiки, зростання глобального впливу ТНК; посилення конфлікту інтересів між глобальними компаніями та державами; неконтрольована міжнародна міграція; розвиток тіньової економіки, зростання масштабів нелегальної міграції капіталу та проблеми відмивання «брудних» грошей; зростання впливу екологічних загроз на економічну безпеку; негативні прояви поглиблення інтеграції інформаційних технологій у всі сфери суспільно-економічного життя. Зазначено, що окремі мега-тренди, що є загрозами міжнародній та національній економічній безпеці, мають взаємопов'язаний характер і тісно корелюють між собою.

Ключові слова: міжнародна економічна безпека; архітектура міжнародної безпеки; глобалізація; глобальні тренди; ризик-фактори.

INTERNATIONAL ECONOMIC SECURITY: ASSESSMENT OF THE MODERN ENVIRONMENT, GLOBAL TRENDS AND RISK FACTORS

The growing dynamism of international economic relations, changes in the alignment of forces on the world economic arena, the formation of new centers of global and regional influence, the emergence of complex, multidimensional models of international economic interaction; the development of the global financial crisis; development of information and communication technologies; fundamental shifts in the geopolitical space have exacerbated issues of ensuring economic security. A study of global trends affecting the modern environment of international economic security has allowed us to differentiate them into two types of unipolar, which pose pure risks to economic security; bipolar, which create security challenges. It has been determined that the most important global risk factors of a purely economic, ideological, political, socio-demographic, environmental and information and technological nature, which pose the greatest threats to the national economic security of countries and, accordingly, international economic security, are the following: competition of political and ideological doctrines and related economic strategies of countries; increased competition for markets; the aggravation of the struggle for resources (natural, including energy; human, including intellectual, financial) widening the gap between rich and poor countries, worsening global financial situation due to the global financial crisis; increasing the level of financialization of the global economy, the growing global influence of TNCs; increased conflict of interest between global companies and states; uncontrolled international migration; the development of the shadow economy, the growth of illegal capital migration and the problem of laundering "dirty" money; the growing impact of environmental threats on economic security; negative manifestations of deepening the integration of information technology in all areas of socio-economic life. It has been noted that individual mega-trends are threats to international and national economic security, are interrelated and closely correlate with each other.

Keywords: international economic security; international security architecture; globalization; global trends; risk factors.

JEL Classification: F52, F64

Актуальність. Сучасна архітектура міжнародної безпеки почала формуватися у період після Другої світової війни та зазнала змін після закінчення холодної війни. Разом із тим, з кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. міжнародне та регіональне безпекове середовище опинилося під впливом чинників, які змінюють як його кількісні параметри, так і якісні характеристики, а саме: зростання динамізму міжнародних економічних відносин на фоні поглиблення глобалізаційних про-

цесів; зміни у розстановці сил на світовій економічній арені (зокрема, трансформації співвідношення сил між розвинутими економіками і країнами, що розвиваються) та формування нових центрів глобального та регіонального впливу; виникнення складних, багатовимірних моделей міжнародної економічної взаємодії; розвиток глобальної фінансової кризи; стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій; фундаментальні зрушення геополітичного простору тощо.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Посилення взаємозалежності країн призвело до того, що питання забезпечення економічної безпеки визначається не тільки внутрішніми факторами або внутрішньою політикою. Економічні інструменти, що використовують країни світу задля забезпечення власної економічної безпеки, стали важливим важелем впливу на інші країни (М. Кахлер) [1]. Сучасні конфлікти, що активно розгортаються у світі, все більше не обмежуються ідеологічними розбіжностями, а пов'язані розподілом ресурсів та використанням економічної влади. При цьому, це стосується не тільки безпосереднього контролю над використанням ресурсів. Досліджуючи анатомію ресурсних війн М. Реннер [2] підкреслює, що мова все частіше йде про встановлення контролю за територіями, що насичені відповідними ресурсами, контролю за логістичними (транспортними) системами, якими вони постачаються на відповідні ринки. Відповідно, саме з точки зору безпеки визначається порядок розподілу ресурсів, визначення пріоритетів державної політики П. Акройд, С. Марсен [3].

Як справедливо зазначав Д. Болдвін [4], визначаючи концепт безпеки, ця категорія й до сих пір є складною та суперечливою, і потребує відповідної концептуалізації. Три підходи до визначення концепту безпеки пропонує М. Лоуренс (2013) [5], наголошуючи на функціональному наповненні: безпека яка запобігання (профілактика) загрозам та ризикам; безпека як безпосередньо механізм захисту від загроз ти ризиків;

й нарешті, оскільки не всі ризики можна нівелювати, то важливим є стійкість системи, її адаптивність та еластичність. Визначаючи економічну безпеку, як важливішу складову безпеки в цілому, Д. Нанто [6] виокремлює три підходи щодо визначення ролі економіки у формування та забезпеченні національної безпеки: по-перше, економіка як ресурсне джерело військової влади та сили; по-друге, економіка як джерело національного багатства, й нарешті, саме спільні економічні інтереси визначають основу міждержавної взаємодії та інтеграційного співробітництва. Відповідно, саме зростаюча економіка визначає формування безпеки у довгостроковій перспективі.

Новітні зміни у розстановці сил на світовій економічній арені ілюструють, перш за все, дані щодо місця країн у світовому виробництві та міжнародній торгівлі. Зокрема, у перші посткризові роки відбуваються помітні зрушення у пропорціях розподілу номінального ВВП між різними соціально-економічними групами країн, які продовжуються і по теперішній час: частка країн, що розвиваються, зростає з близько 26% у 2005 р. до 36,3% у 2010 р. і 42,3% у 2018 р., як це представлено на рис. 1.

У переліку країн – лідерів світового виробництва також прослідковуються трансформації: до традиційного кола країн, які забезпечують найбільшу питому вагу у ВВП світу (США, країни ЄС та Японія), приєднався Китай, частка якого у світовому виробництві зростає з 5% у 2005 р. до 9,7% у 2010 р. та 16% у 2018 р. (рис. 2). З початку 2000-х рр. Середньорічні темпи зростання

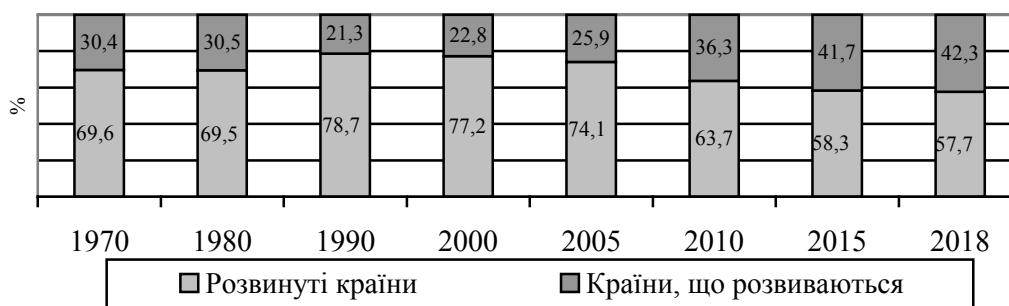

Рис. 1. Розподіл номінального ВВП світу між розвинутими країнами і країнами, що розвиваються, у 1970-2018 рр., %

Джерело: розраховано автором на основі даних [7]

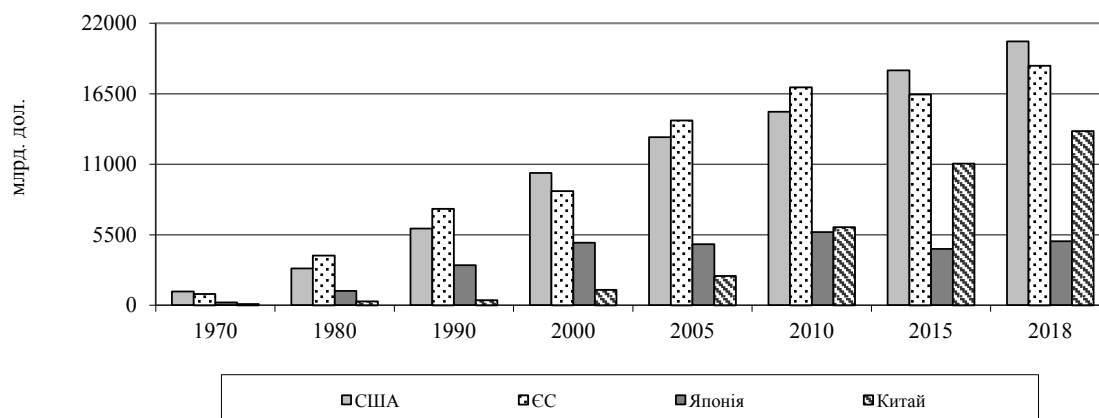

Рис. 2. Номінальний ВВП окремих країн світу у 1970-2018 рр., млрд. дол.

Джерело: побудовано на основі даних [7]

номінального ВВП Китаю значно випереджають аналогічний показник в США, країнах ЄС та Японії (рис. 3).

Аналогічними тенденціями характеризуються зміни ролі соціально-економічних груп країн у світовому експорті товарів (рис. 4).

У процесі трансформації світового порядку на тлі глобалізаційних процесів суперництво держав набуває усе більш суперечливого характеру: з одного боку, загострюється конкурентна боротьба за ресурси та ринки збуту, а з іншого – зростає економічна і політична взаємозалежність між ними, що виявляється в отриманні значно більших вигід від співробітництва. При цьому суперництво великих держав усе більше переслідує мету не тільки досягнення статусу глобального лідера, але й розширення масштабів та території свого гео економічного та геополітичного впливу, що може стати джерелом глобальних конфліктів. Результатом цього, як стверджують науковці Національного інституту стратегічних досліджень, стає формування в межах системи глобальної безпеки специфічних відносин за типом «центр – периферія» (такі відносини передбачають наявність країни-домінанта і залежних від нього країн, що постачають для центру природні, трудові та інші ресурси). Більше того, конфлікт ціннісних систем сьогодні набуває саме вигляду зіткнення світових «центрів» або полюсів сили [8].

Водночас, враховуючи глобальні трансформації, що відбуваються у гео економічному просторі, стає зрозумілим, що сама архітектура «центрів» світової економіки сьогодні є досить нестійкою. Так, протягом

другої декади XXI століття ряд азійських країн (Китай, Індія, Південна Корея) та латиноамериканських держав (Бразилія) стали випереджати традиційних глобальних лідерів за деякими основними економічними показниками [9, с. 464]. Це проявилось у зростанні частки зазначених країн, що розвиваються, у світовому виробництві, експорті товарів та послуг, міжнародних резервах, що підтверджують дані, наведені у таблиці 1.

Зростання економічної ваги окремих країн, що розвиваються (особливо країн БРІКС), призвело до посилення їх гео економічного та політичного впливу і виникнення нових центрів сили у глобальній економіці.

Сучасні контури міжнародної економічної безпеки, перш за все, обумовлюються станом безпечного середовища національних економік. Так, Б. Бузан, доводячи необхідність розширення теоретичних рамок дослідження безпеки до трьох рівнів (міжнародної системи безпеки, національної безпеки і безпеки індивідуума), водночас, підкреслює, що суверенна держава є найбільш вагомим і ефективним гарантом безпеки, і тому безпека держави є центральним елементом загальносвітової системи безпеки [11, с. 3-22]. Безпечове середовище національних економік сьогодні формується за умов суттєвого розширення та видозміни переліку чинників, що загрожують економічній безпеці країн світу: з одного боку, трансформуються традиційні ризики економічної безпеки, з іншого – з'являються якісно нові виклики безпеки.

Отже, сьогодні відбуваються глобальні трансформації та радикальні зміни, у перерозподілі сил у гео еко-

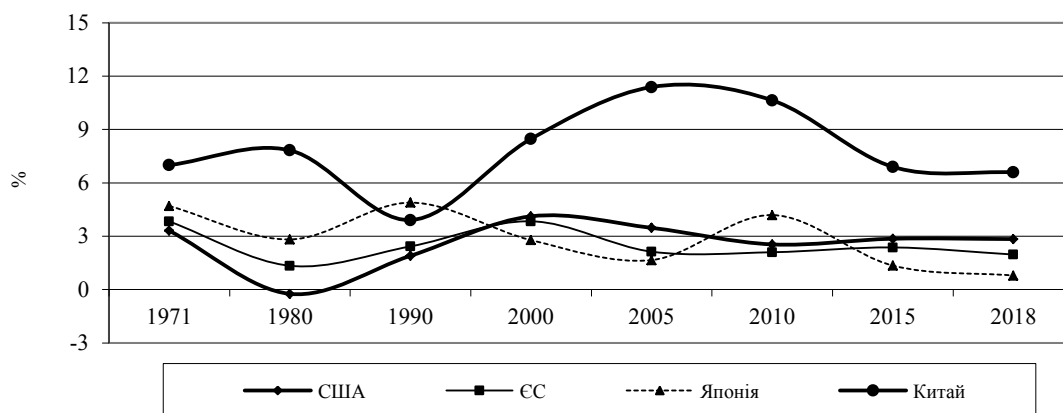

Рис. 3. Середньорічні темпи зростання номінального ВВП окремих країн світу у 1971-2018 роках, %.

Джерело: розраховано автором на основі даних [7]

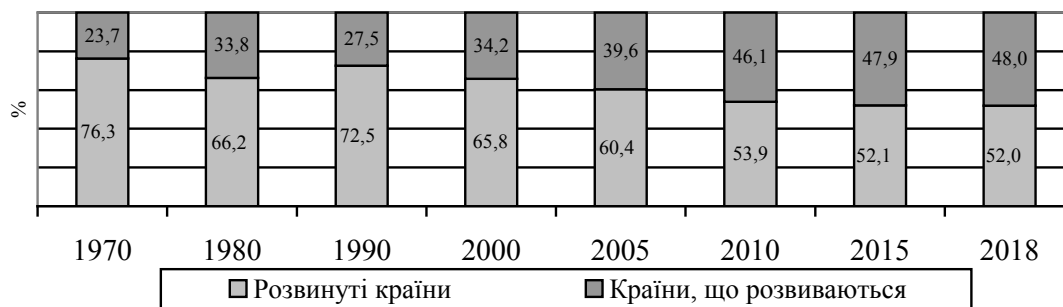

Рис. 4. Частки розвинутих країн і країн, що розвиваються, у світовому експорті товарів у 1970-2018 роках, %

Джерело: побудовано на основі даних [7]

Таблиця 1

**Позиції країн у світовій економіці за критерієм їх частки
у окремих світових показниках у 2003 р. та 2018 р., %**

Країна	ВВП		Населення		Експорт товарів		Експорт послуг		Валютні резерви	
	2003	2018	2003	2018	2003	2018	2003	2018	2003	2018
<i>Розвинуті країни</i>										
США	29,6	24,1	4,6	4,3	9,55	8,56	15,6	14,17	2,4	0,4
Канада	2,3	2,0	0,5	0,5	3,59	2,32	2,3	1,59	1,1	0,6
Великобританія	5,2	3,3	0,9	0,9	4,03	2,50	8,4	6,44	1,3	1,3
Німеччина	6,4	4,7	1,3	1,1	9,90	8,02	6,5	5,67	1,6	0,3
Франція	4,7	3,3	1,0	0,9	5,17	2,99	5,2	4,99	1,0	0,4
Японія	11,4	5,8	2,0	1,7	6,22	3,79	4,1	3,29	21,0	10,6
Австралія	1,4	1,7	0,3	0,3	0,93	1,32	1,3	1,18	1,3	0,5
<i>Країни, що розвиваються</i>										
Китай	4,3	14,3	20,6	18,7	5,77	12,78	2,5	4,57	13,0	26,9
Індія	1,5	3,0	17,4	17,7	0,78	1,67	1,3	3,51	3,2	3,2
Південна Корея	1,7	1,9	0,8	0,7	2,55	3,11	1,8	1,65	3,8	3,4
Бразилія	1,4	2,2	2,8	2,7	0,96	1,23	0,6	0,58	1,6	3,2
Російська Федерація	1,1	1,9	2,3	1,9	1,79	2,28	0,9	1,11	2,3	3,2

Джерело: розраховано та складено автором на основі даних [7; 10]

номічному просторі, які потребують оцінки сучасного середовища на підставі аналізу глобальних трендів та ризик-фактори що впливають на міжнародну економічну безпеку.

Мета статті дослідження глобальних трендів, що впливають на сучасне середовище міжнародної економічної безпеки.

Виклад основних результатів дослідження. Проведене дослідження глобальних трендів, що впливають на сучасне середовище міжнародної економічної безпеки, дозволило диференціювати їх на два типи:

1) однополосні, що виступають чистими ризиками для економічної безпеки, сприяючи погіршенню її стану;

2) двополосні, що створюють виклики безпеці, однак характер впливу яких не обов'язково є негативним (може бути позитивним або нейтральним) (табл. 2).

На нашу думку, найбільш важливими глобальними ризик-факторами суто економічного, ідеолого-політичного, соціально-демографічного, екологічного та інформаційно-технологічного характеру, які несуть найбільші загрози національній економічній безпеці країн і, відповідно, міжнародній економічній безпеці, є наступні:

1. Конкуренція політико-ідеологічних доктрин і відповідних економічних стратегій країн.

Незважаючи на те, що період «холодної» війни, що характеризувався глобальним конфліктом ціннісних систем, залишився далеко позаду, натомість сьогодні відбувається боротьба ідеологій, стратегій та моделей поведінки країн у глобальному просторі [8; 12].

2. Загострення конкурентної боротьби за ринки збуту.

Зростання глобальної конкуренції за ринки збуту емпірично проявляється у ескалації торговельних воєн. Прийшовши на заміну «гарячим» та «холодним» війнам [13], починаючи з ХХ століття торговельні війни фактично стали інструментом досягнення не тільки зовнішньоекономічних, але й геополітичних цілей [14].

Найбільш деструктивною з торговельних воєн для світової економіки сьогодні є торговельно-економічне протистояння між США та Китаєм. Протягом 2018 року стан торговельних відносин між Китаєм та Сполученими Штатами швидко погіршувався, хоча в останні місяці року з'явилися позитивні ознаки того, що є можливості нормалізації відносин у цій сфері. Водночас, зазначений приклад продемонстрував світовій спільноті, наскільки швидко можуть з'являтися та посилюватися зовнішньоторговельні ризики та змінюватися ситуація у сфері боротьби за ринки збуту, виступаючи додатковим джерелом нестабільності платіжних балансів та безпекового простору.

3. Загострення боротьби за ресурси (природні, у тому числі енергетичні; людські, у тому числі інтелектуальні; фінансові).

В умовах зростання потреб, що особливо характерним є для розвинутих економік, країни гостро відчувають проблему обмеженості сировинних і, зокрема, енергетичних ресурсів. Це спонукає країни до пошуку шляхів отримання доступу до відповідних ресурсів і викликає потребу у поширенні їх впливу на більш економічно слабкі, але забезпечені природними ресурсами держави. Як результат, посилюється конкуренція за можливості отримувати природні ресурси із зовнішніх джерел постачання, і зростає відповідна ймовірність виникнення конфліктів між країнами на цьому ґрунті.

Науково-технічний прогрес та інформаційна революція суттєво змінюють традиційний характер конкурентної боротьби, створюючи нові виклики економічній безпеці. Зокрема, враховуючи те, що новим важливим видом капіталу стають знання, активізується пошук та загострюється конкурентна боротьба за найбільш цінні види ресурсів, серед яких особливе місце належить інтелектуальним ресурсам та їх носію – людині [15, с. 210]. У результаті посилення конкуренції між країнами за інтелектуальний потенціал активізуються процеси міжнародної інтелектуальної міграції. Працівники з високою кваліфікацією все більше виявляють зацікавленість у інвестуванні коштів у власний розвиток, підвищуючи мобільність людського капі-

Таблиця 2

Матриця глобальних трендів, що впливають на сучасне середовище міжнародної економічної безпеки

Вид тренду за сферою	Однополюсні	Двополюсні
<i>Економічні</i>	<ul style="list-style-type: none"> – Ескалація торговельних воєн; – Зростання нерівномірності у розподілі доходів, поглиблення розриву між багатими і бідними країнами; – Погіршення світової фінансової кон'юнктури внаслідок глобальної фінансової кризи; – Посилення конфлікту інтересів між ТНК та державами; – Розвиток тіньової економіки; – Зростання масштабів проблеми відмивання «брудних» грошей; – Економічна рецесія, що прогнозується на найближчі роки 	<ul style="list-style-type: none"> – Формування нових центрів глобального та регіонального впливу; – Регіоналізація світового економічного простору; – Конкурентна боротьба за ринки збуту; – Конкурентна боротьба за фінансові ресурси; – Підвищення рівня фінансіалізації світової економіки; – Зростання глобального впливу ТНК
<i>Соціально-демографічні</i>	<ul style="list-style-type: none"> – Неконтрольована міжнародна міграція; – Проблема перенаселення планети 	<ul style="list-style-type: none"> – Конкурентна боротьба за людські, у тому числі інтелектуальні, ресурси
<i>Природно-екологічні</i>	<ul style="list-style-type: none"> – Глобалізація екологічних загроз; – Зміни клімату; – Стихійні лиха; – Виснаження сировинних ресурсів; – Сировинні (зокрема, нафтові) кризи; – Дефіцит води та продовольства; – Зростання антропогенного впливу на навколишнє середовище 	<ul style="list-style-type: none"> – Конкурентна боротьба за природні ресурси; – Активізація міжнародного співробітництва у вирішенні екологічних проблем
<i>Інформаційно-технологічні</i>	<ul style="list-style-type: none"> – Використання інформаційного простору як інструменту впливу на економічних та політичних опонентів, інформаційні війни; – Активізація кіберзлочинності; – Зростання розриву у рівнях розвитку технологій у країнах світу 	<ul style="list-style-type: none"> – Інтеграція інформаційних технологій у всі сфери суспільно-економічного життя
<i>Політико-ідеологічні та воєнні</i>	<ul style="list-style-type: none"> – Конкуренція політико-ідеологічних доктрин; – Локальні та регіональні військові конфлікти; – Ризик застосування зброї масового ураження; – Міжнародний тероризм та організована злочинність 	<ul style="list-style-type: none"> – Завершення періоду «холодної» війни; – Перехід від біполярного до багатополярного світового порядку
<i>Культурно-цивілізаційні, релігійні</i>	<ul style="list-style-type: none"> – Ризики зіткнення цивілізаційних ціннісних систем; – Зростання ксенофобних настроїв; – Конфлікти на релігійному ґрунті 	<ul style="list-style-type: none"> – Глобалізація культурного простору; – Активізація міжкультурного діалогу

Джерело: складено автором

талу і користуючись більш сприятливими можливостями, що відкриваються в інших країнах. При цьому висококваліфікована робоча сила з менш розвинутих країн вступила у пряму конкуренцію з відповідними працівниками з розвинутих країн [15]. Як наслідок, з одного боку, відбувається «відтік умів» з країн-донорів інтелектуальних ресурсів, а з іншого – зростає соціальне напруження у країнах-реципієнтах, посилюючи загрози економічній безпеці держав.

Нерівномірний розподіл фінансових ресурсів між країнами і регіонами світу та галузями світового господарства викликає активізацію міжнародних потоків капіталу та загострює конкуренцію за його залучення у вигляді як позикового, так і підприємницького капіталу. Конкуренція за фінансові ресурси також може слугувати джерелом посилення загроз економічній безпеці. Так, однією з основних передумов розвитку валютно-фінансової кризи 1997-1998 рр. у країнах Південно-Східної Азії, що мала негативні наслідки для великої кількості країн, набираючи глобальних масштабів, вважається значна залежність національних економік від іноземного капіталу (швидкий докризовий розвиток економік країн регіону призвів до збільшення припливу в них іноземного капіталу у вигляді прямих і портфельних інвестицій). Внаслідок різкої зміни підвалів курсової політики і зменшення довіри іноземних інвесторів відбувся відтік короткострокових капіталів, що спонукало подальший розвиток кризи [16].

З іншого боку, конкуренція за позиковий капітал і відповідне зростання масштабів міжнародної заборгованості потенційно є чинником погіршення економічної безпеки, загрожуючи розвитком зовнішньоборгової кризи у країнах-позичальниках. Зважаючи на те, що розвиток світової економіки усе більше набуває боргового характеру, високий рівень глобальної заборгованості визнано Всесвітнім економічним форумом одним з найсуттєвіших глобальних ризиків останніх років. Загальне боргове навантаження світової економіки сьогодні є значно більшим, ніж у період до глобальної фінансової кризи, і оцінюється приблизно у 225% ВВП [17]. За даними Міжнародного валютного фонду, боргове навантаження у країнах, фінансові сектори яких є системно важливими для світового господарства, зберігається на високому рівні, становлячи 250% ВВП (у кризовому 2008 р. – 210%) [18, с. 5].

4. Поглиблення розриву між багатими і бідними країнами.

На фоні глобалізації зростають диспропорції між найбільш розвинутими і найбільш слабкими державами у розподілі та концентрації капіталу, темпах економічного зростання та рівні життя. Така дивергенція призводить до умовного поділу світового економічного простору на дві зони, зростаюча розбіжність між якими викликає загострення соціальної напруги та міждержавних конфліктів [18].

За оцінками експертів Всесвітнього економічного форуму, у переліку глобальних трендів, що мають

потенційний ризикогенний характер, зростання нерівномірності розподілу доходів та достатку знаходиться на четвертому місці за ступенем впливу на виникнення ризиків для глобальної економіки [17].

5. Погіршення світової фінансової кон'юнктури внаслідок глобальної фінансової кризи, підвищення рівня фінансiалiзацiї свiтової економiки.

Від початку свого існування фінансовий сектор виконував переважно функції обслуговування усіх інших сегментів світового господарства. В умовах глобалізації кардинально змінилася сама роль фінансового сектору в сучасній світовій економіці, а фінансовий ринок перетворився на повністю самодостатній сегмент світогосподарської системи, операції на якому все частіше здійснюються відокремлено від реального сектору економіки. В результаті високої мобільності фінансових активів за масштабами операцій фінансовий ринок починає займати домінуючі позиції на світовому ринку: за оцінками експертів, щоденний обсяг операцій на світових фінансових ринках перевищує обсяги операцій світової торгівлі у 50 разів [19, с. 219].

Масштабність операцій на світовому фінансовому ринку підтверджується результатами їх співставлення з масштабами розвитку виробничої сфери: сума глобальних фінансових активів значно перевищує обсяги світового ВВП, як це представлено на рис. 5 (причому у розвинутих країнах цей розрив є навіть більшим, ніж в цілому у світі), а рівень фінансiалiзацiї у останнi роки є значно вищим, ніж у докризовий період.

А. Гальчинський зазначає, що загрозові обсяги фінансового сектору економіки є одним з джерел глобальної кризи [21]. Відтак, зростає роль поглиблення рівня фінансiалiзацiї свiтової економiки як джерела розбалансування світогосподарської системи. Однак до глобальної фінансової кризи 2008-2009 рр. роль фінансового сектору у економічних моделях розвинутих країн була дещо недооцінена, що до певної міри було пов'язано з відсутністю фінансових шоків такого масштабу протягом тривалого періоду часу (фактично, з часу Великої депресії 1929-1939 рр.) [19]. Через це системи національної безпеки, що склалися в країнах, виявилися неспроможними виявляти наближення фінансових криз, викликаних глобалізацією, та запобігати їх негативним наслідкам.

6. Зростання глобального впливу ТНК, посилення конфлікту інтересів між глобальними компаніями та державами.

Глобальне лідерство ТНК проявляється у тому, що вони домінують у сферах видобутку та переробки більшої частки світових запасів нафти, виробництва та збуту нафтопродуктів, а також у сфері видобутку непаливних корисних копалин. Глобальні компанії забезпечують переважну частку виробництва та продажу автомобілів, літаків, комунікаційних супутників, комп'ютерів, побутової електроніки, хімікатів, медикаментів та біотехнологічних виробів; на них припадає значний обсяг виробництва та переробки продукції сільського господарства [22; 23]. При цьому ТНК здійснюють двоякий (і позитивний, і негативний) вплив на фінансову, екологічну, макро-економічну, соціальну та інші складові національної економічної безпеки як країн базування, так і приймаючих країн, а також на міжнародну безпеку [24; 25]. Зокрема, спираючись на значні ресурсні можливості (фінансові, виробничі, кадрові, технологічні), ТНК спроможні взяти під контроль значну частку національної економіки, загрожуючи економічній безпеці і створюючи виклики суверенній владі країн-реципієнтів [26].

7. Неконтрольована міжнародна міграція.

Зростання потоків нелегальних мігрантів, з яким зіткнулися розвинуті країни, перш за все, держави Європейського Союзу, в останні роки, загрожують національній економічній безпеці, сприяючи погіршенню криміногенної ситуації та підвищенню рівня соціального напруження [27].

8. Розвиток тіньової економіки, зростання масштабів нелегальної міграції капіталу та проблеми відмивання «брудних» грошей.

Сектор тіньової економіки порушує ефективність державних механізмів стимулювання економіки, створює умови ведення господарської діяльності [28], негативно впливаючи не тільки на забезпечення нормального рівня економічної безпеки держави, але й на її конкурентоспроможність та формування міжнародного іміджу країни в цілому [29].

З розвитком тіньової економіки тісно пов'язана проблема легалізації доходів, отриманих злочинним або нелегальним шляхом (так зване відмивання «брудних грошей»), яка також є глобальною загро-

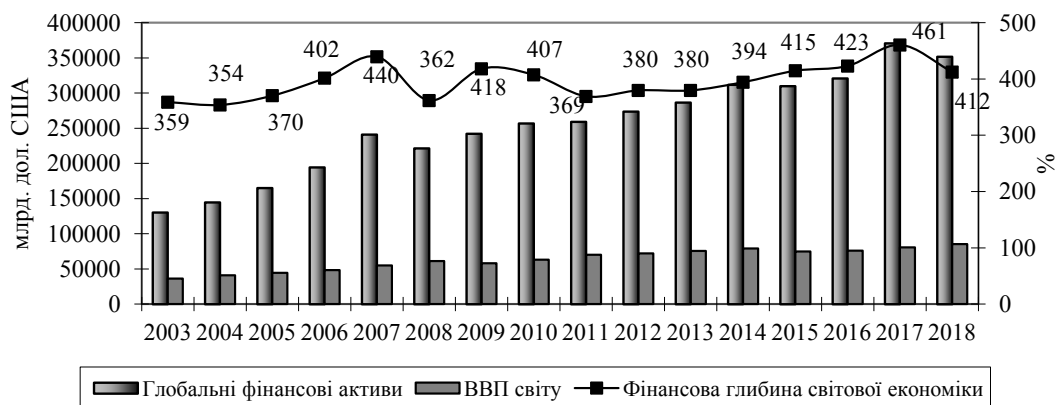

Рис. 5. Рівень фінансiалiзацiї свiтової економiки у 2003-2018 рр., %

Джерело: розраховано та побудовано на основі даних [7; 20]

зою економічної безпеці країн та світу в цілому. Явище відмивання «брудних грошей» не є новим у світовій практиці, однак офіційне визнання у якості проблеми міждержавного рівня воно отримало у 1989 р.: на Паризькому саміті «Великої сімки» було прийнято рішення про заснування FATF (Financial Action Task Force on Money Laundering) – міжнародної міжурядової організації, що координує зусилля всіх зацікавлених держав у сфері протидії відмиванню грошей. Сьогодні, за оцінками експертів, щорічно у світі до легального фінансового обороту грошей вливається до 500 млрд. дол. США, отриманих злочинним шляхом [30].

9. Зростання впливу екологічних загроз на економічну безпеку.

Екологічні загрози характеризуються надзвичайним загостренням і набувають дійсно глобальних масштабів. Особливе занепокоєння викликають проблеми, пов'язані з руйнуванням озонового шару атмосфери і відповідними проявами глобальних змін клімату; забруднення Світового океану і виснаження деяких видів природних ресурсів, у тому числі внаслідок діяльності ТНК [12]. За даними Всесвітнього економічного форуму, серед п'яти найбільших глобальних ризиків 2019 року за ймовірністю настання перші три позиції посідають саме ризики, пов'язані з екологією та навколишнім середовищем, – екстремальні погодні явища, неефективність заходів з пом'якшення кліматичних змін та природні катастрофи [17].

10. Негативні прояви поглиблення інтеграції інформаційних технологій у всі сфери суспільно-економічного життя.

Період кінця ХХ – початку ХХІ ст. характеризується справжнім проривом у розвитку інформаційних технологій, що призвів до «системних перетворень у світовій економіці та формування інформаційного простору та інформаційного суспільства як принципово нових глобальних субстанцій» [31, с. 137]. У процесі подальшої інтеграції інформаційних технологій у всі сфери життєдіяльності домогосподарств, підприємницького сектору та держави зростає залежність загального стану економічної безпеки зазначених суб'єктів від інформаційно-технологічних чинників. Інформаційні технології сьогодні мають неабияке значення для систем прийняття управлінських рішень на державному і корпоративному рівнях, керування фінансовою, банківською, транспортно-логістичною системами тощо [8].

Створюючи безліч нових можливостей та переваг, водночас, поширення інформаційних технологій викликає бажання використовувати інформаційний простір у якості інструменту протистояння та здійснення впливу на економічних та політичних опонентів. За оцінками експертів, у переліку 10 найбільших глобальних ризиків 2019 року ризики кібератак і проблеми цілісності даних у Інтернет-просторі знаходяться на 5-му місці за ступенем інтенсивності [32]. Відповідно до даних Всесвітнього економічного форуму, серед п'яти найсуттєвіших глобальних ризиків за вірогідністю їх настання два технологічних ризики – «Шахрайство та крадіжка даних» і «Кібератаки» – займають відповідно четверте та п'яте місця [17].

Висновки. Необхідно зазначити, що окремі мега-тренди, що є загрозами міжнародній та національній

економічній безпеці, мають взаємопов'язаний характер і тісно корелюють між собою. Наприклад, в основі посилення процесів нелегальної міграції знаходяться, перш за все, нерівномірності соціально-економічного розвитку країн та поглиблення розриву між глобальними «центрами» і «периферією». Нелегальний приплив міжнародних мігрантів може спровокувати зростання тіньового сектору у економіці країни-реципієнта. Розширення масштабів виробничої діяльності ТНК часто супроводжується негативним впливом на стан навколишнього середовища і загостренням екологічних проблем.

З метою спільної протидії країн безпековим загрозам у архітектурі міжнародної безпеки функціонує розгалужена система регіональних та міжнародних установ, діють норми міжнародного права, в межах договірної системи укладаються відповідні міждержавні угоди. Найбільший вплив на систему міжнародної безпеки мають Рада безпеки ООН, НАТО, Світовий банк. У архітектурі європейської безпеки роль головних складових, крім НАТО, також відіграють ЄС, ОБСЄ, Рада Європи.

Разом із тим, інституційно-організаційне забезпечення міжнародної економічної безпеки вже довгий час є майже незмінним і непристосованим до новітніх глобальних трансформацій і трендів розвитку світового господарства. Існуюча архітектура міжнародної економічної безпеки не відповідає масштабам та складності викликів, які сьогодні стоять перед світовою спільнотою. Більше того, діяльність міжнародних органів, що функціонують у безпековій сфері, концентрується на питаннях забезпечення соціально-політичних, правових та воєнних аспектів безпеки. Зокрема, Б. Бузан стверджує, що майже виключний фокус досліджень безпеки на військових загрозах, які були головними під час холодної війни, в кінцевому підсумку призвів до формування вузького підходу до концептуалізації безпеки [11, с. 3-22]. Фактично сучасна архітектура міжнародної економічної безпеки представлена системами економічної безпеки країн світу та окремих інтеграційних угруповань.

Водночас, як справедливо зазначають науковці Національного інституту стратегічних досліджень, сьогоднішні загрози економічній безпеці перетворюються на транскордонні й транснаціональні, а регіональні та національні безпекові виклики усе більше глобалізуються [8]. Для позначення цієї тенденції Н. Ахмед використовує категорію «глобалізація небезпеки» [23]. Формування якісно нових викликів і загроз міжнародній економічній безпеці викликають необхідність перебудови сучасної архітектури міжнародної економічної безпеки, заснованої на підвищення гнучкості систем забезпечення економічної безпеки і активізації співробітництва країн у безпековій сфері як на регіональному, так і на глобальному рівнях. Це вимагатиме оновлення нормативної бази (реформування системи міжнародного права, що відповідатиме новому світовому економічному порядку) та перебудови інституційного забезпечення міжнародної економічної безпеки (реорганізація існуючих та заснування нових міжнародних органів з акцентом на питання підтримки економічної безпеки на всіх рівнях).

Список використаних джерел:

1. Kahler M. Economic security in an era of globalization: definition and provision / M. Kahler // *The Pacific Review*. – 2004. – Vol 17, Issue 4. – P.485-502. [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0951274042000326032>
2. Renner M. *The Anatomy of Resource Wars* / M. Renner. – Worldwatch Institute, 2002. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.worldwatch.org/system/files/WP162.pdf>
3. Ackroyd P. Enhancing security culture – simple, effective approaches to making improvement / P. Ackroyd, S. Marsden. – Greenstreet Berman, 2006. [Electronic resource]. – Access mode: https://www.icheme.org/communities/subject_groups/security%20and%20loss%20prevention/resources/hazards%20archive/~media/Documents/Subject%20Groups/Security_Loss_Prevention/Hazards%20Archive/XIX/XIX-Paper-32.pdf
4. Baldwin D.A. The concept of security / D.A. Baldwin // *Review of International Studies*. – 1997. – Vol. 23, Issue 1. – P. 5-26. [Electronic resource]. – Access mode: [http://www.princeton.edu/~dbaldwin/selected%20articles/Baldwin%20\(1997\)%20The%20Concept%20of%20Security.pdf](http://www.princeton.edu/~dbaldwin/selected%20articles/Baldwin%20(1997)%20The%20Concept%20of%20Security.pdf)
5. Lawrence M. Three approaches to security: prevention, protection and resilience / Lawrence M., 2013. [Electronic resource]. – Access mode: <https://secgovcentre.org/2013/02/three-approaches-to-security-prevention-protection-and-resilience/>
6. Nanto D.K. Economics and National Security: Issues and Implications for U.S. Policy: CRS Report for Congress / D.K. Nanto. – Congressional Research Service, 2011. [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.fas.org/srg/crs/natsec/R41589.pdf>
7. UNCTADstat. [Electronic resource]. – Access mode: <https://unctadstat.unctad.org/EN/>
8. Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України / Б.О. Парахонський, Г.М. Яворська, О.О. Резнікова; за ред. К.А. Кононенка. – К.: НІСД, 2013. – 56 с.
9. Dudin M.N. International Practices to Improve Economic Security / M.N. Dudin, I.J. Fedorova, L.A. Ploticina, T.M. Tokmurzin, M.V. Belyaeva, A.B. Ilyin // *European Research Studies Journal*. – 2018. – Vol. XXI, Issue 1. – P. 459-467.
10. IMF Data Template on International Reserves and Foreign Currency Liquidity. [Electronic resource]. – Access mode: <http://data.imf.org/?sk=2DFB3380-3603-4D2C-90BE-A04D8BBCE237>
11. Buzan B. *People, States & Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era* / B. Buzan. – London, Pearson Longman, 1991. – 393 p.
12. Пилипенко О.С. Сучасні проблеми міжнародної безпеки / О.С. Пилипенко // *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. – 2014. – Том 1, № 123. – С. 16-23.
13. Авансова Н.Е. Економічна безпека України в системі економічної безпеки європейського союзу / Н.Е. Авансова // *Вісник економіки транспорту і промисловості*. – 2016. – № 56. – С.74-82.
14. Сабадаш В.В. Конкуренція за ресурси й економічні конфлікти у глобальному бізнес-середовищі: рушійні сили, безпека, інституційно-ресурсний концепт врегулювання / В.В. Сабадаш, І.В. Давиденко, Т.В. Бабій // *Механізм регулювання економіки*. – 2017. – № 4. – С. 128-147.
15. Калініна С.П. Міжнародна конкуренція за людський потенціал: міграційний контекст / С.П. Калініна, Л.П. Давидюк // *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. – 2016. – Вип. 14. – С. 209-213.
16. Марена Т.В. Формування валютної політики країн світу в сучасних умовах: Монографія / Т.В. Марена. – Донецьк: «Вебер» (Донецька філія), 2008. – 198 с.
17. *The Global Risks Report 2019: 14th Edition*. – Geneva: World Economic Forum, 2019. – 108 p.
18. *Global Financial Stability Report: A Decade After the Global Financial Crisis: Are We Safer?* – Washington, DC: IMF, October 2018. [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2018/09/25/Global-Financial-Stability-Report-October-2018>
19. Сохацька О.М. Фінансація світової економіки / О.М. Сохацька // *Новий світовий економічний порядок та глобальні виклики для України: монографія* / [В. Козюк, А. Крисоватий, С. Савельєв та ін.]; за наук. ред. проф. А. Крисоватого і С. Савельєва. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – 504 с. – С. 215-227.
20. *Global Financial Stability Report*. – Washington: IMF, 2003-2018 [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR>
21. Гальчинский А. Мировой денежный кризис: истоки, логика трансформаций / А. Гальчинский // *Зеркало недели*. – 2008. – Вип. 42 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zn.ua/ECONOMICS/mirovoy_denezhnyy_krizis_istoki_logika_transformatsiy.html
22. Karliner J. *The Corporate Planet: Ecology and Politics in the Age of Globalization* / J. Karliner. – San Francisco: Sierra Club Books, 1997.
23. Ahmed N.M. The globalization of insecurity: how the international economic order undermines human and national security on a world scale / N.M. Ahmed // *Historia Actual Online*. – 2004. – № 5. – P. 113-126. [Electronic resource]. – Access mode: https://www.researchgate.net/publication/40905733_The_globalization_of_insecurity_how_the_international_economic_order_undermines_human_and_national_security_on_a_world_scale
24. Шагоян С.М. Вплив корпоративних структур добувної галузі на економічну безпеку країн світу: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.02 Світове господарство і міжнародні економічні відносини / С.М. Шагоян; Маріупольський державний ун-т. – Маріуполь, 2018. – 192 арк.
25. Крилова К.В. Вплив транснаціоналізації на національну економіку та безпеку держави / К.В. Крилова, Б.С. Серебренніков // *Актуальні проблеми економіки та управління*. – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2013-18.pdf>
26. Безрукова Н.В. Діяльність транснаціональних корпорацій в контексті національної економічної безпеки / Н.В. Безрукова, В.А. Свічкарь // *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. – 2013. – Т. 18, Вип. 1(1). – С. 27-30.
27. Бондарчук В.В. Європейська міграційна криза та стабільність ЄС / В.В. Бондарчук // *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. – 2016. – Вип. 2(02). – С. 28-31.
28. Момот Т.В. Тіньова економіка як загроза економічній безпеці України / Т.В. Момот, О.М. Ващенко, Р.Ю. Тесленко // *Економіка і суспільство*. – 2018. – Вип. 15. – С. 169-176.
29. Булатова О.В. Оцінка процесів тивізації української економіки та економічна безпека країни / О.В. Булатова, О.І. Карпенко, Е.В. Федоров // *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*. – 2018. – Вип.16. – С. 125-134.
30. Кривонос Л. Світовий досвід боротьби з «брудними» грошима / Л. Кривонос // *Фінансовий контроль*. – 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fincontrol.com.ua/news-public.php?id=68>
31. Нехай В.А. Інформаційна безпека як складова економічної безпеки підприємств / В.А. Нехай, В.В. Нехай // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. – 2017. – Вип. 24(2). – С. 137-140.

32. Cause for concern? The top 10 risks to the global economy 2019: A report by The Economist Intelligence Unit, 2019. – 17 p. [Electronic resource]. – Access mode: https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/Top_10_risks_to_the_global_economy.pdf

References:

1. Kahler, M. (2004), "Economic security in an era of globalization: definition and provision", *The Pacific Review*, vol. 17, Issue 4, pp. 485-502, available at: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0951274042000326032>
2. Renner, M. (2002), "The Anatomy of Resource Wars", *Worldwatch Institute*, available at: <http://www.worldwatch.org/system/files/WP162.pdf>
3. Ackroyd, P. and Marsden, S. (2006), "Enhancing security culture – simple, effective approaches to making improvement", *Greenstreet Berman*, available at: https://www.icheme.org/communities/subject_groups/security%20and%20loss%20prevention/resources/hazards%20archive/~media/Documents/Subject%20Groups/Security_Loss_Prevention/Hazards%20Archive/XIX/XIX-Paper-32.pdf
4. Baldwin, D.A. (1997), "The concept of security", *Review of International Studies*, Vol. 23, Issue 1, pp.5-26, available at: [http://www.princeton.edu/~dbaldwin/selected%20articles/Baldwin%20\(1997\)%20The%20Concept%20of%20Security.pdf](http://www.princeton.edu/~dbaldwin/selected%20articles/Baldwin%20(1997)%20The%20Concept%20of%20Security.pdf)
5. Lawrence, M. (2013), "Three approaches to security: prevention, protection and resilience", available at: <https://secgovcentre.org/2013/02/three-approaches-to-security-prevention-protection-and-resilience/>
6. Nanto, D.K. (2011), "Economics and National Security: Issues and Implications for U.S. Policy: CRS Report for Congress", *Congressional Research Service*, available at: <https://www.fas.org/sgp/crs/natsec/R41589.pdf>
7. UNCTADstat (2019), available at: <https://unctadstat.unctad.org/EN/>
8. Parakhons'kyj, B.O. Yavors'ka, H.M. and Reznikova, O.O. (2013), *Mizhnarodne bezpekove seredovysche: vyklyky i zahrozy natsional'nij bezpetsi Ukrainy [International security environment: challenges and threats to Ukraine's national security]*, NISD, Kyiv, Ukraine.
9. Dudin, M.N. Fedorova, I.J. Ploticina, L.A. Tokmurzin, T.M. Belyaeva, M.V. and Ilyin. A.B. (2018), "International Practices to Improve Economic Security", *European Research Studies Journal*, Vol. XXI, Issue 1, pp. 459-467.
10. IMF (2019), "Data Template on International Reserves and Foreign Currency Liquidity", available at: <http://data.imf.org/?sk=2DFB3380-3603-4D2C-90BE-A04D8BBCE237>
11. Buzan, B. (1991), *People, States & Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Pearson Longman, London, UK.
12. Pylypenko, O.Ye. (2014), "Modern problems of international security", *Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, vol. 1, no. 123, pp.16-23.
13. Avansova, N.E. (2016), "Economic security of Ukraine in the system of economic security of the European Union", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 56, pp. 74-82.
14. Sabadash, V.V. Davydenko, I.V. and Babij, T.V. (2017), "Competition for resources and economic conflicts in the global business environment: the driving force, security, institutional and resource management concept", *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, vol. 4, pp. 128-147.
15. Kalinina, S.P. and Davydiuk, L.P. (2016), "International competition for human potential: a migration context", *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektual'noi vlasnosti*, vol. 14, pp. 209-213.
16. Marena, T.V. (2008), *Formuvannya valiutnoi polityky krain svitu v suchasnykh umovakh [Formation of monetary policy of the countries of the world in modern conditions]*, «Veber» (Donets'ka filia), Donets'k, Ukraine.
17. World Economic Forum (2019), *The Global Risks Report 2019*, 14th Ed, World Economic Forum, Geneva.
18. IMF (2018), "Global Financial Stability Report: A Decade After the Global Financial Crisis: Are We Safer?", available at: <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2018/09/25/Global-Financial-Stability-Report-October-2018>
19. Sokhats'ka, O.M. (2014), "Financing the world economy", *Novyj svitovyj ekonomichnyj poriadok ta global'ni vyklyky dlia Ukrainy [New world economic order and global challenges for Ukraine]*, TNEU, Ternopil', Ukraine, pp.215-227.
20. IMF (2003-2018), "Global Financial Stability Report", available at: <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR>
21. Hal'chynskyj, A. (2008), "World monetary crisis: the origins, the logic of transformations", *Zerkalo nedely*, vol. 42, available at: https://zn.ua/ECONOMICS/mirovoy_denezhnyy_krizisistoki_logika_transformatsiy.html
22. Karliner, J. (1997), *The Corporate Planet: Ecology and Politics in the Age of Globalization*, Sierra Club Books, San Francisco, USA.
23. Ahmed, N.M. (2004), "The globalization of insecurity: how the international economic order undermines human and national security on a world scale", *Historia Actual Online*, vol. 5, pp. 113-126 available at: https://www.researchgate.net/publication/40905733_The_globalization_of_insecurity_how_the_international_economic_order_undermines_human_and_national_security_on_a_world_scale
24. Shahoian, S.M. (2018), "Influence of corporate structures of the mining industry on the economic security of the countries of the world", *Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Mariupol's'kyj derzhavnyj un-t, Mariupil'*, Ukraine.
25. Krylova, K.V. and Serebrennikov, B.S. (2013), "The impact of transnationalization on the national economy and security of the state", *Aktual'ni problemy ekonomiky ta upravlinnia*, available at: (<http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2013-18.pdf>)
26. Bezrukova, N.V. and Svichkar', V.A. (2013), "Activities of transnational corporations in the context of national economic security", *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Ekonomika*, vol. 18, no. 1(1), pp. 27-30.
27. Bondarchuk, V.V. (2016), "European migration crisis and EU stability", *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, vol. 2(02), pp. 28-31.
28. Momot, T.V. Vaschenko, O.M. and Teslenko, R.Yu. (2018), "The shadow economy as a threat to Ukraine's economic security", *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 15, pp. 169-176.
29. Bulatova, O.V. Karpenko, O.I. and Fedorov, E.V. (2018), "Assessment of the shadowing processes of the Ukrainian economy and economic security of the country", *Visnyk Mariupol's'koho derzhavnogo universytetu. Seria: Ekonomika*, vol. 16, pp. 125-134.
30. Kryvonos, L. (2018), "World experience in dealing with "dirty" money", *Finansovyj kontrol'*, available at: <https://fincontrol.com.ua/news-public.php?id=68>
31. Nekhaj, V.A. and Nekhaj, V.V. (2017), "Information security as a component of economic security of enterprises", *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seria: Ekonomika i menezhment*, vol. 24(2), pp. 137-140.
32. The Economist Intelligence Unit (2019), "Cause for concern? The top 10 risks to the global economy 2019", available at: https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/Top_10_risks_to_the_global_economy.pdf

УДК 339.138: 339.5:330.143.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2224-6282/149-3>

Дугінець Г. В.

Київський національний торговельно-економічний університет

Duginets G.

Kyiv National University of Trade and Economics

ІНСТРУМЕНТИ МІЖНАРОДНОГО МАРКЕТИНГУ ГЛОБАЛЬНИХ ЛАНЦЮГІВ ВАРТОСТІ

Стаття присвячена аналізу інструментів міжнародного маркетингу що застосовуються в процесі функціонування глобальних ланцюгів вартості. Визначено, що освоєння інструментів міжнародного маркетингу, перш за все в ланцюгах створення вартості є важливою умовою зміцнення конкурентоспроможності вітчизняних компаній на світовому ринку. За результатами дослідження існуючих теоретичних підходів доведено, що використання інструментів міжнародного маркетингу глобальних ланцюгів вартості представляє собою систему процесу планування, реалізації товарів або послуг за допомогою маркетингових заходів за межами держави й з урахуванням факторів зовнішнього середовища, що орієнтований на вигідну взаємодію компаній-учасників глобального ланцюга вартості, з метою отримання прибутку та розширення бізнесу в світових масштабах. Проаналізовано теоретичний базис формування глобального ланцюга виробництва та ідентифіковано, що найбільша додана вартість створюється при виробництві ключових компонентів або у сфері послуг – НДДКР, дизайн, маркетинг, брендинг, збут продукції, обслуговування клієнтів. Доведено, що економічний результат ефективного вибору інструментів міжнародного маркетингу глобальних ланцюгів вартості визначається скороченням транзакційних витрат, що виникають при використанні інструментів, адекватних пріоритетів маркетингової діяльності на певному ринку і впливу ключових факторів поведінки кінцевих споживачів. Класифіковано основні інструменти міжнародного маркетингу глобальних ланцюгів вартості та визначено що ефективність вибору маркетингового інструментарію визначається оцінкою обґрунтованості вибору останнього на основі методики, що включає 4 етапи. Отримані результати свідчать про те, що процес впровадження інструментів міжнародного маркетингу в глобальних ланцюгах вартості це не сліпе прагнення до стандартизації всіх маркетингових елементів, а використання особливого підходу до розробки стратегії та програм просування, який поєднує гнучкість з однорідністю. Запропоновано, з метою входження українських виробників до ланцюгів вартості або формування нових слід адаптувати існуючий інструментарій міжнародного маркетингу до умов та вимог країн для обходу різних бар'єрів експорту своїх товарів і проникнення на нові зарубіжні ринки.

Ключові слова: міжнародний маркетинг; глобальні ланцюги вартості; інструментарій маркетингу; ТНК.

TOOLS FOR INTERNATIONAL MARKETING OF GLOBAL VALUE CHAINS

The article is devoted to the analysis of international marketing tools used in the functioning of global value chains. It is determined that the development of international marketing tools, especially in value creation chains, is an important condition for strengthening the competitiveness of domestic companies in the world market. The results of the study of existing theoretical approaches show that the use of tools of international marketing of global value chains is a system of process of planning, realization of goods or services by means of marketing activities outside of the country and taking into account environmental factors, which is oriented to the favorable interaction of the companies participating in the global chain of companies value, for profit and business expansion worldwide. The theoretical basis of the global production chain formation is analyzed; it is identified that the greatest added value is created in the production of key components or in the service sector – R&D, design, marketing, branding, product sales, customer service. It is proved that the economic result of the effective choice of tools of international marketing of global value chains is determined by the reduction of transaction costs arising from the use of the instruments, adequate priorities of marketing activity in a certain market and influence of key factors of behavior of end consumers. The basic tools of international marketing of global value chains are classified; it is determined that the effectiveness of the choice of marketing tools is determined by the evaluation of the validity of the choice based on the methodology, which includes four stages. The findings indicate that the process of implementing international marketing tools in global value chains is not a blind effort to standardize all marketing elements, but rather the use of a specific approach to developing strategies and programs that combine flexibility with uniformity. It is proposed to adapt existing international marketing tools to the conditions and requirements of the countries to bypass various barriers to export their goods and penetrate new foreign markets in order to enter Ukrainian producers' chains of value or to form new ones.

Key words: international marketing; global value chains; marketing tools; TNCs.

JEL Classification: F00, M31

Актуальність. В XXI столітті відбуваються кардинальні зміни в міжнародному поділі праці, спостерігається безпрецедентне розширення інтернаціоналізації та транснаціоналізації світової економіки незалежно від рівня економічного розвитку держав. Створюються та починають домінувати нові умови в світогосподарських зв'язках. Передумовами яких, головним чином, послужили об'єктивні закони розвитку міжнародних економічних відносин. Так відбувається активне про-

никнення бізнесу в нові регіони: компанії розширюють мережу свого виробництва, створюють собі імідж на зарубіжних ринках, будують стабільні довгострокові відносини із зарубіжними партнерами. Міжнародний маркетинг є ключовим концептом, що дозволяє реалізувати бізнесу всі намічені установки на практиці, зайняти бажані ніші на світовому ринку. У зв'язку з цим, розгляд сучасних особливостей міжнародного маркетингу в процесі функціонування глобальних лан-

цюгів вартості є особливо актуальним. До того ж, при використанні міжнародного маркетингу в даній сфері підприємство ставить одним з важливих завдань побудови довгострокових довірчих відносин між іншими учасниками виробничого ланцюга.

Актуальність теми також обумовлена тією обставиною, що освоєння інструментів міжнародного маркетингу, перш за все в ланцюгах створення вартості є важливою умовою зміцнення конкурентоспроможності вітчизняних компаній на світовому ринку. При цьому, незважаючи на поступове поширення окремих інструментів та технологій міжнародного маркетингу в зовнішньоекономічній діяльності українських компаній, до теперішнього часу дана проблематика не знайшла достатньо повного висвітлення в наукових дослідженнях вітчизняних вчених.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. В сучасній науковій літературі результати дослідження економічних ефектів формування глобальних ланцюгів вартості представлено в роботах В. Коваль [10], А. Мазаракі [13], De Backer, K., Miroudot, S. [2], Gereffi, G., Wyman, D. [4], Stöllinger, R. [18], Johnson, R. C., Noguera, G. [6] та інших. Методологічним та практичним питанням ідентифікації інструментів міжнародного маркетингу присвячено праці таких зарубіжних та вітчизняних дослідників, як Г. Албаум [1], Дж. Балмер [5], Ф. Котлер [9], М. Корж [11], Д. Форд [3], Т. Циганкова [19] та багатьох інших. Проте результати опрацювання їх наукового доробку показують, що залишаються невирішеними деякі теоретичні, методологічні і практичні питання в обраній площині наукового дослідження.

Метою статті є ідентифікація основних інструментів міжнародного маркетингу, що використовуються в процесі функціонування глобальних ланцюгів вартості.

Виклад основних результатів дослідження. В умовах формування глобальних ринків в підвищенні конкурентоспроможності фірм різко зросла роль маркетингової складової. Протягом останніх 30 років відбулися значні зміни в світовій економіці, й, відповідно, змінилися форми та види конкурентної боротьби компаній. Конкуренція стала набагато жорсткіше і динамічніше, та практично скрізь набула глобального характеру. Суттєвими факторами посилення конкуренції стали перехід до наступного етапу науково-технічної революції, конвергенція галузей й технологій, стрімкий розвиток світових фінансових ринків та підвищення доступності капіталу, виникнення нових виробничих і технологічних можливостей, зменшення торгових обмежень та політичні зміни, поява нових засобів і прийомів передачі та обробки інформації.

На теоретичному рівні використання інструментів міжнародного маркетингу глобальних ланцюгів вартості представляє собою систему процесу планування, реалізації товарів або послуг за допомогою маркетингових заходів за межами держави й з урахуванням факторів зовнішнього середовища, що орієнтований на вигідну взаємодію компаній-учасників глобального ланцюга вартості з метою отримання прибутку і розширення бізнесу в світових масштабах.

Як свідчать результати дослідження існуючих теорій, включаючи «нову теорію торгівлі» та «нову економічну географію», в умовах необмеженості ринку початкова нерівність у масштабах і рівнях економічної

активності має тенденцію до асиметрії. Отже, вона є природним результатом, що випливає із самої природи економічного зростання. Така асиметрія породжується ефектом економії від масштабу, а також фрагментацією, при цьому остання, в цьому випадку, є особливим видом екстерналії, що виникає незалежно від фірм та залежить від сукупного обсягу підприємницької активності в певному конкретному регіоні. Суть ефекту полягає в тому, що просторова концентрація сприяє отриманню зростаючої віддачі від задіяних факторів виробництва і, тим самим, перетворює економічне зростання в процес, що безперервно самопідтримується. У свою чергу, в певних видах економічної діяльності, насамперед обробної промисловості, де відносно високі обсяги проміжної продукції, підприємства і фірми можуть використовувати масштаби виробництва як значну перевагу у конкурентній боротьбі. Це означає, що діяльність підприємств, які керуються принципом максимізації прибутку, буде еwentуально концентруватися в тих точках простору, які пропонують найбільший ефект економії від масштабу, що веде до концентрації виробничої активності в певних ТНК. При цьому останні розміщують за кордоном не тільки виробничі операції, але й інші напрями своєї господарської діяльності: дослідження та розробки, маркетинг та післяпродажне обслуговування, – формуючи тим самим глобальні ланцюги вартості та міжнародні виробничі мережі. Характерною особливістю такого процесу є те, що в транснаціоналізації беруть участь не тільки великі корпорації, а й малий та середній бізнес. Однак головним суб'єктом цього процесу залишаються ТНК, підключаючись до мереж яких, країни, що розвиваються знаходять додаткові можливості промислового зростання за рахунок залучення до певних високотехнологічних сегментів. Проте багато промислових підприємств, що розташовуються в країнах, які розвиваються, тільки умовно можна віднести до національної промисловості; вони входять до складу ТНК розвинених країн і часто можуть бути взагалі не пов'язані з економікою приймаючих держав.

Слід також зазначити, що розвиток таких процесів, як аутсорсинг, альянсинг, даунсайзинг і рефокусинг підштовхує багато фірм до відмови від реалізації навіть основних ланок галузевих ланцюгів створення вартості власними силами. Вони фокусують свою діяльність на тих її частинах, де найбільшою мірою реалізуються їхні ключові компетенції. Навіть визнані світові лідери високотехнологічних галузей відмовляються від власного виробництва виробів на користь закупівель у контрактних виробників (наприклад, ланцюг виробництва планшетних комп'ютерів iPad у фірмі Apple), залишаючи за собою вирішальні для комерційного успіху сфери діяльності, такі як розробка і маркетинг продукції.

Однак результати інших галузевих досліджень з проблеми вертикальної інтеграції вказують на вигоди цього процесу, наприклад, зниження витрат у результаті фізичної інтеграції процесів, витрат на транспортування, координацію діяльності тощо (див., наприклад, [7; 8; 12]). Таким чином, ланцюг створення вартості – це теорія фірми, яка розглядає її як сукупність дискретних, але пов'язаних виробничих функцій, якщо визначати ці функції як види діяльності. При цьому опис ланцюга створення вартості зосереджено на тому, як ці

види діяльності створюють вартість і від чого залежать витрати кожного з них [16].

Виявлення слабких та сильних сторін підприємства, з позиції М. Портера, неможливо за допомогою погляду на нього загалом, тому що конкурентні переваги утворюються лише в результаті провадження багатопрофільної діяльності, яка охоплює різні економічні напрями. Отже, ним було висловлено припущення щодо необхідності використання ланцюга вартості підприємства, в якій його діяльність розділена на дві основні частини: первинні, або основні, види роботи та допоміжні. Основні види діяльності були представлені матеріальним і технічним забезпеченням, процесами виготовлення, поширення, продажу та маркетингу, обслуговування. До вторинних, або допоміжних, видів діяльності М. Портер відносив процеси досліджень і розробок, управління персоналом і адміністрування [16].

Концепція ланцюга вартості, сформульована М. Портером, – це всебічний підхід до керування витратами підприємства з урахуванням особливостей їхнього формування, зокрема сукупності витратоутворювальних механізмів діяльності підприємства, що включають і первинні джерела сировини та матеріалів, і готову продукцію, вироблену в межах виробничого процесу (рис. 1).

Одночасно на підприємстві з'являється можливість виявити основні елементи витрат за допомогою виокремлення в діяльності підприємства значущих у стратегічній перспективі складових та процесів, оскільки саме ці види витрат займають найбільшу частку в загальній величині кожного структурного підрозділу. Враховуючи те, що всі структурні підрозділи (ланки) тісно взаємопов'язані, то розподіл витрат та активів за окремими елементами ланцюга вартості дає можливість кількісно та якісно оцінити витрати кожного з них.

Слід зазначити, що країни і компанії можуть перебувати на початкових, проміжних або кінцевих стадіях у виробничому ланцюзі залежно від їхньої спеціалізації, а їхня позиція з часом може змінюватися. Одні добувають природні ресурси, виробляють сировину або

інтелектуальні активи (НДДКР, проектування, дизайн), у той час як інші здійснюють виробництво деталей, компонентів і вузлів, а останні спеціалізуються на складанні і / або дистрибуції, маркетингу і брендингу продукції, а також на роботі з клієнтами [14, с. 29]. При цьому створення вартості в глобальних ланцюгах вартості нерівномірно розподілено між різними стадіями. Так, найбільша додана вартість, як правило, створюється при виробництві ключових компонентів або у сфері послуг – НДДКР, дизайн, маркетинг, брендинг, збут продукції, обслуговування клієнтів (рис. 2).

Зазначимо, що економічний результат ефективного вибору інструментів міжнародного маркетингу визначається скороченням транзакційних витрат, що виникають при використанні інструментів, адекватних пріоритетів маркетингової діяльності на певному ринку і впливу ключових факторів поведінки кінцевих споживачів. На його основі може бути розрахована економічна ефективність застосування обраного маркетингового інструментарію та діяльності на ринку в цілому. Однак, з огляду на те, що вона залежить від безлічі факторів, автором пропонується спростити підхід, одночасно зберігши його концептуальну основу і комплексність. Основні інструменти міжнародного маркетингу глобальних ланцюгів вартості наведено в таблиці 1. Ефективність вибору маркетингового інструментарію, таким чином, буде визначатися оцінкою обґрунтованості вибору останнього на основі методики, що включає 4 етапи:

1) Обґрунтування обраного інструментарію міжнародного маркетингу.

2) Оцінка комплексності застосовуються компанією інструментів маркетингу.

3) Оцінка масштабу мережевих ефектів.

4) Підсумкову оцінку та подальшу корекцію вибору інструментів міжнародного маркетингу.

Вибір інструментів міжнародного маркетингу повинен враховувати також дві координати: життєвий цикл об'єкта маркетингу (товару) і життєвий цикл споживача. Прі цьому компанії-учасники глобального ланцюга вартості часто можуть адаптувати маркетинг

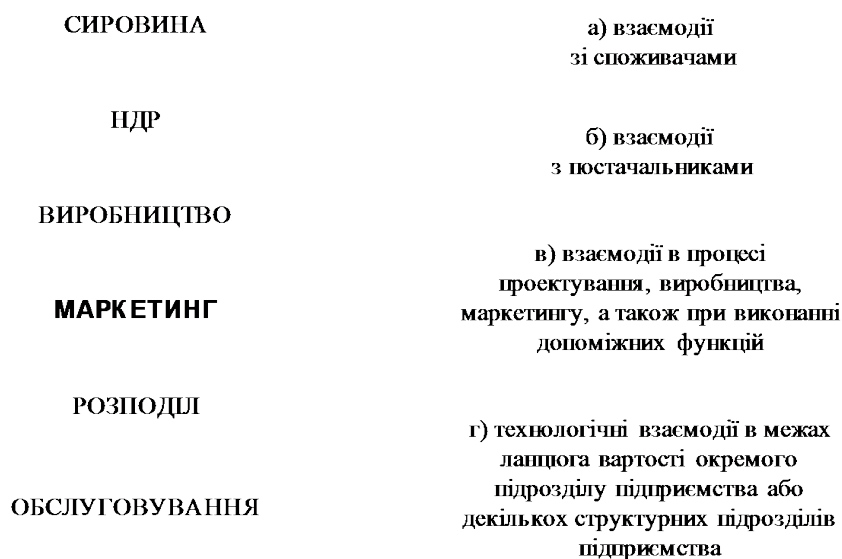

Рис. 1. Ланцюг вартості за М. Портером

Джерело: складено автором на основі [17]

Рис. 2. Розподіл створення доданої вартості на різних етапах виробничого ланцюга

Джерело: складено автором за [14, с. 216]

гові інструменти, щоб врахувати місцеві особливості. Принципи роботи компанії в цьому випадку враховують культурні відмінності, національні смаки та переваги, державну політику. Беруться до уваги також наявність технологічних розробок, що дозволяють різко знизити мінімальний масштаб виробництва, достатній для забезпечення ефективності, та посилення ролі технічного обслуговування, фінансування та інших супутніх послуг як інструментів конкурентної боротьби, обумовлене тим, що клієнти стають все більш вимогливими. Компанії при цьому виробляють більш гнучкий підхід до проведення міжнародних операцій, адаптують свої продукти та маркетингову діяльність до кожної країни з урахуванням національних відмінностей в уподобаннях покупців, галузевих особливостей та постанов уряду. Багато європейських компаній, наприклад Unilever, Philips та Nestlé, традиційно застосовують дану модель міжнародного маркетингу. Отже, глобальна виробнича мережа зазвичай характеризується

дуже гнучким маркетинговим підходом, що враховує особливості різних національних ринків, але в той же час вона призводить до формування неефективної виробничої інфраструктури всередині ланцюга. Діяльність місцевих заводів часто будується таким чином, щоб перш за все забезпечити маркетингові переваги або поліпшити політичні відносини, а не максимізувати ефективність виробництва. Поширення продуктів, призначених для задоволення місцевих потреб, також сприяє загальній втраті ефективності в області дизайну, виробництва, логістики тощо.

В умовах вдосконалення транспортно-комунікаційної інфраструктури та зменшення торгових бар'єрів деякі ТНК обрали зовсім інший підхід до проведення своїх міжнародних операцій, вважаючи за краще інструменти глобального маркетингу. При цьому наскільки далеко компанія здатна просунути по шляху розвитку глобального маркетингу, багато в чому залежить від її еволюції і традицій (тобто адміністра-

Таблиця 1

Класифікація інструментарію міжнародного маркетингу глобальних ланцюгів вартості

№	Інструменти	Характеристика
1	Створення і просування продукту (цінності) (Value)	інструменти та фактори формування споживчої цінності, на основі пропозиції споживачеві не товару, як такого, а комплексу благ, а також варіації з асортиментом продукції і споживчими властивостями: технічні параметри, дизайн, упаковка, сервіс, доставка тощо.
2	Формування цінового механізму (Price)	інструменти та фактори, пов'язані з встановленням ціни на товари, що пропонуються.
3	Обслуговування (Customer Service)	переважно організаційні чинники і інструменти, що зумовлюють не тільки економію часу, але і зниження накладних витрат для покупця. Вони є найбільш важливими з точки зору утримання покупця і формування його прихильності, тому вимагають постійних значних маркетингових зусиль.
4	Консультації (Consultancy)	включає як технічні інструменти, так і соціально-психологічні аспекти задоволення потреб споживача в процесі забезпечення життєвого циклу товару.
5	Забезпечення безпеки (Security)	техніко-технологічні та інституційні чинники і інструменти забезпечення безпеки процесу покупки і супутніх трансакцій.
6	Соціальна взаємодія і стимулювання повторних продажів (Social Network, Community and Sales Promotion)	інструменти активного, пасивного та латентного маркетингу, стимулювання повторних продажів, а також соціальну мережеву активність, які, в цілому, керують «петлею лояльності» і спіраллю ухвалення рішення про покупку.

Джерело: доповнено автором за [15]

тивного та культурної спадщини). Наприклад, незважаючи на те, що Соса-Кола реалізувала кілька бізнес-ідей щодо міжнародної експансії ще до 1940 р. вона заробила істинно широке визнання під час Другої світової війни, тому що її заводи були побудовані в тих країнах, де побувала армія США. Всі стратегічні рішення приймалися тоді в штаб-квартирі компанії в Атланті, і так відбувається до сих пір. Фірмове найменування, формула концентрату, позиціонування і реклама Соса-Кола практично однакові в усьому світі, але штучний підсолоджувач і упаковка розрізняються. Менеджери, що працюють в національних підрозділах, несуть відповідальність за продаж і реалізацію програм, які вони запускають спільно з співробітниками місцевих заводів. Інший підхід, що практикується компанією Nestlé, теж має історичні корені. Компанія з самого початку стала надавати своїм підрозділам значну автономію, щоб уникнути поширення збоїв, викликаних війнами в Європі, а також прискорити процес розширення по всьому світу і забезпечити реагування на потреби місцевих споживачів.

Висновки. Підводячи підсумок проведеному дослідженню слід зазначити, що процес впровадження інструментів міжнародного маркетингу в глобальних ланцюгах вартості це не сліпе прагнення до стандартизації всіх маркетингових елементів, а використання особливого підходу до розробки стратегії та програм просування, який поєднує гнучкість з однорідністю. Ступінь глобалізації кожного інструменту в кожному конкретному випадку буде залежати від організації міжнародного маркетингу, а відносні переваги глобалізації або локалізації визначаються перш за все потребами клієнтів. Якщо враховувати досвід провідних ТНЕ, то при реалізації міжнародного маркетингу українськими підприємствам необхідно перш за все відмовитися від використання стандартизованих інструментів. Так для вітчизняних компаній з метою входження до існуючих ланцюгів вартості або формування нових слід адаптувати існуючий інструментарій міжнародного маркетингу до умов та вимог країн для обходу різних бар'єрів експорту своїх товарів та проникнення на нові зарубіжні ринки.

Список використаних джерел:

1. Albaum G., Strandskov J. & Duerr E. International marketing and export management. Addison Wesley Longman. Ltd. 1998. 562 p.
2. De Backer, K., & Miroudot, S. Mapping global value chains. ECB Working Paper, 2014. No. 1677. <https://doi.org/10.1787/18166873>
3. D. Ford, & M. Saren. Managing and Marketing Technology. Thompson Learning, London, 2001. P. 50.
4. Gereffi, G., & Wyman, D. L. (Eds.). Manufacturing miracles: paths of industrialization in Latin America and East Asia, 2014. (Vol. 1189). Princeton University Press.
5. John M.T., & Balmer. Corporate marketing: apocalypse, advent and epiphany. Management Decision, 2009. Vol. 47. Iss: 4, pp. 544-572.
6. Johnson, R. C., & Noguera, G. Accounting for intermediates: Production sharing and trade in value added. Journal of international Economics. 2012, 86(2), 224-236. doi:10.1016/j.jinteco.2011.10.003
7. Johnston R., & Lawrence P. R. Beyond Vertical Integration – The Rise of the Value-Adding Partnership. Harvard Business Review. 1988. Vol. 66. July-August. №. 4. P. 94-101.
8. Joscov P. Vertical Integration and Long-term Contracts: The Case of Coal-Burning Electricity Generation Plants. Journal of Law, Economics and Organization. 1985. Vol. 1. №. 1. P. 33-81.
9. Kotler, P., Kartajaya, H., & Hooi, D. H. Asian Competitors: Marketing for Competitiveness in the Age of Digital Consumers. World Scientific Books. 2019.
10. Koval V., Duginets G., Plekhanova O., Antonov A., Petrova M.. On the supranational and national level of global value chain management, Entrepreneurship and Sustainability Issues Volume 6 Number 4 (June), 2019, pp.1922-1937. [http://doi.org/10.9770/jesi.2019.6.4\(27\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2019.6.4(27))
11. Korzh M., & Malinoshevska K. International marketing strategy in the management of innovative development. Biznesnavigator. 2019, 18. [in Ukrainian]
12. Masten S. The Organization of Production: Evidence from the Aerospace Industry. Journal of Law and Economics. 1984. Vol. 27. October. №. 2. P. 403-418.
13. Mazaraki, A. A. (Ed.). Ukrainian Economy Growth Imperatives: Monograph. 2018 Coretex CZ SE
14. OECD (2013) Interconnected Economies: Benefiting from Global Value Chains (Preliminary version). Paris: Organisation for Economic Cooperation and Development URL: http://www.oecdilibrary.org/scienceandtechnology/interconnectedeconomies_9789264189560en
15. Otlacan, O. E-Marketing Strategy: 7 Dimensions to Consider (The E-Marketing Mix). 2005. URL: [http://ezinearticles.com/?e-Marketing-Strategy:-7-Dimensions-to-Consider-\(the-e-Marketing-Mix\)&id=21976](http://ezinearticles.com/?e-Marketing-Strategy:-7-Dimensions-to-Consider-(the-e-Marketing-Mix)&id=21976)
16. Porter M.E. Competitive Strategy. The Free Press. New York. 1980.
17. Porter M.E. Competitive advantage: Creating and sustaining superior performance. Simon and Schuster, 2008.
18. Stöllinger, R., Hanzl-Weiss, D., Leitner, S. M., & Stehrer, R. Global and Regional Value Chains: How Important, how Different? Vienna Institute for International Economic Studies. 2018.
19. Tsigankova, T., & Ishenko, A. Marketing technology form of competitiveness for export companies. International Economic Policy. 2017. No. 1(26). S. 7-27. [in Ukrainian]

References:

1. Albaum G., Strandskov J. & Duerr E. (1998) International marketing and export management. Addison Wesley Longman. Ltd. 562 p.
2. De Backer, K., & Miroudot, S. (2014). Mapping global value chains. ECB Working Paper No. 1677. <https://doi.org/10.1787/18166873>
3. D. Ford, & M. Saren. (2001) Managing and Marketing Technology. Thompson Learning, London, P. 50.
4. Gereffi, G., & Wyman, D. L. (Eds.). (2014). Manufacturing miracles: paths of industrialization in Latin America and East Asia (Vol. 1189). Princeton University Press.

5. John M.T., & Balmer, (2009) Corporate marketing: apocalypse, advent and epiphany. *Management Decision*, Vol. 47. Iss: 4, pp. 544-572.
6. Johnson, R. C., & Noguera, G. (2012). Accounting for intermediates: Production sharing and trade in value added. *Journal of International Economics*, 86(2), 224-236. doi:10.1016/j.jinteco.2011.10.003
7. Johnston R., & Lawrence P. R. (1988) Beyond Vertical Integration – The Rise of the Value-Adding Partnership. *Harvard Business Review*. Vol. 66. July-August. №. 4. P. 94-101.
8. Joscow P. (1985) Vertical Integration and Long-term Contracts: The Case of Coal-Burning Electricity Generation Plants. *Journal of Law, Economics and Organization* Vol. 1. №. 1. P. 33-81.
9. Kotler, P., Kartajaya, H., & Hooi, D. H. (2019). Asian Competitors: Marketing for Competitiveness in the Age of Digital Consumers. *World Scientific Books*.
10. Koval V., Duginets G., Plekhanova O., Antonov A., Petrova M. (2019). On the supranational and national level of global value chain management, *Entrepreneurship and Sustainability Issues* Volume 6 Number 4 (June), pp.1922-1937. [http://doi.org/10.9770/jesi.2019.6.4\(27\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2019.6.4(27))
11. Korzh M., & Malinoshevska K. (2019) International marketing strategy in the management of innovative development. *Biznesnavigator*, 18. [in Ukrainian]
12. Masten S. (1984) The Organization of Production: Evidence from the Aerospace Industry. *Journal of Law and Economics*. 1984. Vol. 27. October. № 2. P. 403-418.
13. Mazaraki, A. A. (Ed.). (2018). *Ukrainian Economy Growth Imperatives: Monograph*. Coretex CZ SE
14. OECD (2013) *Interconnected Economies: Benefiting from Global Value Chains (Preliminary version)*. Paris: Organisation for Economic Cooperation and Development URL: http://www.oecdilibrary.org/scienceandtechnology/interconnectedeconomies_9789264189560en
15. Otlacan, O. (2005), *E-Marketing Strategy: 7 Dimensions to Consider (The E-Marketing Mix)*. URL: [http://ezinearticles.com/?E-Marketing-Strategy:-7-Dimensions-to-Consider-\(the-e-Marketing-Mix\)&id=21976](http://ezinearticles.com/?E-Marketing-Strategy:-7-Dimensions-to-Consider-(the-e-Marketing-Mix)&id=21976)
16. Porter M.E. (1980) *Competitive Strategy*. The Free Press. New York.
17. Porter M.E. (2008) *Competitive advantage: Creating and sustaining superior performance*. Simon and Schuster, 2008.
18. Stöllinger, R., Hanzl-Weiss, D., Leitner, S. M., & Stehrer, R. (2018). *Global and Regional Value Chains: How Important, how Different?* Vienna Institute for International Economic Studies.
19. Tsigankova, T., & Ishenko, A., (2017). Marketing technology form of competitiveness for export companies. *International Economic Policy*. No. 1(26). S. 7-27. [in Ukrainian]

УДК 338.482.224

DOI <https://doi.org/10.32782/2224-6282/149-4>**Крупський О. П., Самойленко А. О.,
Комарова А. І., Морозов М. В.**

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

**Krupskiy O., Samoilenko A.,
Komarova A., Morozov M.**
Oles Honchar Dnipro National University

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

В статті досліджено та проаналізовано сферу міжнародного туризму за період 2000–2018 років. Розглянуто в динаміці розвиток світових туристичних потоків і доходів від міжнародного туризму, виведені детермінанти для розвитку, приведена регіональна структура світового ринку туристичних послуг. Проаналізовано розвиток туристичної галузі в світі за показниками: кількість туристичних прибуттів, доходи від туризму в поточних цінах, загальний внесок туризму в ВВП. В розрізі дослідження проаналізовано основні туристичні регіони, приведено їх порівняння як за кількістю туристичних відвідувань, так й зіставлено список ТОП 10 країн за обсягами валютних надходжень від туризму за останні роки. Отримано висновок, що в останні роки, зберігається тенденція зростання попиту до країн, ринок яких лише формується, при тому старі ринки, як наприклад ринок Європи частково втрачає свою популярність. В процесі дослідження визначено, що в умовах розвитку світової економіки, розширення обсягів міжнародної торгівлі, вдосконалення засобів транспорту, зв'язку, підвищення інтернаціоналізації і глобалізації світового господарства збільшується попит на туристичні послуги. Однією з особливостей розвитку міжнародного ринку туристичних послуг є: глобалізація ринку, яка охопила всі сектори туристичної індустрії. Отримано висновок, що в наш час, міжнародний туризм є важливим напрямом міжнародної економічної діяльності, складною та комплексною сферою, що істотно впливає як на структуру і ситуацію в світовій економіці, так і на господарства більшості окремих країн і регіонів світу. Розвиток туризму надає стимулюючу дію на такі сектори економіки, як транспорт, зв'язок, торгівля, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання, і становить одне з найбільш перспективних напрямів структурної перебудови економіки, що підтверджує обсяг валютних надходжень від туризму як у світі в цілому, так і в окремих країнах. Саме збільшення попиту на туристичні послуги та обсяги валютних надходжень від туризму у світі, надають темі актуальності для подальших досліджень.

Ключові слова: туризм; туристичні послуги; туристичний бізнес; світовий ринок туристичних послуг; туристичні потоки; туристичний регіон.

INTERNATIONAL TOURISM DEVELOPMENT TRENDS

The sphere of international tourism for the period 2000–2018 has been explored and analyzed in the article. The dynamics of the world tourist flows development and income from international tourism are considered, the determinants of development are derived, the regional structure of the world market of tourist services is given. The development of the tourism industry in the world is analyzed by indicators: the number of tourist arrivals, tourism revenues at current prices, total contribution of tourism to GDP. The main tourist regions are analyzed in the context of the study, they are compared both in terms of the number of tourist visits, and a list of the TOP 10 countries by volume of foreign exchange earnings from tourism in recent years. It is concluded that in recent years, there is a continuing upward trend in demand for emerging markets, with old markets such as the European market, partially losing its popularity. In the process of research, it is determined that in the conditions of development of the world economy, expansion of volumes of international trade, improvement of means of transport, communication, increase of internationalization and globalization of the world economy the demand for tourist services increases. One of the peculiarities of the development of the international tourist services market is the globalization of the market, which has reached all sectors of the tourism industry. It is concluded that nowadays international tourism is an important area of international economic activity, a complex sphere that significantly affects both the structure and the situation in the world economy as well as the economies of most individual countries and regions of the world. Tourism development has a stimulating effect on such sectors of the economy as transport, communications, trade, construction, agriculture, production of consumer goods, and it is one of the most promising areas of structural restructuring of the economy, confirming the amount of foreign exchange earnings from tourism in the world in general and in individual countries. It is the increasing demand for tourism services and the volume of foreign exchange earnings from tourism in the world makes the topic relevant for further research.

Keywords: tourism; tourist services; tourist business; world market of tourist services; tourist flows; tourist region.

JEL Classification: F23, L83

Актуальність. Розвиток туризму в наш час відіграє важливу роль як в соціумі, так і в економіці країни. Міжнародний туризм в умовах глобалізації стає рушійним та важливим джерелом доходу у світовій економіці. Саме туризм для багатьох країн, що розвиваються, створює робочі місця, формує бюджетні надходження та надає динамічний розвиток економіці. Аналіз тенденцій розвитку міжнародного туризму є актуальним завданням наукового пошуку.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Туризм та тенденція його розвитку має тривалу історію становлення. Наукове обґрунтування форм розвитку міжнародного туризму представлено у працях українських науковців, таких як Фалько Є. [3], Кальницька М. [4], Парфіненко А. [5], Мельниченко С. [6], Мазарак А. [7], Редько В. [8], Самойленко А., Сардак С. [9], Мешко Н. [10] та інших. Незважаючи на значну кількість праць в даному напрямку досліджень, питання

розвитку міжнародного туризму залишається досить актуальним. Інтенсивні зміни глобального бізнес-середовища висувають нові вимоги до постачальників туристичних послуг, що інколи залишається поза увагою наукового дослідження і потребує активної дискусії.

Метою статті є аналіз сучасних тенденцій та перспектив розвитку міжнародного туризму в умовах глобалізації.

Виклад основних результатів дослідження. Розвиток міжнародної економіки та підвищення рівня добробуту людей сприяє підвищенню попиту на туристичні послуги та їх різноманітність [11]. Сучасний туризм став засобом пізнання світу, самореалізації, розширення кругозору й отримання нових знань. Туристу нового покоління властиві високий рівень освіти, вимогливість, самовираження, активність. У зв'язку з цим з'являються нові типи і види туристичного продукту, більш вдосконалені, творчі, різноманітні. Перед тим як приступити до розгляду основних тенденцій, визначимо, що ж означає саме слово «тенденція»? Тенденція – це прагнення, схильність, рух, модний напрям [12].

Однією з тенденцій розвитку міжнародного туризму є прагнення розвивати нові види туризму. В основному це пов'язано з потребою людей відкривати та пізнавати щось нове. Це сприятливо позначається на розвитку національних економік: створюються нові робочі місця, збільшуються експортні надходження, розвивається інфраструктура. Саме тому туризм за останні кілька десятиліть став одним з найбільш динамічних секторів світової економіки [2].

Друга особливість розвитку міжнародного туризму – нерівномірний розподіл туристичних потоків в різних регіонах і країнах, які сконцентровані в декількох регіонах земної кулі, в основному – це Європа та Азія. Водночас збільшується роль країн, що розвиваються, в туристичних обмінах. Також слід зазначити прогресивність не тільки традиційних напрямків, таких як Європа чи Америка, а й популярність незвіданих регіонів, таких, як Південно-Азіатський регіон (Малайзія, Мальдіви, Індія) та Азіатсько-Тихоокеанський регіон (В'єтнам, Австралія, Китай, Таїланд) [14].

Економіка деяких країн світу серйозно залежить від розвитку міжнародного туризму, оскільки для певних

країн він є практично єдиним джерелом валютних надходжень. Причому обсяг цих надходжень в більшості країн дозволяє підтримувати високий рівень її економічного розвитку. Визнання зростаючої ролі туризму в плані створення нових робочих місць, скорочення бідності, розвитку малого бізнесу, а також підвищення темпів економічного зростання знаходить своє вираження в появі стратегій економічного розвитку сфери туризму як в розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються [15].

З рис. 1 спостерігаємо, що динаміка розвитку туристичних прибуттів у світі зростає з кожним роком. У 2008–2009 рр. спостерігаємо зменшення туристичних прибуттів у зв'язку зі світовою фінансовою кризою. Після досягнення історичного буму в 2012 р. – більше ніж один мільярд людей, що подорожують у світі за один рік, міжнародний туризм продовжив свої обороти з 5%-им зростанням у 2013–2014 рр. У 2014 році загальне число туристичних прибуттів склало 1,1 млн. осіб, 2015 – 1,2 млн. осіб, 2016 – 1,235 млн. осіб. У 2017 році кількість туристів зросла на 7%, досягнувши 1 322 млн. осіб, а у 2018 році – на 6%, в результаті, досягнувши позначки 1,4 млн. осіб [16].

Останній випуск світового барометра туризму UNWTO від Всесвітньої туристичної організації показав, що міжнародний туризм продовжує зростати протягом першого кварталу 2019 року. Хоча і більш повільними темпами в порівнянні з 2017 та 2018 роками. Збільшення на 4%, зареєстроване на початку 2019 року і є дуже позитивною ознакою. Найбільше зростання туристів спостерігалось на Близькому Сході (+8%) та Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (+6%). В Європі та в Африці зростання відбулося на рівні 4%, а в Америці – зафіксовано на рівні 3% [14].

У 2018 році Європа продемонструвала високі результати за кількістю туристів: на 4% більше туристів було в 2018 році, ніж в 2017. В Азіатсько-Тихоокеанському регіоні зафіксовано зростання на 6%, Близький Схід – на 8%, а в Північній і Південній Америці – на 3% [17].

Аналізуючи дані цифри можна зрозуміти, що число туристичних прибуттів до 2017 року зросло в середньому на 3-4%. 2017 рік показав рекордні 7% за останні

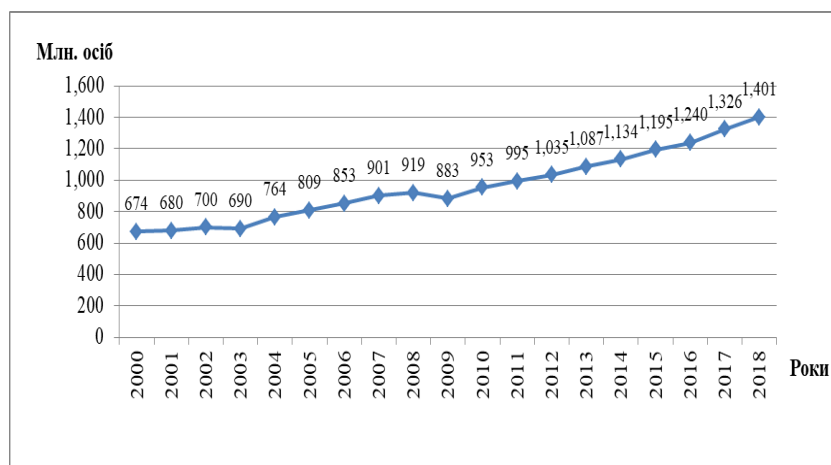

Рис. 1. Динаміка розвитку туристичних прибуттів у світі в 2000-2018 рр., млрд. осіб

Джерело: [13]

2019 Growth closer to historical trends Forecast for International Tourist arrivals, growth (%)	World	+3% to +4%
	Europe	+3% to +4%
	Americans	+2% to +3%
	Asia and the Pacific	+5% to +6%
	Africa	+3% to +5%
	Middle East	+4% to +6%

Рис. 2. Прогноз на кінець 2019 року зі збільшення кількості туристів за регіонами світу

Джерело: [14]

сім років. Експерти UNWTO прогноують збільшення і в 2019 році. Нижче, на рис. 2 можна ознайомитись з прогнозом UNWTO на кінець 2019 року.

Таким чином, Азіатсько-Тихоокеанський регіон є досить привабливим для нинішніх туристів. Він відрізняється своєю унікальною та екзотичною природою, різноманітними розвагами та екскурсіями. Останнім часом збільшуються туристичні потоки до країн Близького Сходу та Африки, які приваблюють розкішними готелями, системою обслуговування all-inclusive та нестандартними формами екскурсійних відвідувань. Традиційні європейські маршрути мають перевагу в осінню та весняну пори року. На рис. 3 можна побачити топ 10 країн за рівнем відвідування у 2018 році.

З кожним роком світові туристичні потоки мають тенденцію змінюватися. Рейтинг країн залежно від кількості прийнятих іноземних туристів показує (рис. 3), що беззаперечною країною-лідером за обсягом туристичних потоків є Франція. У 2018 р. її відвідало майже 87 млн. іноземних туристів. Таким чином, країна встановила світовий рекорд у сфері пізнавального відпочинку та розваг. Друге місце у світі за кількістю приїжджих іноземних туристів належить Іспанії (81,8 млн. осіб), третє – США (76,9 млн. осіб) [17]. З оглядом на таку кількість туристів, можна впевнено стверджувати, що міжнародний туризм відіграє вели-

чезну роль в економіці багатьох країн, а тенденція збільшення валютних надходжень від туризму у світі продовжує свій розвиток [2].

На рис. 4 представлена динаміка зміни обсягів валютних надходжень від міжнародного туризму за 2000-2017 рр.

Регіональний розподіл надходжень від міжнародного туризму переважно збігається з географією туристських прибуттів. Надходження від міжнародного туризму концентруються в групі розвинених країн Північної Америки (США, Канада) і Західної Європи (Франція, Велика Британія, Німеччина), середземноморських (Італія, Іспанія) та альпійських (Австрія, Швейцарія) країн. Різні туристичні напрямки мають різну вартість і концентрують різні обсяги валютних ресурсів. Нижче наведено ТОП 10 країн за обсягом валютних надходжень від туризму у 2018 році.

Згідно даних рис. 5, лідером за обсягом валютних надходжень від туризму у 2018 році на світовому ринку туристичних послуг є європейський регіон, на який за підсумками 2018 року припадало близько 50% від усіх туристичних прибуттів світу.

Однак слід зазначити, що якщо на європейський туристичний регіон припадало близько 50% туристичних прибуттів, то обсяг валютних надходжень в регіоні від туризму знаходиться на значно меншому рівні. При

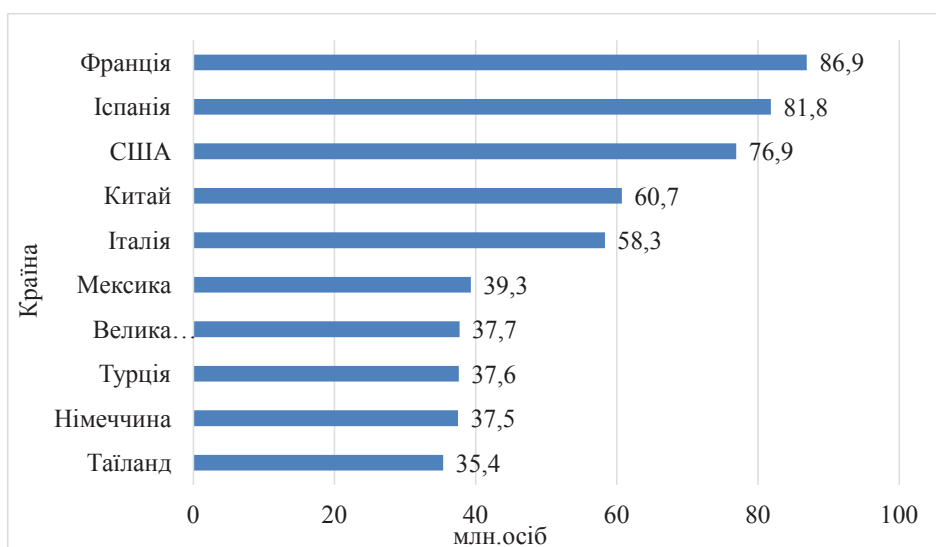

Рис. 3. ТОП 10 країн за рівнем відвідування туристами у 2018 році, млн. осіб.

Джерело: [17]

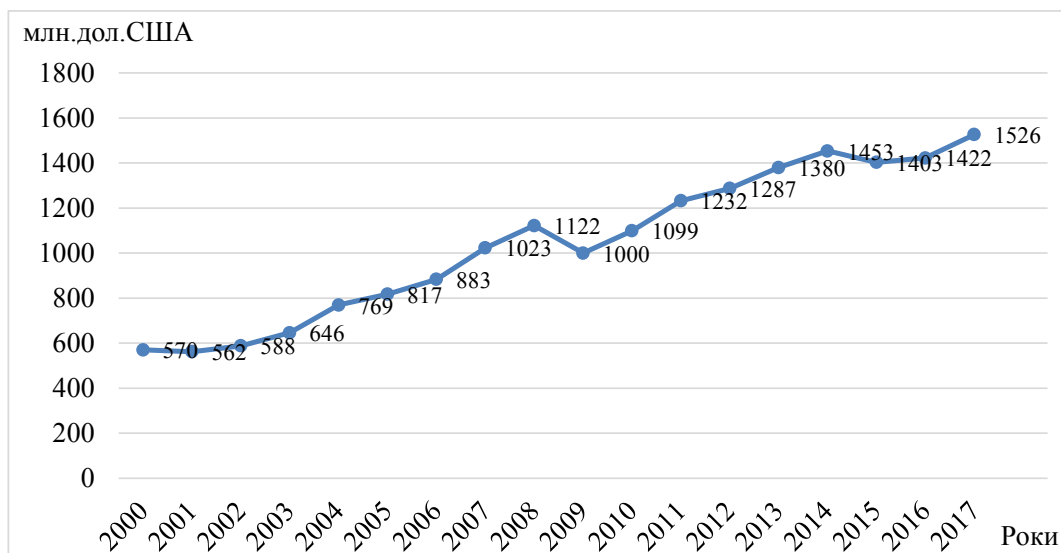

Рис. 4. Динаміка зміни обсягів валютних надходжень від міжнародного туризму у 2000–2017 рр., млн. дол. США

Джерело: [2]

цьому Азіатсько-Тихоокеанський та Американський регіони демонструють прогилежні тенденції. Це свідчить про те, що Європа з метою утримати туристів на своїй території поступово вдається до цінової політики, знижуючи вартість основних туристичних напрямків. Таким чином, конкурентоспроможність європейського туристичного регіону повільно, але неухильно знижується. У той же час туристи продовжують витратити значні обсяги фінансових ресурсів саме в Азіатсько-Тихоокеанському та Американському регіонах.

Втрати домінуючого положення Європи на світовому ринку туризму викликано наступними факторами:

– стрімким розвитком туристичної галузі країн Азіатсько-Тихоокеанського та Американського регіону внаслідок росту інвестицій;

– старінням туристичного продукту ряду європейських країн, наприклад таких як: Італія, Португалія, Іспанія, Греція;

– дорожнеча відвідування таких країн як: Англія, Данія, Швеція та Норвегія;

– зростає популярність країн Південно-Східної Азії, які успішно розвивають свою туристичну індустрію.

З огляду на все вище сказане, регіональна структура міжнародного туризму в найближче десятиліття буде змінюватися, зберігаючи основні тенденції свого розвитку. За прогнозами Всесвітньої Торгової Організації, до 2020 року Європа буде утримувати домінуючі позиції на ринку туризму, незважаючи на те, що деякі показники можуть бути істотно ослаблені. Азіатсько-Тихоокеанський регіон переміститься на друге місце, а США увійде в трійку лідерів і замкне трійку світо-

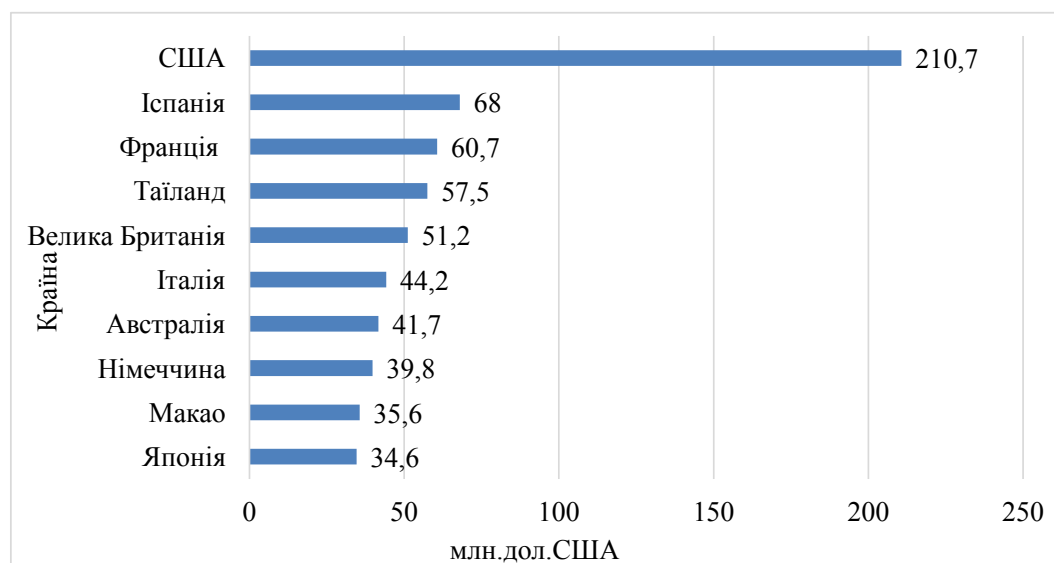

Рис. 5. ТОП 10 країн за обсягами валютних надходжень від туризму у 2018 р.

Джерело: [4]

вих лідерів туристичного ринку [19]. Але, незважаючи на лідируючу позицію Європи в індустрії туризму, можемо помітити, що її питома вага в туристичному бізнесі знижується і, за прогнозами, ця тенденція збережеться.

Висновки. Таким чином, сучасний етап розвитку туризму як ефективної галузі господарства, так і соціально-культурного явища, характеризується переосмисленням його ролі і функцій. В умовах глобалізації міжнародний туризм стає важливим джерелом розвитку, він створює нові можливості, формує нові

робочі місця, країни отримують значні надходження до бюджету. Статистичні дані показують, що незважаючи на кризи, політичну нестабільність в сучасному світі за останні роки, ми все ж спостерігаємо позитивний характер тенденцій розвитку міжнародного туризму. Кількість подорожуючих з кожним роком зростає. Завдяки великій кількості реклами, технічному прогресу, доступності інформації зростає можливість спілкування між різними країнами, народами, що дозволяє людям розуміти краще один одного, таким чином, йде взаємне збагачення.

Список використаних джерел:

1. The World Travel & Tourism Council (WTTC) [Електронний ресурс] // офіційний сайт Всесвітньої ради подорожей і туризму (WTTC). Режим доступу: <https://www.wttc.org/about/media-centre/press-releases/press-releases/2019/travel-tourism-continues-strong-growth-above-global-gdp/>
2. The World Bank Group [Електронний ресурс] сайт всесвітнього банку. Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.RCPT.CD?start=1997&end=2017>
3. Falko Y. Analysis of the global distribution systems on the international market of tourist services // *European Journal of Management Issues*. – 2016. – Т. 24. – № 6. – С. 15-22.
4. Kalnitska M. O. Assessment of the development state of organizational and cultural resources of international tourism business // *European Journal of Management Issues*. – 2018. – Т. 26. – № 3-4. – С. 71-81.
5. Парфіненко А. Ю. Міжнародний туризм в Україні: геополітичні аспекти глобального явища / А. Парфіненко // *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. – 2015. – Вип. 126. – Ч. 1. – С. 12–23.
6. С.В. Мельниченко. Інформаційні технології у туристичній індустрії: підручник. – К.: Київ. нац. торг-екон. ун-т, 2011.
7. Мазаракі А. Туризм в Україні: виклики кризи / А. Мазаракі, С. Мельниченко // *Вісник КНТЕУ*. – 2015. – № 2. – С. 5-15.
8. Stukalo, N. V., Krasnikova, N. A., Krupskiy, O. P., Redko, V. Y. (2018). Fostering Sustainable Tourism in Global Economy. *Revista ESPACIOS*, 39(42).
9. Sardak S., Dzhyndzhoian V., Samoilenko A. Global innovations in tourism. *Innovative Marketing*. 2016. № 3. С. 45–50.
10. Мешко Н.П. Розвиток туристичного бізнесу в умовах інформатизації світової економіки / Н.П. Мешко, Є.А. Фалько // *Глобальні та національні проблеми економіки*. – 2014. – № 2.
11. Research Nester [Електронний ресурс] сайт маркетингово-аналітичної агенції. Режим доступу: <https://www.researchnester.com/reports/global-tourism-industry-market-analysis-opportunity-outlook-2025/109>
12. Толочко А.О. Динаміка та тенденції розвитку світового ринку туристичних послуг / А.О. Толочко. – К.: КНЕУ, 2012. – 11 с.
13. Ковешніков В. С., Лїфіренко О. С., Стукальська Н.М. Інноваційні види туризму // *Журнал "Інвестиції: практика та досвід"*. – № 4. – 2016. – С. 38–44.
14. 2019 International Tourism Results and Prospects [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/unwto_results_q2019_webinar.pdf
15. Коковский Г.И. Проблемы и перспективы повышения конкурентоспособности России на международном рынке туристских услуг // *Научные записки кафедры управления и планирования социально-экономическими процессами*. З СПбГУЭФ. Выпуск 1. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – С. 22-25.
16. Tourism 2020 Vision [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації (UNWTO). – Режим доступу: <http://www.unwto.org>
17. UNWTO Tourism Highlights 2018 Edition [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.e-nwto.org/doi/pdf/10.1811/1/9789284419876?download=true>
18. Большаник П. В. Географія туризму: навчальний посібник. – М.: Альфа-М: Инфра-М, 2012. – 304 с.
19. Черевичко Т. В. Экономика туризма: Учебное пособие / Т. В. Черевичко. – 2-е изд. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2012. – 264 с.

References:

1. The World Travel & Tourism Council (WTTC). Retrieved from: <https://www.wttc.org/about/media-centre/press-releases/press-releases/2019/travel-tourism-continues-strong-growth-above-global-gdp/> [in English].
2. The World Bank Group. Worldbank.org. Retrieved from: <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.RCPT.CD?start=1997&end=2017> [in English].
3. Falko, Y. (2016). Analysis of the global distribution systems on the international market of tourist services. *European Journal of Management Issues*, 24, 15-22 [in English].
4. Kalnitska, M. O. (2018). Assessment of the development state of organizational and cultural resources of international tourism business. *European Journal of Management Issues*, 26, 71-81 [in English].
5. Parfynenko, A. Yu. (2015). Mizhnarodnyi turyzm v Ukraini: heopolitychni aspekty hlobalnoho yavlyshcha [International tourism in Ukraine]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn – Actual problems of international relations*, 1, 12-23 [in Ukrainian].
6. Melnychenko, S.V. (2011). Informatsiini tekhnolohii u turystychnii industrii [IT in tourism industry]. Kyiv: KNTEU [in Ukrainian].
7. Mazaraki, A., & Melnychenko, S. (2015). Turyzm v Ukraini: vyklyky kryzy [Tourism in Ukraine]. *Visnyk KNTEU*, 2, 5-15 [in Ukrainian].
8. Stukalo, N. V., Krasnikova, N. A., Krupskiy, O. P., Redko, V.Y. (2018). Fostering Sustainable Tourism in Global Economy. *Revista ESPACIOS*, 39(42) [in English].

9. Sardak, S., Dzhyndzhoian, V., Samoilenko, A. (2016). Global innovations in tourism. *Innovative Marketing*, 3, 45–50 [in English].
10. Meshko, N.P., Falko, Ye.A. (2014). Rozvytok turystychnoho biznesu v umovakh informatyzatsii svitovoi ekonomiky [The development of tourism business under conditions of informatization]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky [Global and national economic problems]*, 2 [in Ukrainian].
11. Research Nester. *researchnester.com*. Retrieved from: <https://www.researchnester.com/reports/global-tourism-industry-market-analysis-opportunity-outlook-2025/109> [In English].
12. Tolochko, A.O. (2012). Dynamika ta tendentsii rozvytku svitovoho rynku turystychnykh posluh [World tourism market development]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
13. Koveshnikov, V.S., Lifirenko, O.S., Stukalska, N.M. (2016). Innovatsiini vydy turyzmu [Innovative forms of tourism]. *Investytsii: praktyka ta dosvid [Investment: practice and experience]*, 4, 38–44 [in Ukrainian].
14. 2019 International Tourism Results and Prospects. *unwto.org*. Retrieved from: http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/unwto_results_q2019_webinar.pdf [in English].
15. Kokovskyi, H.Y. (2010). Problemy i perspektivy povysheniya konkurentosposobnosti Rossii na mezhdunarodnom rynke turistskih uslug [Problems and prospects of increasing Russia's competitiveness in the international tourism market]. *Nauchnye zapiski kafedry upravleniya i planirovaniya socialno-ekonomicheskimi processami [Scientific notes of the department of management and planning of socio-economic processes]*, (Vols. 1), (pp. 22-25). SPB: SPBGUEF [in Russian].
16. UNWTO Tourism 2020 Vision. *unwto.org*. Retrieved from: <http://www.unwto.org> [In English].
17. UNWTO Tourism Highlights 2018 Edition. *e-nwto.org* Retrieved from: <https://www.e-nwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419876?download=true> [In English].
18. Bolshanyk, P.V. (2012). Heohrafiia turyzmu: navchalnyi posibnyk [International tourism]. *Alfa-M Infra-M*, 304 [in Russian].
19. Cherevychko, T.V. (2012). Ekonomyka turyzma: Uchebnoe posobyie [Economics of tourism]. *Yzdatel'sko-torhovaia korporatsiia «Dashkov y K»*, 264 [in Russian].

УДК 339.727.22

DOI <https://doi.org/10.32782/2224-6282/149-5>

Машенко С. О., Штефан А. В.

ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва і архітектури»

Maschenko S., Shtefan A.

Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАЛУЧЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ДО МЕТАЛУРГІЙНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Залучення прямих іноземних інвестицій позитивно впливає на економічну ситуацію країни та її міжнародний статус, тому необхідним для держави вважається досягнення інвестиційної привабливості як на рівні країни так і на рівні її регіонів. У роботі розглянуто фактори інвестиційної привабливості. Зазначено, що на інвестиційну привабливість впливають економічні та політичні чинники, умови ведення бізнесу, а також фактори регіонального масштабу. Досліджено динаміку міжнародної інвестиційної позиції України за 2015-2018 роки. Проаналізовано динаміку надходження та відтоку ПІІ. Зокрема, розглянуто динаміку та можливі причини капіталовкладень країн-інвесторів за період 2012-2018 років та знайдено ключових партнерів для залучення прямих іноземних інвестицій. Необхідно зауважити, що основними інвесторами в економіку України є країни ЄС. Важливим завданням дослідження було виявлення причин інвестування у економіку України. Проаналізовано територіальне розміщення інвестиційного капіталу задля виявлення найпривабливіших галузей та територій для інвестування. У статті здійснено аналіз поточного стану металургійної галузі України та зроблено оцінку її ролі у розвитку вітчизняної економіки. Це допомогло виявити, що металургійне виробництво є однією з найбільш конкурентоспроможних сфер вітчизняної економіки. Також, було розглянуто діяльність металургійної галузі, що надало можливість виявити її проблемні місця, і водночас визначити рівень її прибутковості та вирішити питання щодо можливості іноземного капіталовкладення до неї. Провівши аналіз обсягу прямих іноземних інвестицій, знайдено основні країни-інвестори та причини інвестування до металургійної галузі. Виявлено основні перешкоди на шляху підвищення рівня інвестиційної привабливості металургійних підприємств, зокрема, такі як: технологічна відсталість, висока енерго- та ресурсоемісність, низькі екологічні характеристики продукції, нерозвиненість внутрішньогалузевої та міжгалузевої кооперації. В результаті чого, було запропоновано шляхи вирішення проблем, що впливають на залучення прямих іноземних інвестицій до металургійної галузі України.

Ключові слова: прямі іноземні інвестиції; іноземні капіталовкладення; закордонні інвестори; процес інвестування; фінансові вкладення; розміщення іноземного капіталу; інвестиційний клімат; залучення закордонних інвесторів; залучення іноземного капіталу; інвестиційна активність.

PROBLEMS AND PROSPECTS OF ATTRACTING FOREIGN DIRECT INVESTMENTS TO THE METALLURGICAL INDUSTRY OF UKRAINE

Attracting foreign direct investment has a positive effect on the economic situation of the country and its international status, so it is necessary for the state to achieve investment attractiveness both at the country level and at the level of its regions. The factors of investment attractiveness are considered in the paper. It is noted that economic and political factors, business conditions, as well as regional factors are affecting investment attractiveness. The dynamics of Ukraine's international investment position for 2015-2018 has been investigated. The dynamics of FDI inflow and outflow are analyzed. In particular, the dynamics and possible causes of investing countries for the period 2012-2018 were examined and key partners were found for attracting foreign direct investment. It should be noted that the main investors in the economy of Ukraine are EU countries. An important task of the study was to identify the reasons for investing in the Ukrainian economy. The territorial location of investment capital is analyzed to identify the most attractive industries and territories for investment. The article analyzes the current state of the metallurgical industry of Ukraine and assesses its role in the development of the domestic economy. This helped to reveal that metallurgical production is one of the most competitive areas of the domestic economy. Also, the activity of metallurgical industry was considered, which made it possible to identify its problematic places and at the same time to determine the level of its profitability and to decide on the possibility of foreign investment to it. By analyzing the volume of foreign direct investment, the main investor countries and the reasons for investing in the metallurgical industry were identified. The main obstacles to increasing the level of investment attractiveness of metallurgical enterprises have been identified, in particular, such as: technological backwardness, high energy and resource intensity, low environmental characteristics of products, underdevelopment of intra-industry and inter-branch cooperation. As a result, ways of solving the problems affecting the attraction of foreign direct investment in the metallurgical sector of Ukraine were proposed.

Keywords: foreign direct investment; foreign investment; foreign investors; investment process; financial investments; placement of foreign capital; investment climate; attracting foreign investors; attracting foreign capital; investment activity.

JEL Classification: F00, L61, O52

Актуальність. На сьогоднішній день ПІІ стають основним джерелом економічного росту більшості країн, Україна не є виключенням. Вони виступають важливим елементом у стимулюванні конкурентоспроможності, підвищенні рівня життя у країні, стимулюванні розвитку матеріально-технічного забезпечення та покращенні інтеграційної перспективи тощо.

Традиційні джерела фінансування сильно поступаються новому засобу капіталовкладення – іноземному інвестуванню. Цей метод надає ряд переваг для країни реципієнта, але водночас, використання ПІІ має певну кількість негативних наслідків, серед них експлуатація та виснаження сировинних ресурсів та забруднення оточуючого довкілля, підвищення залежності країни

від іноземного капіталу, втрачання конкурентних позицій вітчизняними товаровиробниками та вивезення капіталу за території країни.

Залучення закордонних інвесторів є важливою метою для розбудови економічного становища країни та її внутрішньоекономічної діяльності, у той самий час, підтримка балансу самого процесу інвестування, без шкоди для держави та її населення, є не менш важливим питанням для вирішення.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. На сьогоднішній день існує багато досліджень іноземних науковців присвячених іноземному інвестуванню, найвідомішими з них є роботи Дж. Даннінга, Г. Райтера, Н. Пайна, Й. Пензеля та С. Томсона. Питанням залучення іноземного капіталу в Україну, зокрема, проблемних аспектів цього процесу знайдено відображення у дослідженнях багатьох вітчизняних вчених: М. Алексінського, А. Барановського, Я. Бережного, І. Бланка, А. Гриньова, Б. Данілішина, В. Мозгового, С. Мочерного, І. Ніколайко, О. Онопрієнко, В. Петрушевської, А. Федорука та ін. однак, недостатньо дослідженим є питання залучення прямих іноземних інвестицій до металургійної галузі України.

Мета роботи. З огляду на актуальність досліджуваного питання та всіх особливостей обраної теми, метою роботи є аналіз проблем та виявлення перспективи залучення прямих іноземних інвестицій до металургійної галузі України.

Виклад основних результатів дослідження. Основним мотивом впровадження урядом сприятливої інвестиційної політики є загальне підвищення добробуту країни та відповідно, її іміджу на світовій арені. Завдяки залученню ПІІ створюються нові виробничі потужності, імпортуються новітні технології та збільшується кількість робочих місць.

Основні фактори, які визначають інвестиційну привабливість регіонів та країни загалом зображені на рис. 1.

Для того щоб визначити інвестиційну привабливість України можна використати дані чистої міжнародної інвестиційної позиції (Net international investment position). Міжнародна інвестиційна позиція – це макроекономічна дефініція, зміст якої полягає у загальному

обсязі і структурі фінансових активів і зобов'язань країни перед нерезидентами. Чиста міжнародна інвестиційна позиція представляє собою різницю між активами і зобов'язаннями країни (таблиця 1) [3].

За умови якщо чиста міжнародна інвестиційна позиція країни позитивна, то країна є чистим кредитором відносно всього світу, а якщо вона негативна – то чистим боржником. Згідно з результатами наведених нижче досліджень, можна побачити, що Україна більше залучає інвестицій, ніж сама інвестує в інші економіки.

Таблиця 1
Динаміка міжнародної інвестиційної позиції України,
млн. дол.

	Позиція за 2015 р.	Позиція за 2016 р.	Позиція за 2017 р.	Позиція за 2018 р.
Активи	31 574	31 462	31 904	32 896
Пасиви	181 938	178 838	177 687	180 061
Чиста міжнародна інвестиційна позиція	-150 364	-147 376	-145 783	-147 165

Джерело: складено автором на основі [3]

Динаміка надходження та відтоку ПІІ зображена на рис. 2 (а, б). Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій у вигляді акціонерного капіталу на кінець 2018 року склав 176 969 млн дол., що суттєво відрізняється від обсягу прямих іноземних інвестицій у 2015 році. Такі показники зумовлені загостренням економічної та політичної ситуації в країні, недосконалістю податкової системи, прогалинами в інвестиційному законодавстві та нерозвиненістю інвестиційного ринку.

Для подальшого дослідження слід приділити увагу основним країнам – інвесторам, які впроваджують інвестиції до української економіки. Слід зазначити, що інвестиції надійшли зі 116 країн світу. До десятки основних країн-інвесторів, на які припадає 89,1% загального обсягу прямих інвестицій, входять: Кіпр – 10 млрд дол., Нідерланди – 6,1 млрд дол., Російська Федерація – 3,03 млрд дол., Велика Британія – 1,7 млрд дол., Вір-

Рис. 1. Основні фактори визначення інвестиційної привабливості

Джерело: складено автором на основі [4]

Таблиця 2

Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) із країн світу в економіці України

Країна	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Кіпр	8 603,1	9 620,5	12700,8	15907,7	17725,6	12769,4	10239,5
Нідерланди	7 461,3	11389,8	9 323,8	8 727,6	9 007,5	6 986,7	6 184,7
Російська Федерація	1 900,2	2 692,7	2 876,1	3 040,5	3 525,9	2 338,9	3 036,9
Велика Британія	2 234,1	2 229,9	2 536,4	2 496,9	2 768,2	2 153,4	1 790,3
Віргінські острови (Брит.)	1 283,6	1 384,9	1 580,2	1 888,2	2 275,9	1 988,3	1 715,0
Німеччина	6 009,6	5 001,2	5 329,8	4 496,3	2 908,4	2 105,2	1 598,2
Австрія	1 674,7	1 798,9	2 317,5	2 476,9	2 314,0	1 648,7	1 559,8
Швейцарія	785,7	852,7	939,3	1 097,6	1 351,0	1 391,5	1 390,8
Франція	1 381,1	2 105,4	1 993,1	1 510,3	1 520,5	1 394,6	1 305,4
Польща	847	913	834,3	897,2	819,8	808,6	758,3
Угорщина	708,6	697,6	678,5	684,3	685,9	593,2	614,9
Беліз	112,9	132,4	151,7	809,2	1 026,6	652,5	535,1
Люксембург	263,0	435,4	488,9	559,5	555,8	398,8	363,9
Італія	354,2	352,7	349,2	401,7	584,6	371,5	343,6
Швеція	674,2	1 108,9	1 141,9	1 084,4	439,3	360,2	328,9
Туреччина	134,0	148,6	164,0	186,9	212,1	198,4	191,0
Японія	117,1	130,7	150,0	160,5	188,9	143,6	133,1
Греція	262,9	259,8	396,7	394,9	268,3	156,8	131,2

Джерело: складено автором на основі [6]

гінські о-ви – 1,7 млрд дол., Німеччина – 1,5 млрд дол., Австрія – 1,5 млрд дол., Швейцарія – 1,3 млрд дол. та Франція – 1,3 млрд дол. [6] (таблиця 2).

Найбільші обсяги інвестиційного капіталу (87,08% від загального обсягу ПІІ) надходять в Україну з Європейського Союзу (ЄС). Динаміку інвестиційних потоків в Україну з країн ЄС можна побачити на рис. 3.

Існують припущення, що метою інвестування для багатьох іноземних інвесторів поки що, є використання українського ринку для отримання швидкого прибутку. Основними галузевими пріоритетами вкладення інвестицій вище вказаних країн є фінансова та страхова діяльність, операції з нерухомим майном, оптова та роздрібна торгівля, інформація та телекомунікації, харчова та хімічна промисловість, металургійне виробництво, виробництво гумових та пластмасових виробів, машинобудування та ін. [5].

Наведені статистичні дані дають підстави для висновку, що саме країни ЄС здійснюють найбільший вплив на стан і динаміку інвестиційних процесів в Україні. Європейський Союз є інтеграційним ядром, навколо якого формуються ключові економічні й політичні процеси всієї Європи. Відтак подальше поглиблення євроінтеграції України матиме низку позитивних наслідків для національної економіки.

Отже, відтік капіталів країн-інвесторів які входять до семи найрозвиненіших країн світу (Німеччини, Великої Британії та Франції), з легкістю компенсується капіталом острівних країн (Кіпром).

Переглянути територіальне розміщення іноземного капіталу, можна на рис. 4.

З регіональної точки зору, у 2018 р. до Дніпропетровської, Харківської, Донецької, Київської, Львівської, Одеської, Запорізької, Полтавської, Івано-Франківської областей та до м. Київ надійшло найбільша кількість іноземних інвестицій, частка яких становить 55,7% від усіх залучених ПІІ. Київ залучив найбільшу частку ПІІ, адже саме в столиці зосереджена ділова активність. Таке спрямування іноземних інвестицій та капітальних інвестицій в регіональному розрізі не сприяє досягнення єдиного рівня соціально-економічному розвитку регіонів та посилює подальше збільшення розриву у їх розвитку та потенціалу.

Якщо розглянути пріоритетні галузі для інвестування, то іноземний капітал сьогодні особливо необхідний у тих сферах економіки України, активізація яких допоможе вивести її з кризового стану та зняти соціальну напруженість в суспільстві. Насамперед, це виробництво продуктів харчування, товарів широкого

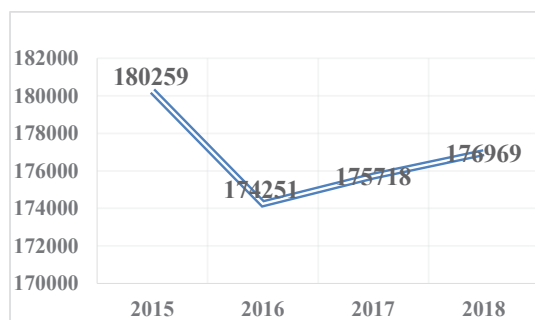

Рис. 2(а). Динаміка надходження ПІІ

Джерело: складено автором на основі [8]

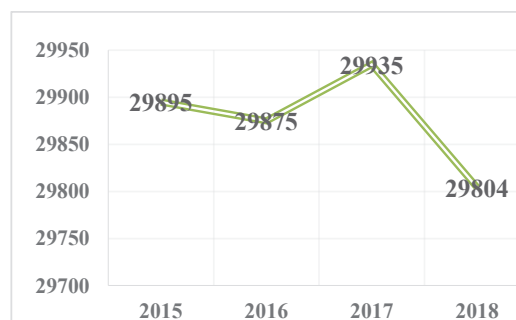

Рис. 2(б). Динаміка відтоку ПІІ

Джерело: складено автором на основі [8]

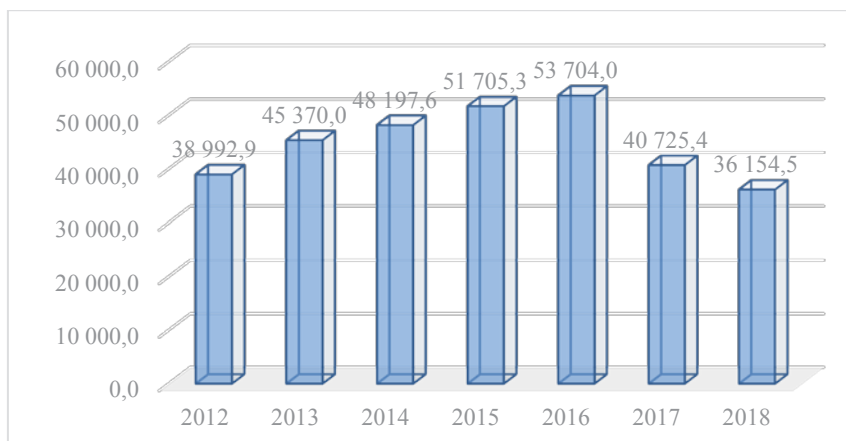

Рис. 3. ПІВ в економіці України з країн ЄС

Джерело: складено автором на основі [6]

попиту та послуг, ліків; металургійна галузь; агропромислове господарство; паливно – енергетичні галузі; розвиток інфраструктури; розвиток готельного господарства і туризму; стимулювання залучення іноземних інвестицій у наукову, науково – технічну та інноваційну сфери [2], задля розвитку інноваційного виробництва, а не застарілої, екстенсивної промисловості.

Пропонуємо приділити увагу металургійно-обробній галузі та з’ясувати наскільки прибутковою може бути інвестиційна діяльність у цій галузі. На рис. 5 показано обсяг капітальних інвестицій у металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів та їх обробку в Україні у 2011–2018 роках.

Однією з основних проблем вітчизняної металургійної галузі є наразі невідповідність якості продукції вимогам ринку. Переважна більшість українських металургійних підприємств вимагає переоснащення, що вказує на необхідність вкладення у їх розвиток значних капітальних інвестицій. Попри те, що протягом останніх років відбулося їх зростання, частка капітальних інвестицій у галузь жодного разу за останні 7 років не перевищувала 15%, тоді як у структурі експорту підприємство мало значно вищу

частку. Це вказує на те, рівень переоснащення галузі є нижчими за середній в Україні, що в значній мірі стримує її розвиток.

Нині основним інвестором у металургійну галузь України є Німеччина – на 31.12.2018 р. інвестиції з цієї країни склали 34,4% усіх коштів, вкладених у цю сферу. Німецький капітал представлений на українському ринку такими компаніями як ТОВ «Німецьке індустріальне представництво», представництво компанії «Hydac International», а також SKF. 33% інвестицій в металургійний комплекс України надійшло з Кіпру, 12% – з Нідерландів. Досить важливими є також інвестиції з Польщі, Естонії, Російської Федерації та

Швейцарії (рис. 6).

З огляду на виключне значення металургії для економічного розвитку країни, її модернізація, можлива лише за умови залучення прямих іноземних інвестицій, набуває для країни виключного значення. Втім за умови збереження існуючих проблем підвищити рівень зацікавленості зарубіжних інвесторів у вкладенні ресурсів у цю галузь буде вкрай важко. Технологічна відсталість, висока енерго- та ресурсоемність, низькі екологічні характеристики продукції, нерозвиненість внутрішньогалузевої та міжгалузевої кооперації нині формують значні перешкоди на шляху залучення інвестиційного капіталу у розвиток металургійних підприємств.

Окрім економічних причин інноваційне оновлення галузі є необхідним також з огляду на екологічний аспект розвитку металургії. Необхідним є впровадження на українських підприємствах маловідходних та безвідходних технологічних процесів, удосконалення методів утилізації шкідливих речовин, а також комплексного використання природних ресурсів [1].

Ще однією проблемою металургійного комплексу України, що знижує його інвестиційну привабливість, є

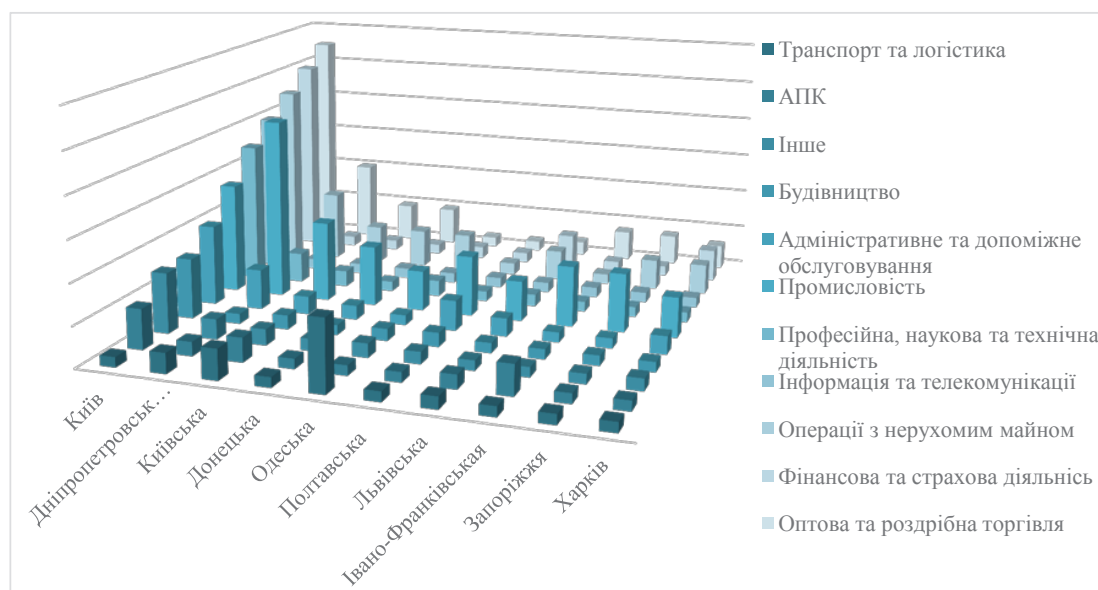

Рис. 4. ПІВ у 10 найрозвиненіших регіонах України

нерозвиненість внутрішньогалузевої та міжгалузевої кооперації, яка у результаті обумовлює незбалансованість виробництва, зростання вартості та зниження якості сировинних ресурсів, а також спричиняє недостатнє використання потенціалу внутрішнього ринку споживання металургійної продукції, суттєво уповільнюючи та знижуючи ефективність інвестиційних процесів у галузі.

Також важливим та необхідним завданням є виокремлення проблем та перспектив залучення ПІІ у металургійну галузь, для того щоб зрозуміти які саме заходи потрібно буде вжити для реалізації прибуткової інвестиційної діяльності (табл. 3).

Вирішення розглянутих проблем є ключовим завданням уряду у контексті підвищення інвестиційної привабливості металургійної галузі України. Окрім цього, доцільним є також забезпечення іноземним інвесторам можливості придбання необхідного для інноваційного оновлення виробництва обладнання за кордоном. Для цього необхідно звільнити від сплати ввізного мита та ПДВ при ввезенні в Україну сировини, устаткування, обладнання, комплектуючих та інших товарів, які не виробляються в Україні, але необхідні для виконання інноваційного проекту, зокрема у високотехнологічній сфері.

До ключових заходів, які можуть бути впроваджені в Україні з метою підвищення інвестиційної привабливості металургійної галузі, належать створення пільгових умов для імпорту інноваційного устаткування, запровадження інвестиційно-інноваційного податкового кредиту щодо

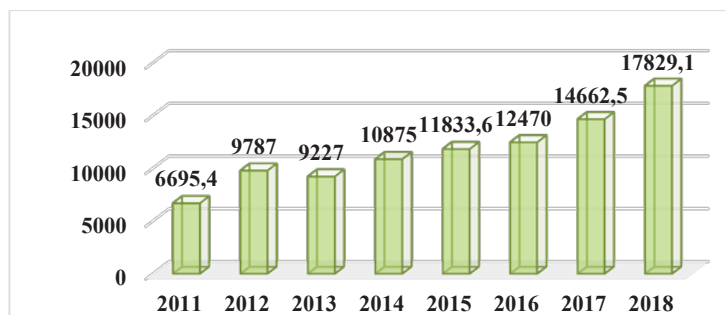

Рис. 5. Обсяг ПІІ у металургійно-обробну галузь України

Джерело: складено автором на основі [3]

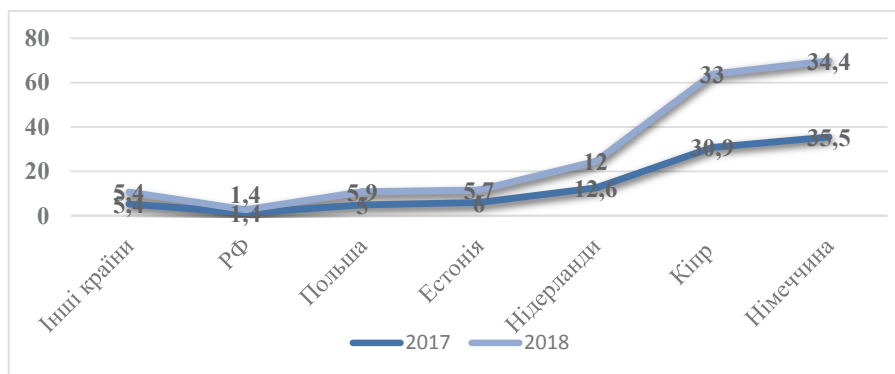

Рис. 6. Географічна структура прямих іноземних інвестицій в металургійну галузь України у 2017–2018 рр., (дані у %)

Джерело: складено автором на основі [7]

сплати податку на прибуток та реалізація державної програми з розвитку банківського кредитування інноваційної діяльності металургійних підприємств. Відновлення металургії паралельно з відновленням машинобудівних підприємств також сприятиме новим надходженням та подальшим інвестиційним можливостям.

Таблиця 3

Проблеми та перспективи залучення ПІІ у металургійну галузь України

Проблеми	Перспективи
Нерозвиненість інструментів розвитку внутрішнього потенціалу регіонів, а саме регіональних стратегій.	Металургійна галузь в Україні є бюджетоформуючою сферою економіки
Падіння обсягів залучення іноземних інвестицій унаслідок погіршення соціально-економічної ситуації в країні та зниження інвестиційної привабливості регіонів Сходу України через бойові дії.	Паралельне відновлення металургії та супутніх галузей та підприємств також сприятиме новим надходженням та подальшим інвестиційним можливостям
Неефективність корпоративного управління та корпоративної соціальної відповідальності.	Галузь забезпечує значну кількість робочих місць у найменш розвинутих регіонах країни.
Нерозвиненість внутрішньогалузевої та міжгалузевої кооперації, стає причиною незбалансованості виробництва, зростання вартості та зниження якості сировинних ресурсів, а також спричиняє недостатнє використання потенціалу внутрішнього ринку споживання металургійної продукції.	Підвищити інвестиційну привабливість металургійної галузі України можна за рахунок створення пільгових умов для імпорту інноваційного устаткування, запровадження інвестиційно-інноваційного податкового кредиту щодо сплати податку на прибуток та реалізації державної програми з розвитку банківського кредитування інноваційної діяльності металургійних підприємств.
Металургійна галузь є неекологічною для оточуючого середовища та ресурсовичерпною, потребує відновлення та впровадження інновацій.	Необхідність реалізувати заходи щодо інтенсифікації залучення у галузь іноземних інвестицій це допоможе у подоланні технологічної відсталості, високої енерго- та ресурсоємності, низької екологічної ефективності, та підвищить попит на українську продукцію на зовнішніх ринках
Нераціональність розподілу ПІІ, що призводить до їх низької віддачі. Через нерівномірний розподіл інвестицій неможливо досягти успіху в економічному розвитку.	

Джерело: розроблено автором на основі [10]

Висновки та перспективи подальших досліджень. У роботі досліджено фактори, причини та наслідки ПШ України, визначено у чому полягає привабливість іноземних вкладень у економіку держави та розглянуто динаміку обсягів усього внутрішнього та зовнішнього інвестування з країнами-вкладниками. Зазначено, що найбільша кількість залученого капіталу за останні роки надійшла до України з країн ЄС. Також, знайдено шляхи для покращення інвестиційної діяльності та загального інвестиційного клімату, головними з яких є: забезпечення іноземним інвесторам можливості придбання необхідного обладнання за кордоном; звільнення від ввізного мита та ПДВ ввезеної в Україну сировини, устаткувань, обладнань, комплектуючих та інших товарів, що є не обхідними для діяльності у інноваційних проєктах; створення пільгових умов для імпорту інноваційного устаткування, запровадження інвестиційно-інноваційного податкового кредиту щодо сплати податку на прибуток та реалізація державної програми з розвитку банківського кредитування інноваційної діяльності металургійних підприємств. Залучити у інвестиційну діяльність вище перелічені процеси, також, необхідно для покращення і підтримання вну-

трішньої та зовнішньої ситуації з процесом капіталовкладення. Проаналізовано територіальне розміщення іноземного капіталу на території України, що призвело до виявлення найпривабливіших для інвестування регіонів (Дніпропетровська, Київська, Харківська області), та виокремлено найбільш фінансово-вигідні галузі, такі як транспорт та логістика, різні види промисловості, агропромисловий комплекс та оптово-роздрібна торгівля.

Особливу увагу приділено розгляду привабливості інвестування у металургійну галузь промисловості, виявлено позитивні та негативні фактори, проблеми та наслідки такого капіталовкладення для України та її капіталовкладників. Також, необхідним було виявлення та вирішення низки проблем, що заважають залученню ПШ до металургійної галузі регіонів країни та запропоновано шляхи їх вирішення. Зроблено висновок, що вирішення цих проблем можливо досягти завдяки злагодженій роботі уряду та прийняття низки реформ стосовно розвитку і підтримки металургійної галузі. Така злагоджена діяльність не тільки допоможе у вирішенні проблем інвестування окремої галузі, а й усіх сфер, що потребують підтримки закордонних інвесторів, та водночас, підвищить інтерес тих самих інвесторів у співпраці з Україною.

Список використаних джерел:

1. Ершов М. Про фінансові механізми економічного зростання / М.Ершов // Питання економіки. – 2002. – № 12. – С. 4-16.
2. Eurostat [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/tipsii10>
3. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Маркевич К.Л. Поточний стан та перспективи прямого іноземного інвестування в економіку України / К.Л. Маркевич. Науковий вісник Мукачівського державного університету, 2015 № 2(4), Ч. 1, с. 249-254.
5. Огляд світової економіки. Умови ведення бізнесу змінюються: наші прогнози на 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pwc.com/en_UA/ua/
6. Хижняк О.С. Сучасний стан металургійних підприємств України: проблеми і перспективи розвитку [Електронний ресурс] / О.С. Хижняк // Молодий вчений. – 2017. – № 5(45). – С. 762–767. – Режим доступу: <http://molodyvchenu.in.ua/files/journal/2017/5/170.pdf>
7. Кулицький С. Українська чорна металургія: стан, проблеми, перспективи [Електронний ресурс] / С. Кулицький // Україна: події, факти, коментарі. – 2016. – № 5. – С. 44-65. – Режим доступу: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2016/ukr5.pdf>
8. Сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>
9. Сиденко В.Р. Глобалізація – європейська інтеграція – економічне розвиток: українська модель. Глобалізація и економічне розвиток. – К.: Фенікс, 2008. – С. 100.
10. Пріоритети інвестиційного забезпечення структурних реформ у промисловості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/strukt_ref-1c985.pdf

References:

1. Ershov, M. (2002). Pro finansovi mekhanizmi ekonomichnogo zrostantia [On the financial mechanisms of economic growth]. Pytannia ekonomiky – Economic question, 12, 4-16 [in Ukrainian].
2. Eurostat. Retrieved from: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/tipsii10> [in English].
3. Derjavnja slugba statistiki [State Statistics Service]. ukrstat.gov.ua. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
4. Markevich K.L. (2015) Potochniy stan ta perspektivu pryamogo inozemnogo investuvannia v ekonomiku Ukraini [The current model of the prospect of direct foreign investment in the economy of Ukraine]. Science News of the Mukachiv State University. 2(4), Vol. 1, pp. 249-254 [in Ukrainian].
5. Ogljad svitovoi ekonomiki. Umovi vedennia biznesu zminuutsia: nashi prognozi na 2013 r. [Inspection of the economy. Understand the knowledge of business: our forecasts for 2013]. (n.d.). pwc.com Retrieved from: http://www.pwc.com/en_UA/ua/ [in English].
6. Khignyak O.S. (2017) Suchasnyi stan metalurgiynih pidpriemstv Ukraini: problemy i perspektivy rosvitku [The current mill of metallurgical enterprises of Ukraine: problems and prospects of development]. Naukovii visnyk – Young scientist, 5(45), 762-767. Retrieved from: <http://molodyvchenu.in.ua/files/journal/2017/5/170.pdf> [in Ukrainian].
7. Kulickiy S. (2016) Ukrainska chorna metalurgiya: stan, problemy, perspektivy [Ukrainian ferrous metallurgy: state, problems, prospects]. Ukraina: podii, fakty, komentari – Ukraine: events, facts, comments. 5, 44-65. Retrieved from: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2016/ukr5.pdf> [in Ukrainian].
8. Sait derjavnioi slujbi statistiki [State Statistics Service of Ukraine]. ukrstat.gov.ua. Retrieved from: <http://ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
9. Sidenko V.R. (2008) Globalizaciia – evropeiskaia integraciia – ekonomicheskoe razvitie: ukrainskaia model [Globalization – European integration – economic development: the Ukrainian model.] Globalizaciya i ekonomicheskoe razvitie – Globalization and economic development. Kyiv: Fenix [in Russian].
10. Prioritety investytsiynogo zabezpechennia strukturnykh reform u promyslovosti Ukrainy. [Priorities of investment support for structural reforms in Ukrainian industry]. (n.d.) niss.gov.ua. Retrieved from: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/strukt_ref1c985.pdf [in Ukrainian].

УДК 005.591.6 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2224-6282/149-6>

Нікітіна А. В., Павленко Е. А., Захарова А. О.

Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

Nikitina A., Pavlenko E., Zakharova A.

Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets

РОЗВИТОК СТАРТАПІНГУ В УКРАЇНІ НА ОСНОВІ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

У статті досліджено актуальні питання розвитку стартапів на міжнародних ринках, економічні інструменти для покращення рентабельності та залучення інвестицій в компанії, які займаються стартап-проектами. Розглянуто поняття «стартап», його характерні риси та елементи успіху стартапів. Зазначено деякі риси стартапів, які залишались поза увагою науковців та наведено їх приклади. Виявлена необхідність фінансових вкладень. Розглянуто варіанти пошуку потенційних інвесторів. Також коротко проведено аналіз виникнення стартапів. Проаналізовано тенденції розвитку стартапів. Розглянуті шляхи пошуку джерел фінансування стартап-проекту. Висвітлено класифікацію етапів розвитку та описано що відбувається на кожному етапі, джерела фінансування стартапів та що необхідно застосувати задля вдалого завершення певного етапу. Також було наведено декілька прикладів сучасних платформ, які були створені для фінансування проектів. Визначено способи інвестування коштів у проект, який знижує можливі ризики інвестування та врівноважує можливий прибуток від проекту. Було вказано дії, що відбуваються на виставках, на яких учасникам надається можливість показати свої ідеї. Проведено аналіз найуспішніших сучасних вітчизняних стартапів, які отримали міжнародне визнання, змогли зацікавити іноземних вкладників та отримати фінансування від іноземних інвесторів. Вказано, які існують способи для вкладання коштів інвесторами до обраних стартап-проектів, які вважають гарними для зниження можливих ризиків інвестування та врівноважити можливий прибуток від проекту для усіх учасників об'єднань інвесторів. Виявлено основні проблеми, які погіршують інвестиційний клімат країни. Перелічені поради для покращення стану інвестиційного клімату країни. Виявлена необхідність державної підтримки у просуванні та фінансуванні інноваційних проектів. Виявлена необхідність доведення інвесторам інформації про те, що їх вкладення коштів будуть не марними. Зроблені відповідні висновки.

Ключові слова: стартап; етапи розвитку стартапів; методи інвестування; інновації; міжнародні ринки.

DEVELOPMENT OF STARTUPING IN UKRAINE ON THE BASIS OF ATTRACTING FOREIGN INVESTMENTS

The topical issues of development of startups in international markets, economic tools for improving profitability and attracting investments in companies that are engaged in startup projects have been revealed in the article. The concept of "startup", its characteristics and elements of success of startups have been discussed. There are some features of startups that have been ignored by scientists and some examples are given. The need for financial investments has been identified. The search options for potential investors are discussed. The emergence of startups is also briefly analyzed. Startup trends are analyzed. The ways of finding sources of financing for startup projects are considered. The classification of development stages is explained and what is happening at this stage, sources of funding for startups and what should be used to successfully complete this stage. There are also several examples of modern platforms that have been created to finance projects. A method of investing in a project is identified, which minimizes the possible investment risks and balances the project's potential profits. The events that took place at the exhibitions were given an opportunity for the participants to show their ideas. The analysis of the most successful modern domestic start-ups, which have received international recognition, were able to attract foreign investors and obtain financing from foreign investors. The stages of development and sources of financing startups in the world are covered. The analysis of the most successful domestic start-ups which have received international recognition and financing from foreign investors has been analyzed. There are some ways of investing investors in selected startup projects that they consider to be good for reducing the potential investment risk and balancing the project's potential return for all investors. The main problems that worsen the country's investment climate have been identified. Listed are tips for improving the country's investment climate. The need for state support in the promotion and financing of innovative projects has been identified. The need to prove to investors that their investments will not be in vain is revealed. The relevant conclusions are drawn.

Keywords: startup; startup development stages; ways of investing; innovations; international markets.

JEL Classification: F21, O3, O52

Актуальність. У сучасному світі світова економіка стрімко розвивається, саме тому, щоб відповідати вимогам міжнародного ринку, компаніям необхідно створювати актуальні інноваційні продукти. Саме вони забезпечують конкурентоспроможність та прибутковість діяльності підприємств на міжнародних ринках. Знаковою тенденцією сучасного бізнесу стало стрімке поширення стартапів – особливої організаційної структури, яка спрямована на розроблення та впровадження високотехнологічного й інноваційного продукту. Це

зумовлюється зростаючим попитом на високотехнологічні товари та послуги, а також високими технологічними стандартами у світі.

Тема стартапів набуває дедалі більшої актуальності в Україні. Завдяки цьому напряму підприємницької діяльності в економіці періодично здійснюється технологічне оновлення та змінюється рівень інноваційного розвитку країни в загалом. В останні роки українські стартапи займають провідні позиції не лише на місцевих, але й на міжнародних краудфіндингових платформах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток стартапів на міжнародних ринках, економічні інструменти для покращення рентабельності та залучення інвестицій в компанії розкрито в наукових працях таких зарубіжних вчених, як Гай Кавасаки [1], Марк Нейджері Клінт Нільсен [2], Джоа Маллінст [3] та ін. У науковій літературі, що досліджує питання створення стартапів, в основному йдеться лише про ідеї для бізнесу, маркетингові тактики, менеджментові рішення, а не про інноваційний потенціал, який, безумовно, є важливою передумовою успішного бізнесу. У багатьох наукових роботах, зокрема у працях таких авторів, як Л. М. Таранюк [4], Ю. М. Бажал [5], Н. В. Івашова [6], А. М. Ткаченко [7] та ін., вивчено потенціал підприємств загалом та їх інноваційний потенціал. Певні теоретичні і практичні аспекти оцінювання інноваційного потенціалу стартапів, визначення факторів і створення передумов для їх виходу на міжнародні ринки потребують більш детального вивчення, що в свою чергу дозволить зрозуміти, яке місце на міжнародному ринку посідають вітчизняні підприємства, та сприятиме підвищенню ефективності стартапів.

Метою статті є дослідження етапів розвитку стартапу та джерел його фінансування; оцінювання інноваційного потенціалу українських стартапів; виявлення проблем, що заважають розвиватися стартапам та виходити на міжнародний ринок; визначення напрямів підвищення ефективності вітчизняних стартапів на цьому ринку.

Виклад основних результатів дослідження. Під «стартапом» (від англ. «start up» – запускати) прийнято розуміти новітні проекти, які розвиваються в умовах невизначеності, мають стрімке зростання, займаються розробленням нових товарів та послуг і знаходяться на стадії пошуку оптимальних бізнес ідей за умов фінансування [8].

Термін «стартап» зародився в США у 1939 році, коли Хьюлетт і Паккард (двоє американських студентів) створили власну невелику фірму, яку назвали «start-up». Згодом компанія досягла світових масштабів та зараз відома під назвою Hewlett-Packard (HP) [8, с. 647]. Станом на 2018 рік компанія була однією із найбільших у США у галузі інформаційних технологій, постачальником апаратного й програмного забезпечення для індивідуальних користувачів, а також для організацій.

Проведене дослідження свідчить, що до основних характерних рис стартапу належать такі:

- 1) тимчасовість існування: через декілька років перспективний стартап перетворюється на повноцінну компанію, продається або стає підрозділом іншої компанії;
- 2) орієнтованість на розроблення інноваційного продукту, що задовольнить певні потреби ринку;
- 3) високий потенціал розвитку, здатність до масштабованості бізнесу;
- 4) нестійке становище на ринку і невизначеність існування.

Варто зазначити, що є і такі риси стартапів, що залишались поза увагою науковців. Прикладами таких рис є високий інтелектуальний потенціал команди засновників. Саме тому, за оцінками західних експертів, майже 100% вартості стартапу базується на його інтелектуальній власності [9, с. 65].

Для активного розвитку будь-якого стартап-проекту необхідні фінансові вкладення. Розмір матеріальних

потреб збільшується прямопропорційно зростанню компанії. На першому етапі впровадження ідеї може знадобитися кілька тисяч доларів, а в процесі розвиткуsuma зросте до мільйонів.

Пошук джерела фінансування є першочерговим завданням при створенні стартапу, оскільки саме від наявності матеріальної підтримки залежить подальша розробка проекту. У даний час для пошуку потенційних інвесторів стартапери вдаються до «Networking». Під цим поняттям маються на увазі профілюючі конференції та заходи, спрямовані на вивчення перспективних проектів [10]. Участь може взяти будь-яка компанія, яка відчуває потенціал в своєму стартап-проекті. У подібних галузевих конференціях і форумах, крім стартаперів, беруть участь також інвестори. Другі уважно дивляться презентації, пропонувані учасниками, висловлюють свою думку щодо переваг і недоліків проекту, а також укладають угоди з майбутніми партнерами. Однак є стартапери, які знаходили своїх інвесторів за допомогою публікації проекту на різних сайтах. Крім того, в мережі існують біржі стартап-компаній, а також цілий ряд організацій, які займаються фінансуванням подібних проектів. Можна звернутися до них безпосередньо.

Аналіз наукових джерел надав змогу констатувати, що найчастіше згадується скорочена класифікація стадій розвитку стартапів, згідно з якою стартап проходить в своєму розвитку 5 стадій (табл. 1). На кожному етапі розвитку необхідно визначити джерела його фінансування.

Варто зазначити таке, що у випадку, якщо в стартапа на стадії «виходу» з'явилися потенційні інвестори, то вони мають декілька способів інвестування своїх коштів у проект. Досить поширеним способом на сьогодні вважається спільне з пайовими та іншими інвестиційними фондами капіталовкладення, які спеціалізуються на спонсорванні подібних проектів. Також інвестори можуть об'єднуватися у так звані «пули», вкладаючи кошти заради викупу перспективних стартапів. Прийнято вважати, що колективна відповідальність учасників знижує можливі ризики інвестування та врівноважує можливий прибуток від проекту. Як правило, вкладники інвестують не лише матеріальні, а ще й нематеріальні активи. При вкладенні других інвестори можуть претендувати на великий відсоток від прибутку від проекту.

Необхідно також зазначити, що попри те, що цей відносно новий напрямок підприємницької діяльності має ризик, який може завадити залучення коштів до країни, вітчизняним представникам все ж таки вдається отримувати пропозиції щодо фінансування проектів та виведення продуктів на міжнародні ринки.

Аналіз статистичної інформації дав змогу виявити такі вітчизняні стартапи, засновники яких змогли залучити найбільші суми інвестицій за час існування такого виду підприємницької діяльності в Україні [11]:

1) Petcube – один з найуспішніших стартапів в Україні, що був заснований у 2012 році. Було розроблено для можливості спостереження за домашніми тваринами дистанційно. З того часу випустили гаджети PetcubePlay (2) та PetcubeBites (2) (цей гаджет зібрав більш, ніж \$250 тисяч);

2) Lametric – універсальний годинник, який окрім часу демонструє ще й іншу корисну інформацію з Інтернету – зібрав майже \$260 тисяч;

Таблиця 1

Етапи розвитку стартапу та джерела його фінансування

Стадія розвитку стартапу	Зміст стадії	Джерела фінансування	Що застосовується
Посівна стадія (seed stage)	Є ідея, команда чи її частина, ентузіазм та бажання.	Власні заощадження; 3F (сім'я, друзі, диваків); програми акселерації та бізнес-інкубатори.	Детальний план розвитку стартапу; участь у конкурсах, навчаннях, перевірити життєздатність стартапу.
Стадія запуску (startup stage)	Створений прототип/робоча модель; злагоджена команда із розподіленими функціями; сформований план розвитку.	Власні кошти; Кошти бізнес-ангелів; Краудфандінг.	Налагодити систему просування на ринок, залучення користувачів/ клієнтів. Пошук додаткового фінансування.
Стадія зростання (growth stage)	Діюча компанія, яка має сформований продукт, послугу чи технологію і приносить продукт. Є постійні користувачі та помітне місце на ринку.	Великий інвестор чи інвестиційна компанія.	Доопрацювання недоліків. Масштабування на ринку. Залучення більшої кількості користувачів.
Стадія розширення (expansion stage)	Завершений функціональний продукт, що приносить прибуток. Відпрацьована реклама, сервіс, управління компанією.	Розподіл часток між інвесторами. При потребі можливе залучення додаткових коштів.	Визначитися із майбутнім компанії. Продовжувати розширяти коло користувачів чи виходити на нові ринки.
Стадія «виходу» (exit stage)	Налагоджена робота компанії. Хороші позиції на ринку, постійний прибуток.	Випуск акцій. Інвестори отримують доходи у вигляді дивідендів або через продаж своїх часток у бізнесі.	Компанія функціонує як звичайний бізнес і приносить засновникам і інвесторам прибуток, або інвестори продають компанію чи її частини інвестиційному фонду чи великому інвестору.

Джерело: [10, с. 12]

3) Ecoisme – система домашнього енергоменеджменту (пристрій під'єднується до кабелю електроживлення в електричному щитку, а потім починає відстежувати споживання електроенергії в будинку за різними параметрами. На основі отриманих даних формуються аналітичні звіти, які допомагають побачити можливості для заощадження.

4) KrakenFix – кріплення для лиж, сноубордів або лонгбордів, що дозволяє зручно носити їх на плечах;

5) GreenNanny – пристрій, який забезпечує індивідуальний полив рослин;

6) Hushme – гарнітура, що перетворює розмови по телефону нечутними для оточуючих; назбирала \$70 тисяч на сайті фінансування творчих проєктів Kickstarter. Про цей винахід писали такі видання, як TIME, DailyMail, TheTelegraph, BBC, Mashabl.

7) Ugears – набув популярності завдяки вигадливим дерев'яним конструкторам. Лише за 4 години вдалось зібрати \$20 тисяч на платформі Kickstarter. Загалом команда цього проєкту збрала більше \$275 тисяч.

8) EnjoyTheWood – сімейний бізнес родини Фостенків – 3D карти міст всього світу із дерева. За декілька днів роботи проєкту було зібрано \$60 тисяч.

Крім того, дуже важливою та необхідною є державна підтримка, оскільки мала зацікавленість держави у просуванні та фінансуванні інноваційних проєктів змушує компанії звертатися до закордонних інвесторів, які допомагають реалізувати ідею та надають можливість бути конкурентоспроможними на різних ринках.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що в Україні існує великий інноваційний потенціал, який наші співвітчизники з кожним роком все більше показують усьому світі. Такий напрямок діяльності матиме більше шансів на розвиток, якщо приділяти йому більше уваги. Чим більше капіталу надходить до країни, тим шоріше здійснюється розвиток національної економіки та покращується якість життя людей. Задля того, щоб повернути довіру іноземних інвесторів та мати змогу залучати до країни ще більше іноземного капіталу, необхідно довести їм, їх вкладення коштів буде не марними.

Список використаних джерел:

1. Kawasaki G. The Art of the Start 2.0: The Time-Tested, Battle-Hardened Guide for Anyone Starting Anything / Guy Kawasaki. – London: Portfolio, 2015. – 336 с.
2. Nager M. Startup Weekend: How to Take a Company From Concept to Creation in 54 Hours / M. Nager, C. Nelsen, F. Nouyriyat. – New Jersey: Wiley, 2011. – 172 с.
3. Mullins J. The Customer-Funded Business: Start, Finance, or Grow Your Company with Your Customers' Cash / Mullins J. – New Jersey: Wiley, 2014. – 304 с.
4. Таранюк Л. М. Потенціал і розвиток підприємства: навчальний посібник / Л. М. Таранюк. – Суми: Видавничо-виробниче підприємство «Мрія-1», 2016. – 278 с.
5. Бажал Ю. М. Розвиток інноваційної діяльності у знаннєвому трикутнику "держава – університети – промисловість" / Ю. М. Бажал // Економіка і прогнозування. – 2015. – № 1. – С. 76–88.
6. Івашова Н. В. Формування бренд-орієнтованої системи управління промисловим підприємством / Н. В. Івашова // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 4. – С. 280–288.

7. Ткаченко А. М. Державне регулювання інвестиційної діяльності в Україні / А. М. Ткаченко, С. М. Плаксина // Економіка і регіон. – 2014. – № 2. – С. 7–12.
8. Гладка Л., Колесник Є. Українські стартапи: сучасний стан розвитку інноваційного підприємництва. Молодий вчений. № 4(44). С. 647–651.
9. Ситник Н. Концептуальні основи стартапів: їх сутність і класифікація. БізнесІнформ. № 8. 2016. С. 64–68.
10. Баб'ячок Р.І., Кульчицький І.І. Основні тенденції розвитку стартапів в Україні – проблеми перешкоди і можливості. – 2018. С. 12.
11. Українські стартапи, які стали відомі на весь світ. – [Електронний ресурс]: <https://lemarbet.com/ua/razvitie-internet-magazina/made-in-ukraine-ukrainskie-startapy/>

References:

1. Kawasaki G. (2015). *The Art of the Start 2.0: The Time-Tested, Battle-Hardened Guide for Anyone Starting Anything*. London: Portfolio.
2. Nager M. (2011). *Startup Weekend: How to Take a Company From Concept to Creation in 54 Hours*. New Jersey: Wiley.
3. Mullins J. (2014). *The Customer-Funded Business: Start, Finance, or Grow Your Company with Your Customers' Cash*. New Jersey: Wiley.
4. Taranyuk L. M. (2016). *Potensial i rozvytok pidpryyemstva [Potential and enterprise development]*. Sumy: Mriya-1 Publishing and Production Company [in Ukrainian].
5. Bazhal Yu. M. (2015) *Rozvytok innovatsiyanoi diyal'nosti u znannyevomu trykutnyku "derzhava – universytety – promyslovist [Development of innovative activity in the knowledge triangle "state – universities – industry"]*. *Ekonomika i prohnozuvannya – Economics and forecasting*, 1, 76–88 [in Ukrainian].
6. Ivashova N. V. (2012) *Formuvannya brend-oriyentovanoi systemy upravlinnya promyslovyim pidpryyemstvom [Formation of brand-oriented industrial enterprise management system]*. *Marketing and innovation management – Marketing and innovation management*, 4, 280–288 [in Ukrainian].
7. Tkachenko A. M. & Plaksina E. M. (2014) *Derzhavne rehulyuvannya investytsiyanoi diyal'nosti v Ukrayini [State regulation of investment activity in Ukraine]*. *Ekonomika i rehion – Economy and region*, 2, 7–12 [in Ukrainian].
8. Gladka L. & Kolesnik E. *Ukrayins'ki startapy: suchasnyy stan rozvytku innovatsiynoho pidpryyemnytstva [Ukrainian start-ups: the current state of development of innovative entrepreneurship]*. *Molodyy vchenyy – Young scientist*, 4(44), 647–651 [in Ukrainian].
9. Sytnik N. (2016) *Kontseptual'ni osnovy startapiv: yikh sutnist' i klasyfikatsiya [Conceptual foundations of startups: their essence and classification]*. *BiznesInform – BusinessInform*, 8, 64–68 [in Ukrainian].
10. Babiachok R.I. & Kulchytsky I.I. (2018) *Osnovni tendentsiyi rozvytku startapiv v Ukrayini – problemy pereshkody i mozhlyvosti [The main tendencies of development of startups in Ukraine are problems of obstacles and opportunities]*, 12 [in Ukrainian].
11. *Ukrayins'ki startapy, yaki staly vidomi na ves' svit [Ukrainian startups that have become famous all over the world]*. *lemarbet.com.ua*. Retrieved from: <https://lemarbet.com/ua/razvitie-internet-magazina/made-in-ukraine-ukrainskie-startapy/> [in Ukrainian].

УДК 339.542.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2224-6282/149-7>**Пашенко Б. В.**

Київський національний торговельно-економічний університет

Pashchenko B.

Kyiv National University of Trade and Economics

ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ОРГАНІЧНОЮ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЮ ПРОДУКЦІЄЮ МІЖ США ТА ПІВДЕННОЮ КОРЕЄЮ

У статті здійснено аналіз стану та тенденцій розвитку двосторонніх торговельних відносин між США та Республікою Корея на одному із стрімко зростаючих сегментів світового ринку. Метою дослідження стало розкриття новітніх тенденцій розвитку міжнародної торгівлі органічною агропродовольчою продукцією між країнами та ідентифікація інституційних важелів, що впливають на її перебіг. Визначено, що стрімкий розвиток світового ринку органічної агропродовольчої продукції зумовлений групою детермінант, що напряму стосуються глобальних попиту (високі стандарти споживання, вмотивованість екологічними, медичними та маркетинговими чинниками) та пропозиції (ресурсний потенціал, відносно невисокий фінансовий та технологічний поріг входження на ринок, високий рівень рентабельності діяльності), а також інституційними важелями функціонування окресленого ринку (міжнародними та національними). Обґрунтовано, що вагомою передумовою для забезпечення експансії американського малого та середнього бізнесу на міжнародні ринки в сегменті органічної агропродовольчої продукції стала потужна дипломатична та політична активність уряду США щодо запровадження двосторонніх торговельних угод з розвиненими країнами Азії і Європейського союзу, зокрема у частині уніфікації стандартизаційних та сертифікаційних норм і створення у такий спосіб правового поля для визнання правомірними внутрішніх сертифікатів і норм підписанта угоди (США) на території іншого члена торговельної угоди. Визначено, що посилення позицій одного із торговельних партнерів у взаємній торгівлі, як засвідчило ознайомлення із досвідом співпраці між двома країнами, досягається за умов стратегічної гнучкої адаптації уряду країни-партнера до глобальних політичних викликів та дисбалансів, у випадку із корейською державою мова йде про виважені рішення її керівництва щодо поглиблення стратегічного партнерства із США на тлі загострення економічного протистояння в сфері міжнародної торгівлі між ними та КНР. Практична значимість дослідження полягає у поглибленні теоретичних засад щодо рівня обґрунтованості системи прийняття управлінських рішень на макро- та мікрорівнях у сфері зовнішньої торгівлі органічною продукцією України з огляду глобальних екологічних викликів та новітніх трендів міжнародного торговельно-економічного суперництва. Перспективи подальших досліджень визначено у площині проблематики регуляторних інструментів у сфері міжнародної торгівлі органічною агропродовольчою продукцією з огляду потенційних ризиків їх застосування в якості новітньої непотекціоністської «зброї» багатих країн (США, країни ЄС, Японія тощо) щодо країн-конкурентів, у тому числі України.

Ключові слова: США; Республіка Корея; міжнародна торгівля; органічна агропродовольча продукція; торговельні угоди.

DETERMINANTS OF THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL TRADE IN AGRI-FOOD PRODUCTS BETWEEN THE US AND SOUTH KOREA

The status and trends of bilateral trade relations between the US and the Republic of Korea in one of the fastest growing segments of the world market have been analyzed in the article. The purpose of the study was to uncover the latest trends in the development of international trade in organic agro-food products between countries and to identify the institutional levers that affect its course. It is determined that the rapid development of the world market of organic agro-food products is caused by a group of determinants directly related to global demand (high standards of consumption, motivation by environmental, medical and marketing factors) and supply (resource potential, relatively low financial input and technological market), profitability, as well as institutional levers of functioning of the designated market (international and national). It is substantiated that strong diplomatic and political activity of the US Government to implement bilateral trade agreements with developed countries of Asia and the European Union, including certification in the standards of normalization, became a significant prerequisite for ensuring the expansion of the American small and medium business in the international markets in the organic agro-food segment. and thus creating a legal framework for the recognition of the internal certificates and standards of the signatory of the agreement (USA) on the territory of another member of the trade agreement. It is determined that the strengthening of the position of one of the trading partners in mutual trade, as evidenced by the experience of cooperation between the two countries, is achieved under the conditions of strategic adaptation of the government of the partner country to global political challenges and imbalances, in the case of the Korean state its leadership on deepening its strategic partnership with the United States amid escalating economic confrontation in international trade between them and China. The practical significance of the study is to deepen the theoretical foundations of the level of validity of the decision-making system at the macro and micro levels in the field of foreign trade in organic products of Ukraine in view of global environmental challenges and the latest trends in international trade and economic competition. The prospects for further research are defined in the area of regulatory instruments in the field of international trade in organic agro-food products with regard to the potential risks of their use as the latest non-protectionist "weapons" by rich countries (USA, EU, Japan, etc.) in relation to competing countries, including Ukraine

Keywords: USA; Republic of Korea; international trade; organic agri-food products; trade agreements.

JEL Classification: F14, O51, O53, Q17

Актуальність. Світовий ринок органічної агропродовольчої продукції і його інституційне становлення є об'єктом посиленого інтересу з боку підприємств – виробників, як поле реалізації власних конкурентних стратегій, так і з боку урядів країн, як можливий драйвер розвитку національних економік. З одного боку, стрімке зростання відносно нового сегменту агропродовольчого ринку і підвищення попиту, вмотивоване екологічними, медичними та маркетинговими чинниками впливу на вподобання споживача, а з іншого боку – відносно невисокий фінансовий та технологічний поріг входження на ринок зумовлюють зацікавленість як у великих гравців світового ринку, так і в дрібних сільськогосподарських виробників. Перешкодою на цьому етапі вочевидь є інституційна неоднорідність внутрішніх ринків країн та інтеграційних об'єднань, що є активними учасниками світового ринку агропродовольчої продукції. Зокрема мова йде про відмінності у застосуванні сертифікаційних, митних та торговельних умов доступу на ринок та реалізації на ньому зазначеної продукції.

Наразі малий бізнес США є одним із найбільш активних в сегменті світового ринку органічної продукції, він демонструє безпрецедентно стрімку експансію на зовнішні ринки, спираючись на цілий комплекс передумов інституційного, економічного, інформаційно-комунікаційного тощо характеру. З огляду на це, досвід використання потенціалу національного малого і середнього підприємництва у розрізі його зовнішньоекономічної діяльності на перспективному ринку і зумовлює інтерес до даного питання як у середовищі науковців, так і практиків. Зростання зацікавленості в успішних регуляторних практиках відповідного спрямування особливо є актуальним як для урядів країн, що вже залучені до міжнародного обміну органічною агропродовольчою продукцією, так і держав, що лише розглядають таку можливість та перспективи. Успішний досвід використання інституційних важелів у частині уніфікації сертифікаційних і стандартизаційних норм і заходів та укладання різноманітних торговельних угод в розрізі двосторонніх торговельно-економічних відносин між країнами потребує детального аналізу, зокрема в контексті інтеграції національної української економіки у світовий ринок органічної агропродовольчої продукції. З огляду на зазначене, розкриття тенденцій та детермінант розвитку взаємної торгівлі між впливовими гравцями світового ринку агропродовольчої продукції, а саме США та Південної Кореї, є актуальним та містить значний практичний потенціал для національної системи регулювання та розвитку експортного потенціалу сфери АПК.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематику та чинники розвитку міжнародної торгівлі органічною агропромисловою продукцією США з іншими країнами світу у своїх публікаціях досліджували Л. Оберхольцер, С. Дімітрі, зокрема йдеться про детермінанти розвитку внутрішнього ринку та зростання імпорту органічної агропродовольчої продукції [1]. Увагу щодо ролі торговельних угод між США та іншими країнами задля розвитку експорту агропродовольчої органічної продукції приділено в низці праць американських вчених у галузі аграрної економіки І. Демко та Е. Джаєніке [2]. Серед українських вчених секторальні та геопросторові пріоритети двосторонніх

торговельних відносин не знайшла належного розкриття, разом з тим у цілій низці праць Овчаренко А. [3], Михайленко О. [4] приділено увагу передумовам та чинникам впливу на розвиток світового ринку органічної агропродовольчої продукції. Віддаючи належне окресленим науковим розвідкам, вважаємо за необхідне посилити саме геопросторовий вектор дослідження зазначеного ринку на прикладі взаємної торгівлі між впливовими операторами ринку та ідентифікувати детермінанти його розвитку із урахуванням загальносвітових та національних тенденцій.

Метою статті є розкриття новітніх тенденцій розвитку міжнародної торгівлі органічною агропродовольчою продукцією між США та Південною Кореєю та ідентифікація інституційних важелів, що впливають на її перебіг.

Виклад основних результатів дослідження. За останні роки світовий ринок органічної агропродовольчої продукції демонструє досить високі темпи зростання. Зокрема, за 15 років його вартісний обсяг зріс в 4 рази в абсолютному значенні і за підсумками 2018 року перейшов відмітку в 100 млрд. дол. США у споживчих цінах [5]. Відносний же темп приросту ринку органічної агропродовольчої продукції за попередній 2017 рік склав близько 10% [6], в порівнянні з середньорічним показником зростання традиційного агропродовольчого ринку – 2,75% [7, с. 12]. В споживчому сенсі однозначним лідером за показником загального обсягу є Сполучені Штати Америки (за обсягами виробничих потужностей органічного сільського господарства країна займає 3 місце), тоді ж як за площами зайнятих земель – близько 35% виробництва зосереджено в країнах Азії та Латинської Америки [8]. Таке динамічне зростання попиту зумовлює активний обмін ресурсами, а відтак – розвиток міжнародної торгівлі. Споживчий попит і частка внутрішнього споживання продукції органічного агропромислового виробництва в країні прямо пропорційно залежить від рівню її економічного розвитку.

Ще одним свідченням зростання ролі органічної сільськогосподарської продукції є її інвестиційна привабливість. До прикладу у 2016 р. відома французька компанія Danone придбала компанію Whitewave Foods, одну з найбільших виробників органічних продуктів у Північній Америці, за 12,5 млрд дол. США [9]. Аналогічно, в наступному році, найбільший торговий інтернет-майданчик світу Amazon.com придбав провідну роздрібну торговельну компанію англійського простору Whole Foods Market за 13 млрд. дол. США [10].

Не останню роль в міжнародній торгівлі органічною агропромисловою продукцією між США та такими країнами як Канада, Південна Корея, Тайвань, Японія, Швейцарія та країнами Європейського союзу відіграють спеціальні торговельні угоди, які регламентують юридичні аспекти торгівлі органічними продуктами, спрощуючи систему стандартизації та сертифікації, зокрема визнаючи дійсною та прийнятною систему стандартизації та сертифікації всіх учасників угоди на територіях їх країн. На нашу думку, саме ці угоди, ініційовані США, стали основним каталізатором розвитку міжнародної торгівлі органічною агропродовольчою продукцією, а саме значно спростили юридичний і фінансовий бар'єри входження на ринки розвинених країн-підписантів угод.

У США органічна продукція зазначена у 9 Розділах кодів зовнішньоекономічної діяльності (Harmonized Tarriff Schedule of the United States) [11] та позначена, як «certified organic». Під поняттям «certified organic», мається на увазі органічна продукція, яка сертифікована за органічними стандартами США, Канади, ЄС, Кореї, Японії, Швейцарії. Тобто, система державної статистики США враховує органічну продукцію імпортовану з Канади, ЄС, Кореї, Японії, Швейцарії і навпаки.

Феномен вищезгаданих торговельних угод полягає в тому, що фермер з США як третій в світі за об'ємом виробник органічної агропромислової продукції, отримав унікальну можливість експортувати свою продукцію на дуже специфічні за характером споживацьких смаків, з високим попитом та купівельною спроможністю ринки Кореї (Південної Кореї) та Японії без багатовітних процедур сертифікації.

Згідно урядового звіту за 2017 рік, Південна Корея імпортувала органічної агропромислової продукції на загальну суму понад 140 млн. дол. США (згідно умов поставки CIF), що на 8,2% вище ніж минулорічний показник. При цьому частка імпортованої продукції з США становить близько 18,6%, або ж 26 млн. дол. США відповідно, що робить Сполучені Штати найбільшим імпортером органічної продукції. Що цікаво, показники логістичних даних, зокрема натуральний об'єм імпортованої продукції дещо різняться – США займає 3 місце (10% загального об'єму імпорту) після Перу та Туреччини, які імпортують свіжі фрукти та овочі [12].

Основною причиною і детермінантою розвитку стрибкоподібного зростання американського органічного імпорту в 2015 році і наступних роках агропромислової продукції до показника 30 млн. дол. США, на нашу думку, є торговельна угода про рівність сертифікацій і маркувань, підписана в 2014 році урядами обох країн. В результаті, американська органічна агропромислова продукція, перетинаючи митний кордон Південної Кореї не потребувала додаткової сертифікації, як саме органічна, якщо відповідна сертифікація була здійснена на території країни – виробника. Аналогічну торговельну домовленість в 2014 році було підписано

з країнами Європейського Союзу, а пізніше – з Австралією та Японією. Таким чином п'ятірка найбільших імпортерів органічної агропромислової продукції, з огляду на вартість імпортованої продукції в 2017 році виглядала так: США – 26 млн. дол. США, Німеччина – 21 млн. дол. США., Польща – 18,1 млн. дол. США, Перу – 11,8 млн. дол. США, Туреччина – 7,1 млн. дол. США [12].

Органічна агропромислова продукція з США, зокрема сухофрукти, сири, фруктові соки, соєві боби, пшениця, горіхи та дитяча їжа здобули своїх стійких прихильників на корейському ринку, навіть попри економічний спад, що супроводжує економіку Південної Кореї останні роки і пов'язану з цим загрозу перетікання споживацьких симпатій до більш дешевих аналогів китайського неорганічного імпорту.

Цілком важливим, на наше переконання, є питання щодо макроекономічних ефектів лібералізації доступу компаній-нерезидентів у особі підприємств США на корейський ринок. Адже це напряму стосується питань доходів аграріїв, динаміки безробіття у сфері АПК, в решті продовольчої безпеки. Ознайомлення із емпіричними даними та національною статистикою республіки Корея окресленого періоду засвідчило наступне. Щодо внутрішнього виробництва органічної агропромислової продукції – зняття протекціоністських бар'єрів не вплинуло значно на частку ринку місцевих виробників, що складає 90% від всього обсягу агропромислової продукції, включаючи власне органічну продукцію. Це зумовлено низкою обставин: по-перше, спеціалізація внутрішнього виробництва переважно сировинна – йдеться про сильні позиції на ринку сирого м'яса та зернових культур, а по-друге, має місце урядова підтримка даного типу господарств. В динаміці, на частку ринку внутрішнього виробника, як показали останні роки, можуть несуттєво впливати природні катаклізми та інфекційні захворювання тварин, а відкриття рівних можливостей імпорту для виробників з розвинених країн дозволяє нівелювати ризики, пов'язані з такого виду обставинами, саморегулюючи ринок (не йдеться про масштабні загрози продовольчій безпеці, адже загалом корейський ринок органічної агропромислової продукції складає близько 1% від загального продо-

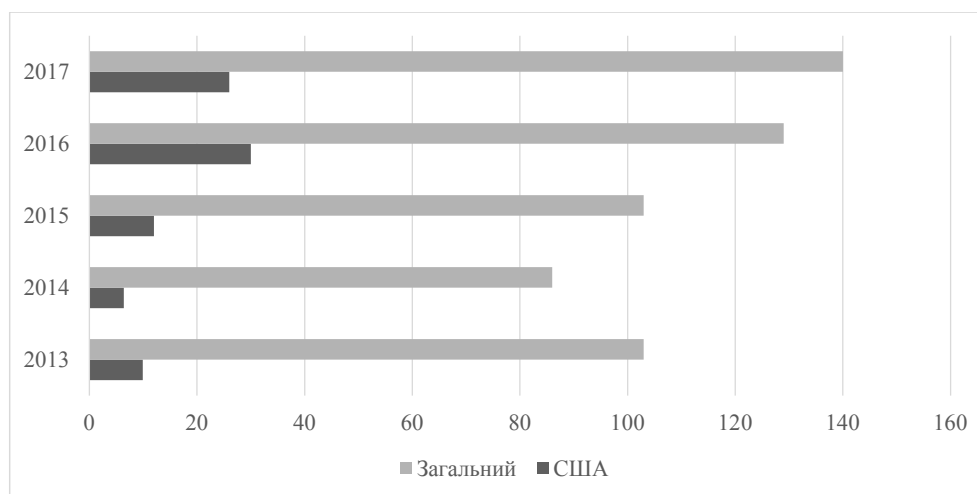

Рис. 1. Динаміка загального імпорту органічної продукції та імпорту з США до Південної Кореї 2013-2017 рр., млн. дол. США

Джерело: [12]

вольчого ринку країни). Ще один з факторів зростання імпорту з США – відкриття більшої кількості господарств органічного типу виробництва в Кореї (738 господарств в 2018 році проти 650 господарств 2015 році) [12], що імпортують з Сполучених Штатів органічну сировину та інгредієнти, виготовляючи з них кінцевий продукт, адже згідно припису Міністерства продовольчої та фармацевтичної безпеки Кореї, органічними можуть вважатись продукти на що на 95% складаються з органічної сировини.

Не варто оминати увагою ще одну вагому детермінанту розвитку торговельних відносин щодо обміну органічною агропромисловою продукцією між США та Пд. Кореєю є зовнішньополітичний чинник – торговельна війна США з Китаєм, зокрема 24 вересня 2018 року США запровадили нові спецмита на імпорт китайських товарів. Принагідно, в той самий день була підписана двостороння торговельна угода про вільну торгівлю між Південною Кореєю та США, яку президент останньої країни назвав «новою віхою торгівлі між двома країнами» [13].

Висновки. Таким чином розкриття тенденцій та умов розвитку торговельно-економічних відносин між США та Південною Кореєю у сфері торгівлі органічною агропродовольчою продукцією дозволяє вийти на низку висновків та узагальнень:

– стрімкий розвиток світового ринку органічною агропродовольчою продукцією зумовлений групою детермінант, що напруму стосуються глобальних

попиту та пропозиції, а також інституційних важелів функціонування окресленого ринку;

– вагомою передумовою для забезпечення експансії американського малого та середнього бізнесу на міжнародні ринки в сегменті органічної агропродовольчої продукції є потужна дипломатична та політична активність уряду США щодо запровадження двосторонніх торговельних угод з розвиненими країнами Азії і Європейського союзу, зокрема у частині уніфікації стандартів та сертифікаційних норм і створення у такий спосіб правового поля для визнання правомірними внутрішніх сертифікатів і норм підписанта угоди на території іншого члена торговельної угоди;

– посилення позицій одного із торговельних партнерів у взаємній торгівлі, як засвідчує досвід співпраці між двома країнами, досягається за умов гнучкої адаптації уряду країни-партнера до геополітичних викликів та дисбалансів, у випадку із корейською державою мова йде про вважені рішення її керівництва щодо поглиблення стратегічного партнерства із США на тлі загострення економічного протистояння в сфері міжнародної торгівлі між ними та КНР.

Перспективи подальших досліджень стосуються проблематики регуляторних інструментів у сфері міжнародної торгівлі органічною агропродовольчою продукцією з огляду потенційних ризиків їх застосування в якості новітньої непротекціоністської «зброї» багатих країн (США, країни ЄС, Японія тощо) щодо країн-конкурентів, у тому числі України.

Список використаних джерел:

1. Carolyn Dimitri Lydia Oberholtzer Andy Pressman. "Urban agriculture: connecting producers with consumers". – *British Food Journal*. – Vol. 118, Iss. 3, pp. 603-617. – Режим доступу: <https://www.researchgate.net/deref/http%3A%2F%2Fdx.doi.org%2F10.1108%2FBJFJ-06-2015-0200>
2. Iryna Demko, Edward C Jaenicke. Impact of European Union – U.S. Organic Equivalency Arrangement on U.S. Exports. – *Applied Economic Perspectives and Policy*. – Volume 40, Issue 3. – September 2018. – P. 482–501. – Режим доступу: <https://doi.org/10.1093/aep/pxp048>
3. Овчаренко А. С. Розвиток глобального органічного продовольчого ринку в постіндустріальному суспільстві: досвід США. Глобальні та національні проблеми економіки (*Index Copernicus*). 2017. № 16. С. 68–73. URL: <http://globalnational.in.ua/issue-16-2017>
4. Михайленко О. Г. Аналіз розвитку міжнародної торгівлі органічними сільськогосподарськими товарами / О. Г. Михайленко // *Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка*. – 2017. – Т. 22, Вип. 5. – С. 33-38. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2017_22_5_8
5. The Global Market For Organic Food & Drink: Trends & Future Outlook. – Режим доступу: <https://www.ecovaint.com/global-organic-food-market-trends-outlook/>
6. Organic food product exports up 39% at \$515 million in 2017-18. – Режим доступу: <https://www.thehindubusinessline.com/economy/agri-business/organic-food-product-exports-up-39-at-515-million-in-2017-18/article25297312.ece>
7. Карасьова Н. А. Світовий агропродовольчий ринок: глобальні та макроекономічні тенденції / Н. А. Карасьова // *Продуктивність агропромислового виробництва. економічні науки*. – 2014. – Вип. 26. – С. 10-18. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pav_2014_26_4
8. H. Willer, J. Lernoud, L. Kilcher. The world of organic agriculture: Presentations from the session at the Biofach congress 2018. – *Statistics and emerging trends*.
9. Financial Times (2016). "Danone agrees \$12.5bn deal for health-focused WhiteWave Foods", available at: <https://www.ft.com/content/9ab78f12-43db-11e69b66-0712b3873ae1> (accessed on March 1, 2018).
10. Амазон знижує ціни на органік / *Журнал ORGANIC UA*. – № 06–08 (41)' 2017. – 2017. – С. 40–44.
11. Harmonized Tariff Schedule (2019 HTS Revision 15. – Режим доступу: <https://hts.usitc.gov/current>
12. Imported Food Inspection Annual Report 2014-2018, Korea Ministry of Food & Drug Safety (MFDS). – Режим доступу: www.mfds.go.kr
13. Кореньовська С. США та Південна Корея підписали нову торговельну угоду. – Режим доступу: <https://p.dw.com/p/35Quh>

References:

1. Carolyn Dimitri & Lydia Oberholtzer & Andy Pressman (2016) Urban agriculture: connecting producers with consumers. *British Food Journal* Vol. 118 No. 3, pp. 603-617. Retrieved from: <https://doi.org/10.1108/BJFJ-06-2015-0200>
2. Iryna Demko & Edward C Jaenicke (2018) Impact of European Union – U.S. Organic Equivalency Arrangement on U.S. Exports. – *Applied Economic Perspectives and Policy*. – Volume 40, Issue 3. – P. 482–501. Retrieved from: <https://doi.org/10.1093/aep/pxp048>

3. Ovcharenko A. S. (2017). Rozvitok global'nogo organichnogo prodovol'chogo rinku v postindustrial'nomu suspil'stvi: dosvid SSHA. Global'ni ta nacional'ni problemi ekonomiki [Developing a Global Productive Food Market in a Post-Industrial Society: Presented by the United States. Global and national problems of economy] (Index Copernicus). № 16. Pp. 68–73. Retrieved from: <http://globalnational.in.ua/issue-16-2017> [in Ukrainian].
4. Mihajlenko O. G. (2017). Analiz rozvitku mizhnarodnoї torgivli organichnimi sil'skogospodars'kimi tovarami [An Analysis of the Development of International Trade in Organic Agricultural Products]. Odessa. Bulletin of the Odessa National University. Series: Economics. Vol. 22, no. 5, p. 33-38. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2017_22_5_8 [in Ukrainian].
5. The Global Market For Organic Food & Drink: Trends & Future Outlook. Retrieved from: <https://www.ecoviaint.com/global-organic-food-market-trends-outlook/>
6. Organic food product exports up 39% at \$515 million in 2017-18. Retrieved from: <https://www.thehindubusinessline.com/economy/agri-business/organic-food-product-exports-up-39-at-515-million-in-2017-18/article25297312.ece>
7. Karas'ova N. A. (2014). Svitovij agroprodovol'chij rinok: global'ni ta makroekonomichni tendencii [Karasova NA World Agro-Food Market: Global and Macroeconomic Trends]. Productivity of agro-industrial production. economics. Vol. 26. – P. 10-18. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pav_2014_26_4 [in Ukrainian].
8. H. Willer & J. Lernoud & L. Kilcher (2018) The world of organic agriculture: Presentations from the session at the Biofach congress. – Statistics and emerging trends.
9. Financial Times (2016). “Danone agrees \$12.5bn deal for health-focused WhiteWave Foods”, available at: <https://www.ft.com/content/9ab78f12-43db-11e69b66-0712b3873ae1>
10. Amazon znizhuc cini na organik / Zhurnal ORGANIC UA [Amazon Reduces Organic / Organic Magazine UA Prices] (2017). № 06–08 (41)' 2017. P. 40–44.
11. Harmonized Tariff Schedule (2019 HTS Revision 15.) Retrieved from: <https://hts.usitc.gov/current>
12. Imported Food Inspection Annual Report 2014-2018, Korea Ministry of Food & Drug Safety (MFDS). Retrieved from: www.mfds.go.kr
13. Korenovs'ka S. SSHA ta Pivdenna Koreya pidpisali novu torgovel'nu ugodu [Korenovskaya S. The United States and South Korea have signed a new trade agreement]. Retrieved from: <https://p.dw.com/p/35Quh>

УДК 339.9:330.341.1(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2224-6282/149-8>

Сівова Т. Ю.

Київський національний торговельно-економічний університет

Sivova T.

Kyiv National University of Trade and Economics

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ ЗА МІЖНАРОДНИМИ РЕЙТИНГАМИ

В умовах підвищеної конкурентоспроможності, сучасний глобалізований світ, нині характеризується стрімким розвитком економічних систем та розвитком виробничої, інноваційної та науково-технічної сфери, зважаючи на обставини, особливу увагу потрібно звернути на створення та розвиток нових технологій та впровадження їх у виробництво. Ефективний розвиток національної економіки залежить від якісного впровадження нових технологій. Для забезпечення стабільного розвитку економіки, потрібно підвищувати інноваційну діяльність вітчизняних підприємств, підвищувати рівень конкурентоспроможності та прокрашувати позиції в міжнародних рейтингах. Інноваційна діяльність є найважливішим елементом підвищення ефективності виробництва. З метою створення нових конкурентоспроможних товарів та послуг, інноваційна діяльність має розглядатися як поєднання науково-технічного та інтелектуального потенціалу в господарській діяльності країни, що призводить до зміцнення позицій країни у міжнародних рейтингах. В статті автором досліджено поняття «інновація» та розуміння сутності поняття серед існуючого українського законодавства. В рамках роботи було проаналізовано напрями інноваційної діяльності України, визначено основні наукові центри. Автором було представлено джерела фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств. Інноваційну діяльність та її вплив на конкурентоспроможність економік окремих країн оцінюють різні організації. Нині Україна представлена у багатьох міжнародних рейтингах, що визначають стан та місце кожної країни у світовому інноваційному розвитку. Критерії рейтингу, безпосередньо пов'язані з оцінкою конкурентоспроможності, станом інноваційного та науково-технічного розвитку країни. У даній роботі, автором, було визначено оцінку наукового потенціалу України, за даними найбільшавторитетніших міжнародних рейтингів, такими як Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index), Індекс інноваційного розвитку агентства Bloomberg (Bloomberg Innovation Index), Глобальний індекс конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index).

Ключові слова: інновація; глобалізація; інноваційна діяльність; інноваційний потенціал; міжнародний рейтинг; індекс.

UKRAINE'S INNOVATIVE ACTIVITIES ON INTERNATIONAL RATINGS

In the conditions of increased competitiveness, the modern globalized world is now characterized by rapid development of economic systems and development of industrial, innovative and scientific and technical sphere, given the circumstances, special attention should be paid to the creation and development of new technologies, innovations and their introduction into production. The effective development of the national economy depends on the qualitative introduction of new technologies. To ensure sustainable economic development, it is necessary to increase the innovation activity of domestic enterprises, to increase the level of competitiveness and to paint positions in international rankings. Innovation is the most important element in improving production efficiency. In order to create new competitive goods and services, innovation should be considered as a combination of scientific, technical and intellectual potential in the country's economic activities, which will strengthen the country's position in international rankings. The concept of "innovation" and understanding of the essence of the concept among the existing Ukrainian legislation has been investigated. Within the framework of the work the directions of innovative activity of Ukraine have been analyzed and the main scientific centers have been identified. The sources of financing the innovative activity of industrial enterprises have been presented. Innovation and its impact on the competitiveness of individual economies have been evaluated by different organizations. Today, Ukraine is represented in many international rankings that determine the status and place of each country in the world innovation development. The rating criteria are directly related to the assessment of competitiveness, state of innovation and scientific and technological development of the country. The assessment of Ukraine's scientific potential, according to the most authoritative international rankings, such as the Global Innovation Index, Bloomberg Innovation Index, Global Competitiveness Index has been determined.

Keywords: innovation; globalization; innovation activity; innovation potential; international rating; index.

JEL Classification: F00, O31, O52

Актуальність. У сучасному, розвиненому, глобалізованому світі інновації відіграють важливу роль для становлення держави та відображенню її можливостей у світовому науковому та інформаційному просторі. Сьогодні Україна належить до країн, що декларують важливість інновацій для вирішення нагальних соціально-економічних проблем країни. В останні роки формуванням інноваційної активності займаються не тільки науковці, а й політичні діячі та лідери бізнесу [1].

У зв'язку глобалізацією, поширилась практика зіставлення інноваційної діяльності країн у міжнародному масштабі на основі зведених індексів, що дає

зможу зрозуміти хто є лідером серед країн на інноваційному ринку. Успішність національної економіки визначається умовами, що сформовані для сприятливого впровадження інновацій у виробничий процес. Особливу увагу у науково-технічній та інноваційній сфері, потрібно звернути на розвиток нових знань, технологій, бо це є ключові фактори конкурентоздатності виробників та країни загалом.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Питанням визначення інноваційної діяльності, оцінювання стану інноваційної сфери в Україні та визначення найбільш актуальних проблем, а також в

обґрунтування стратегічних напрямів інноваційного розвитку держави висвітлено у працях: В.М. Гейця, А.І. Даниленка, Е.М. Лібанової, А.А. Гриценка, О.В. Макарової, М.О. Кизима, І.Ю. Єгорова, І.В. Одолюка. Також, питанням інновацій та інноваційного розвитку займався Й. Шумпетер, який визначив поняття «інновація». Але залишаються, ще не вирішені проблемні аспекти розвитку інноваційної діяльності в Україні, що потребують подальших наукових пошуків.

Метою статті є визначення поняття «інновація» та розглянути рівень розвитку інноваційної діяльності України відповідно міжнародним рейтингам.

Виклад основних результатів дослідження. До наукової термінології поняття «інновація» було вперше введено австрійський та американський економістом Й. Шумпетер як «утілення наукового відкриття, технічного винаходу в новій технології або новому виді виробу» [2]. В українському законодавстві, а саме в Законі Про інноваційну діяльність зазначено, що інновації – це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [3].

Також Й. Шумпетера, пов'язують з введеним поняття «економічна інновація» та використання терміна "здійснення нових комбінацій".

Це поняття охоплює такі п'ять випадків:

1) виготовлення нового, тобто ще невідомого споживачам блага або створення нової якості того чи іншого блага;

2) впровадження нового, тобто в галузях промисловості ще практично невідомого, методу (способу) виробництва, в основі якого не обов'язково лежить нове наукове відкриття і який може полягати також у новому способі комерційного використання відповідного товару;

3) освоєння нового ринку збуту, тобто такого ринку, на якому нова галузь промисловості цієї країни досі ще не була представлена, незалежно від того, існував цей ринок раніше чи ні;

4) одержання нового джерела сировини або напівфабрикатів, незалежно від того, чи існувало це джерело раніше, чи його просто не брали до уваги або воно вважалося недоступним, чи воно тільки ще має бути створеним;

5) проведення відповідної реорганізації, наприклад, забезпечення монопольного стану (шляхом створення тресту) або підризу монопольного стану іншого підприємства [4].

Інноваційність є істотною характеристикою науково-технічних, виробничих, соціально-економічних та усіх суспільних процесів. Доля України багато в чому залежить від володіння інноваційними механізмами, тому що маючи знання країна може вільного увійти до числа розвинених країн, чи залишиться стогнучою країною на узбіччі науково-технічного і соціального прогресу. Інноваційність – це не тільки ключ до динамічного розвитку, добробуту, особистого успіху, а й засіб забезпечення суверенітету країни, її конкурентоспроможності у сучасному надскладному світі [1].

Для покращення інноваційної діяльності потрібно об'єднувати взаємодію науки та виробництва, розвивати

стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності. До стратегічних пріоритетних напрямів, на період з 2011-2021 рр., згідно Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності України» відносять:

1) освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії;

2) освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки;

3) освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій;

4) технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу;

5) впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики;

6) широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища;

7) розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки [5].

З даними Державної служби статистики України упродовж 2018 р. наукові дослідження і розробки в Україні виконували 950 організацій, 48,1% з яких належали до державного сектору економіки, 37,0% – підприємницького, 14,9% – вищої освіти [6].

До основних центрів наукової організації України можна віднести: Національну академію наук України, Міністерство освіти і науки України, Національну академію аграрних наук України, Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство охорони здоров'я України, Національну академію медичних наук, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Національну академію педагогічних наук.

Особливу увагу слід звернути на процес фінансування інноваційного розвитку. За ступенем участі у фінансовому забезпеченні підприємств, що проводять інноваційну діяльність, можна виділити такі види грошового забезпечення, як, зокрема, державне фінансування, кошти місцевих бюджетів, кредитування, інвестування, самофінансування [7]. Розмір фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств в період з 2013-2018 за даними Державної служби статистики України (табл. 1).

Проаналізувавши таблицю, можна зробити висновок, що найбільш вагомим роль у фінансуванні інноваційних процесів займають власні кошти підприємств чи установ, кошти державного бюджету, інвесторів нерезидентів та інших джерел є менш вагомими у структурі фінансування.

Для визначення оцінки інноваційного потенціалу потрібно провести аналіз міжнародних рейтингів. До найбільшавторитетних відносять: Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index), Індекс інноваційного розвитку агентства Bloomberg (Bloomberg Innovation Index), Глобальний індекс конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index).

Оцінка інноваційного розвитку країни залежить від інноваційного клімату, виміром якого є – глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index) (табл. 2). Глобальний індекс інновацій – це дослідження рей-

Таблиця 1

Джерела фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств

Рік	Витрати на інновації, млн. грн	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	інвесторів-нерезидентів	інших джерел
2013	9562,6	6973,4	24,7	1253,2	1311,3
2014	7695,9	6540,3	344,1	138,7	672,8
2015	13813,7	13427,0	55,1	58,6	273,0
2016	23229,5	22036,0	179,0	23,4	991,1
2017	9117,5	7704,1	227,3	107,8	1078,3
2018	12180,1	10742,0	639,1	107,0	692,0

Джерело: побудовано за даними [8]

Таблиця 2

Швейцарія і Україна у рейтингу Глобального інноваційного індексу

Країна	Рік дослідження									
	2015		2016		2017		2018		2019	
	місце	бал	місце	бал	місце	бал	місце	бал	місце	бал
Швейцарія	1	68,3	1	66,3	1	67,7	1	68,4	1	67,2
Україна	64	36,5	56	35,7	50	37,6	43	38,5	47	37,4

Джерело: побудовано за даними [9]

тингу країн світу за показником рівня розвитку інновацій. Початок досліджень ведеться з 2007 р.

Рейтинг Bloomberg веде дослідження все сьомий рік поспіль. До критеріїв, що визначають інноваційність, входять витрати на НДДКР по відношенню до ВВП, відсоток інноваційних компаній у загальній кількості підприємств, кількість науковців на мільйон жителів, щільність високотехнологічних компаній, патентна активність та ін. (табл. 3).

Глобальний індекс конкурентоспроможності – це глобальне дослідження рейтингу країн світу за економічною конкурентоспроможністю. Індекс розрахований за методикою Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), заснований на комбінації загальнодоступних статистичних даних і результатів глобального опитування керівників компаній – великого щорічного дослідження, яке проводиться ВЕФ разом з мережею партнерських організацій – провідних дослідницьких інститутів і організацій у країнах (рис. 1) [11].

Аналізуючи рейтинг, можна свідчити, що реалізація інноваційного потенціалу в Україні характеризується невисокими показниками. За рейтингом країн за Гло-

бальним індексом конкурентоспроможності Україна посідає 83 місце.

Висновки. У світовій економіці, одним із ключових факторів, що характеризує конкурентоспроможність є інноваційність країни. Важливим критерієм розвинутої країни є рівень інноваційної активності. Підсумовуючи вище викладене можна зазначити, що за глобальним індексом інновацій Україна упосліджає – 47 місце, рівень Інноваційного індексу Bloomberg – 53, за Глобальним індексом конкурентоспроможності Україна посідає 83 місце. Україна має досить потужний науково потенціал та досвід у створенні технологічно складної продукції, але рівень країни поступово знижується, втрачаються позиції на ринку високотехнологічних товарів і послуг. До факторів, що гальмують розвиток інноваційної діяльності можна віднести проблеми з впровадженням наукових результатів, повільне впровадження нових технологій у виробництво, недостатнє фінансування наукової сфери. Шляхом вирішення проблеми інноваційного розвитку України може стати підвищення фінансування науки, створення якісного високотехнологічного продукту, покращення нормативно-правової бази для забезпечення активного розвитку інноваційної системи України.

Таблиця 3

Рейтинг України за складовими Інноваційного індексу Bloomberg у 2018-2019 рр.

Критерій	Україна	
	2018 р.	2019 р.
Загальний індекс	46	53
Загальний індекс (витрати на НДДКР по відношенню до ВВП)	47	54
Продуктивність	50	60
Проникнення високих технологій (частка інноваційних компаній в загальній кількості підприємств)	32	37
Концентрація дослідників (число науковців на 1 млн жителів)	46	46
Виробництво з доданою вартістю (додана вартість виробництва по відношенню до ВВП)	48	58
Ефективність вищої освіти (частка випускників ЗВО в загальній кількості випускників освітніх установ)	21	28
Патентна активність	27	35

Джерело: побудовано за даними [10]

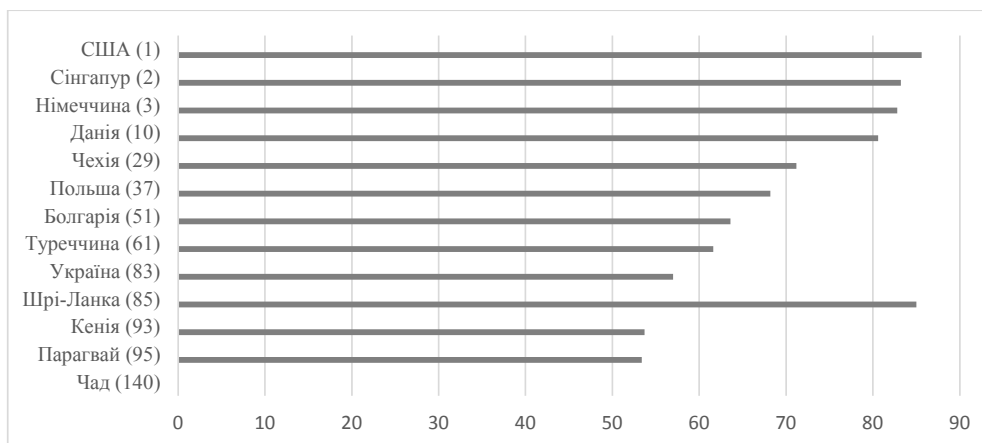

Рис. 1. Рейтинг країн за Глобальним індексом конкурентоспроможності у 2018 р.

Джерело: побудована за даними [12]

Список використаних джерел:

1. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін. / НАН України. – К., 2015. – 336 с. : табл., рис.
2. Люта Г.В. Вплив інноваційних технологій на систему управління підприємством [Електронний ресурс] / Г.В. Люта, І.А. Павленко // Економіка і суспільство. 2017. – № 12. – С. 298–303. – Режим доступу: http://economyandsociety.in.ua/journal/12_ukr/49.pdf
3. Закон України "Про інноваційну діяльність" прийнятий 04 лип. 2002 року № 40-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15/card6>
4. Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М. : Прогресс, 1982. – С. 159.
5. Закон України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" прийнятий 05 груд. 2012 року № 3715-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>
6. Державна служба статистики України. Наукові дослідження і розробки у 2018 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Манасенко І.М. Фінансування інноваційної діяльності підприємств: українські реалії та досвід ЄС [Електронний ресурс] / І.М. Манасенко, А.І. Кравець // Економіка та управління підприємствами. – 2018. – № 15. – С. 109–115. – Режим доступу: http://market-infr.od.ua/journals/2018/15_2018_ukr/19.pdf
8. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Global Innovation Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator>
10. Bloomberg [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-01-22/germany-nearly-catches-korea-as-innovation-champ-u-s-rebounds>
11. Україна в міжнародних рейтингах [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.sfii.gov.ua/%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-%D0%B2-%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D1%80%D0%B5%D0%B9%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D0%B0%D1%85/>
12. The Global Competitiveness Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf>

References:

1. Heyets V.M. and el. (Eds.) (2015). Innovatsiyna Ukrainy 2020: natsional'nyy zvit [Innovative Ukraine 2020: national report] / NAS of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
2. Lyuta, G.V. & Pavlenko, I.A. (2017). Vplyv innovatsiynykh tekhnolohiy na systemu upravlinnya pidpryyemstvom [Influence of innovative technologies on the enterprise management system] *Ekonomika ta suspil'stvo. – Economy and Society*, 12, 298–303. Retrieved from: http://economyandsociety.in.ua/journal/12_eng/49.pdf [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy "Pro innovatsiynu diyalnist" [Law of Ukraine "On Innovative Activity"] (04.07.2002 № 40-IV). zakon.rada.gov.ua Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15/card6> [in Ukrainian].
4. Schumpeter J. (1982). Teoriya ekonomichnoho rozvytku [The theory of economic development]. Moscow: Progress [in Russian].
5. Zakon Ukrainy "Pro priorytetni napryamky innovatsiynoyi diyal'nosti v Ukraini" [Law of Ukraine "On Priority Areas of Innovative Activity in Ukraine"] (05.12.2012 № 3715-VI). zakon.rada.gov.ua Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17> [in Ukrainian].
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Doslidzhennya ta rozrobky u 2018 rotsi [State Statistics Service of Ukraine. Research and development in 2018]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
7. Manaenko I.M., Kravets A.I. (2018) Finansuvannya innovatsiynoyi diyal'nosti pidpryyemstv: ukrayins'ki realiyi ta dosvid ES [Financing of innovation activity of enterprises: Ukrainian realities and experience of the EU]. *Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy – Economics and Management of Enterprises*, 15, 109–115. Retrieved from: http://market-infr.od.ua/journals/2018/15_2018_eng/19.pdf [in Ukrainian].
8. State Statistics Service. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
9. Global Innovation Index. Retrieved from: <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator> [in English].
10. Bloomberg. Retrieved from: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-01-22/germany-nearly-catches-korea-as-innovation-champ-u-s-rebounds> [in English].
11. Ukraine in international rankings. Retrieved from: <https://www.sfii.gov.ua/%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-%D0%B2-%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D1%80%D0%B5%D0%B9%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D0%B0%D1%85/> [in Ukrainian].
12. The Global Competitiveness Index. Retrieved from: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf> [in English].

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА, ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 336.14.025.12

DOI <https://doi.org/10.32782/2224-6282/149-9>**Алексєнко Л. М.**Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Тернопільського національного економічного університету**Ціжма О. А.**

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Alekseyenko L.Ivano-Frankivsk Research and Development Institute of Management
Ternopil National Economic University**Tsizhma O.**

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА У КОНТЕКСТІ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

В статті піднімаються питання, які визначають теоретико-емпіричні аспекти наукового дослідження фінансового забезпечення аграрного сектора. Постала необхідність модернізації системи фінансового забезпечення в умовах просторового розвитку економіки та системного реформування державного регулювання національного фінансового ринку. Назріла необхідність переглянути і наповнити новим змістом врегулювання права на придбання юридичними та фізичними особами землі у приватну власність, реєстрацію права землеволодіння та землекористування. Методологія і методика дослідження базуються на діалектичному, системному та інституціональному підходах, відповідно до яких аграрний сектор і достатність фінансового забезпечення розглядаються у нерозривному зв'язку та причинно-наслідковій зумовленості. Систематизовано основні теоретико-методичні підходи до обґрунтування сутності фінансового забезпечення та з'ясування його ролі у забезпеченні просторового розвитку економіки; розкрито сучасні підходи до державного регулювання фінансового ринку з метою запобігання спекулятивним операціям з цінними паперами і іншими фінансовими інструментами та маніпулюванню цінами; визначено інституційні засади й охарактеризовано сучасні тенденції розвитку корпоративного сектору в умовах розширення диспозитивності та діджиталізації господарських товариств. Окреслені принципи щодо гарантування встановлення внутрішніх процедур оцінки підтримки фінансової стабільності сприятимуть виходу сільськогосподарських підприємств на фінансовий ринок з метою залучення або розміщення вільних капіталів. Розвиток системи фінансового забезпечення потребує підвищення продуктивності банківської системи, запровадження FinTech, розбудови платіжної інфраструктури відповідно до Директиви ЄС PSDII, впровадження стандартів ISO та гарантування кібербезпеки для учасників ринку. Важливими пріоритетами модернізації фінансового забезпечення аграрного сектора є підвищення якості фінансових послуг, які надають фінансово-кредитні установи, шляхом застосування нейронної мережі, спроможної моделювати здібності людського мислення, вирішувати завдання розпізнавання з урахуванням конкретних прецедентів.

Ключові слова: фінансове забезпечення; аграрний сектор; аграрна реформа; просторовий розвиток економіки; діджиталізація господарських товариств; державне регулювання; ризик.

FINANCIAL SUPPORT FOR THE AGRICULTURAL SECTOR IN THE CONTEXT OF SPATIAL ECONOMIC DEVELOPMENT

The questions that determine the theoretical and empirical aspects of the scientific study of financial support for the agricultural sector have been raised. The necessity to modernize the system of financial security in the conditions of spatial development of the economy has been stated and the vitality of systematic reform of state regulation of the national financial market has been argued. It has been revealed that the regulation of the rights for individuals and legal entities to acquire land for private ownership, registration of land ownership and land use should be revised and filled with new context. The methodology of the study is based on the dialectical, systemic and institutional approach according to which the agricultural sector and the sufficiency of financial support are considered inseparable and causation. The basic theoretical and methodological approaches to justification and clarifying of the essence of financial security in ensuring the spatial development of the economy have been systematized; modern approaches to the financial market's state regulation have been disclosed in order to prevent price manipulation and speculative transactions with securities and other financial instruments; institutional foundations are defined and modern trends of development of the corporate sector are characterized in the conditions of expansion of dispositiveness and digitalization of the companies. The outlined principles of ensuring internal financial stability assessment procedures will facilitate the entry of agricultural enterprises into the financial market in order to attract or allocate free capital. The development of a financial security system requires improving the productivity of the banking system, the introduction of FinTech, the development of payment infrastructure in accordance with the EU PSDII Directive, the implementation of ISO standards and

the guarantee of cybersecurity for market participants. The improvement of the quality of financial services provided by financial institutions through the use of a neural network capable of modeling the ability of human thinking to solve recognition problems with specific precedents are important priorities for the modernization of the agricultural sector's financial security.

Keywords: financial support; agricultural sector; agricultural reform; spatial development of the economy; digitalization of economic entities; state regulation; risk.

JEL Classification: G10, Q14

Актуальність. Розвиток аграрного сектора – тривалий, складний і багатограний процес, тісно пов'язаним зі зміною соціально-економічних формацій. Просторовий розвиток економік дає змогу країнам користуватися так званими «благами змін» і зменшує ризики відставання. Директор-розпорядник МВФ Крістіліна Георгієва визнає, що сучасні зміни створюють колосальні нові можливості, а також ризики, які потрібно переборювати [1]. До основних факторів уразливості в глобальній фінансовій системі відносять такі: зростання боргів корпорацій; збільшення обсягів ризикованих і неліквідних активів у власності інституціональних інвесторів; зростання залежності країн з ринком, що формується, і країн із прикордонною економікою від зовнішніх запозичень [2]. У цих умовах міжнародні фінансові інституції варто розглядати як важливу «лінію передачі» знань, фінансових ресурсів, належних заходів політики й розвитку потенціалу.

В Україні відповідно до впровадження провідних міжнародних практик та імплементації заходів, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС та іншими міжнародними зобов'язаннями України, розробляється Стратегія розвитку фінансового сектора України до 2025 року, яка має сприяти забезпеченню подальшого реформування та розвитку фінансового сектора. Визначено такі пріоритетні напрямки розвитку фінансового сектора: зміцнення фінансової стабільності; сприяння макроекономічному розвитку та зростанню економіки; розвиток фінансових ринків; розширення фінансової інклюзії; впровадження інновацій у фінансовому секторі. У даному контексті заслуговує на увагу твердження, що інститути державні та місцевого самоврядування мають виконувати комплементарні функції, а система державного фінансового регулювання має доповнювати ринковий механізм, удосконалювати форми та методи впливу на економічні процеси, зокрема фінансове забезпечення [3, с. 82].

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Серед українських економістів вагомий внесок у дослідження теоретико-методологічних засад фінансового забезпечення внесли В. Баранова, В. Виговська, І. Давидова [3, с. 81–88], Д. Завадська [4, с. 81–88], О. Слободянюк, К. Стрижиченко, І. Чугунов [5]. Окремі питання розвитку аграрної сфери досліджували Х. Григор'єва [6, с. 64–68], Г. Мазур [7, с. 12–18], П. Саблук [8, с. 25–36], Р. Смоленюк [9, с. 69–76], Л. Щуревич [10, с. 105–122].

Більшість економістів вважає, що до інституціональних проблем аграрної сфери можна віднести такі: незавершеність аграрної реформи; нестабільність аграрної політики; підвищення ефективності системи управління АПК; розвиток кооперації і інтеграції; проблематика земельних відносин; державне регулювання в аграрній сфері; цінова політика; відсутність недержавних структур захисту інтересів селян [6, с. 66–67; 8, с. 26; 9, с. 69–76; 11; 12, с. 48–53]. Проблематика модернізації фінансового забезпечення

аграрного сектора в умовах реформування державного регулювання національного фінансового ринку потребує конкретних науково-методичних розробок.

Метою роботи є виявлення та осмислення сутності фінансового забезпечення аграрного сектора та його модернізації в умовах формування просторової економіки.

Виклад основних результатів дослідження. Просторовий розвиток економіки пов'язаний з децентралізацією влади. В Україні вже створено понад 1000 об'єднаних територіальних громад, де проживає 11,2 млн мешканців; на сьогодні маємо 24 райони України, в яких 100% території покриті громадами. Станом на січень-вересень 2019 року за результатами реформи власні доходи місцевих бюджетів з 2014 року зросли на 131,1 млрд грн; державна підтримка розвитку регіонів та громад зросла у 41,5 рази [13].

В умовах децентралізації влади подальший розвиток аграрного сектору економіки України потребує систематизації та узагальнення основних організаційно-правових аспектів фінансового забезпечення підприємств. Поділяємо точку зору П. Саблука, який визначає, що проведення аграрної реформи можна розподілити на чотири блоки: I блок – формування економічної платформи; II блок – побудова ринкового економічного механізму; III блок – наповнення ринковим змістом схеми здійснення реформ; IV блок – законодавче забезпечення реформування [8, с. 27].

Мета аграрної політики залежать від обраної стратегії розвитку галузі, стадії економічного циклу, економічних інтересів суб'єктів господарювання. У даному контексті важливу роль має відіграти Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення економічного зростання, стимулювання розвитку регіонів та запобігання корупції» від 20 вересня 2019 року № 713/2019, який передбачає здійснення заходів, спрямованих на стимулювання економічного зростання, підвищення соціальних стандартів, а також сприяння регіонального розвитку [14]. Проте потрібно врахувати, що оскільки більшість цілей аграрної політики досягається за допомогою активної державної підтримки, «виникає спокуса» звести усю аграрну політику до системи державної підтримки сільського господарства [6, с. 66].

Становлення ринкової економіки сприяє спеціалізації промисловості, її диверсифікації у певних галузях, що виробляють різноманітну продукцію, зокрема в аграрному секторі. Водночас важливо зазначити, що нині є тенденція до спеціалізації, базована на перетворенні окремих фаз виробництва одного або кількох продуктів у самостійні галузі виробництва, і це потребує вкладення додаткового капіталу.

В економічній літературі фінансове забезпечення розвитку суб'єктів господарювання [15, с. 80; 16, с. 78–81; 4, с. 202–216] досліджують з позицій виконання поставлених завдань: інституційного забезпечення фінансових відносин; формування джерел грошових коштів для фінансування господарської діяльності

на макроекономічному та мікроекономічному рівнях; організації грошового обороту та операцій з негрошовими активами; підвищення конкурентоспроможності галузей, економіки; формування інфраструктури. Підляємо точку зору В. Зимовця, який визначає, що на формування філософії бізнесу і врешті-решт моделей його фінансування впливає властива трансформаційному періоду невизначеність [17, с. 283].

Векторність національної фінансової політики в аграрному секторі ґрунтується, по-перше, на проблематиці високої державної і приватної (корпоративної) заборгованості, що створює уразливість фінансового стану суб'єктів господарювання; по-друге, на дискусійності встановлення ліберальних фінансових умов, які сприяють як зростанню цін на активи, так і коливання (зміни) цін, що призводять до зростання або зменшення очікуваного прибутку суб'єктів господарювання. У «Доповіді із питань глобальної фінансової стабільності» (2019, жовтень) визначено, що для упередження корпоративного боргу державним (директивним) органам необхідно знижувати уразливість у корпоративному секторі за допомогою контролю з боку органів нагляду й макропруденціального регулювання; попереджувати ризики в секторі інституціональних інвесторів за рахунок посилення нагляду й розкриття інформації; впроваджувати методи й системи для обачного управління державним боргом [2].

Підвищенню ефективності фінансового забезпечення аграрного сектора сприятиме реалізація законодавчих актів про спліт регуляторів і захист прав споживачів фінансових послуг. Такі дії забезпечать «підвищення інституційної спроможності регулятора ринку до міжнародних стандартів» [18]. Зокрема, захист прав споживачів фінансових послуг передбачає включення в Кодекс про адміністративні правопорушення норм, що визначають порушення прав споживачів фінансових послуг як склад адміністративного правопорушення. Відповідно, надавачі фінансових послуг будуть більш добросовісно провадити свою діяльність.

В умовах діджиталізації важливо визначити пріоритетні напрямки розвитку корпоративного сектору. Особливої уваги заслуговує розроблений Департаментом стратегічного розвитку Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення диспозитивності та діджиталізації господарських товариств» [19], який включає шість базових блоків: запровадження однорівневої системи корпоративного управління; введення корпоративного управління у професійних учасниках ринків капіталу; проведення заочних або електронних загальних зборів з дистанційною участю акціонерів; підвищення відповідальності директорів компаній і прогрес України в рейтингу Doing Business; спрощення процедур злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення товариства; облік прав власності на частки ТОВ у Центральному депозитарії цінних паперів як альтернативи Єдиного державного реєстру.

У процесі виходу сільськогосподарських підприємств на фінансовий ринок з метою залучення або розміщення вільних капіталів особливо важливу роль відіграє організаційно-правовий концепт. Учасники фінансових ринків керуються положенням «Принципи для інфраструктур фінансового ринку», розробленими

Банком міжнародних розрахунків і Міжнародною організацією комісій з цінних паперів. Ці принципи мають гарантувати встановлення внутрішніх процедур оцінки підтримки фінансової стабільності, безперервності ефективності функціонування та належний ризик-менеджменту інфраструктури фінансового ринку. Принципи повинні сприяти узгодженню інтересів учасників, клієнтів і співробітників інфраструктури фінансового ринку.

До пріоритетних можна віднести такі принципи: цілісності ринку (обов'язковість наявності відповідних інститутів фінансового ринку); централізація (наявність відповідних регуляторів); прозорість (доступність значних обсягів достовірної інформації для всіх учасників ринку (інвесторів, емітентів, фінансових посередників)); конкурентність (забезпечення конкурентних умов всіх учасників ринку); захист інтересів і гарантування прав (економічних, соціальних, політичних) інвесторів; моніторинг (для запобігання й профілактики зловживань на фінансовому ринку) та ін.

Т. Хромаєв визнає, що, по-перше, український бізнес «не може залучати інвестиційний публічний капітал на фінансовому ринку, тому що його тут майже не має через низьку довіру». По-друге, вітчизняний ринок капіталу вже багато років є майданчиком для маніпулювання. Проте раніше «недобропорядні» компанії використовували його інфраструктуру для маніпулювання цінами і досягнення цілей, аж ніяк не сумісних з інвестиційними, то сьогодні все частіше мають місце ситуації маніпулювання інформацією [20].

Зауважимо, що прагнення інституціональних інвесторів до більшої прибутковості може створити так звані «відкриті позиції», що здатні підсилювати шоки в періоди напруженості на ринках [2]. Інституціональні інвестори задіяні в небанківському секторі, тому схожа структура портфелів інвестиційних фондів може послужити додатковим імпульсом при розпродажу активів на ринку, а трансграничні інвестиції компаній по страхуванню життя – посприяти поширенню вторинних ефектів між ринками.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України здійснює поетапний процес адаптації умов національної біржової торгівлі до європейських правил для досягнення більшої прозорості операцій на ринку, встановлення справедливих цін, що дає змогу регулятору оперативніше реагувати на так звані «маніпулятивні угоди». Це є актуальним, оскільки в Україні сформувався квазіриниок Форекс та діють різноманітні фінансові проекти, які пропонують громадянам послуги з інвестування з метою отримання гарантованого доходу, але, як правило, найчастіше все закінчується частковою або повною втратою грошей. У процесі комплексного реформування умов та правил організованої торгівлі особлива увага приділяється:

– впровадженню моделі регуляторного нагляду за ринками капіталу, засновану на оцінці ризиків (Risk-based регуляторний нагляд), що дає змогу визначати доцільність інспекцій і перевірок учасників ринку з урахуванням виявлення потенційного впливу можливих порушень на ринки капіталу;

– впровадженню нових термінів «передсесійний період» та «післясесійний період» замість терміну «торгівельна сесія», що дозволить фондовій біржі поділити торговельний день на відповідні періоди і торговельні

сесії для подання відповідних заявок на купівлю-продаж цінних паперів, інших фінансових інструментів та укладання біржових контрактів (договорів) за такими заявками, у тому числі за участю маркет-мейкера;

– удосконаленню діяльності фондових майданчиків та врегулюванню процедури допуску цінних паперів емітента на фондову біржу;

– встановленню нових вимог до торгових систем, кібер-захисту та запровадженню корпоративного управління біржами;

– зміні правил звітування про позабіржові угоди (сторони угод мають звітувати за фактом їх укладання, а не за фактом їх виконання);

– запровадженню обмежувальних заходів, зокрема заборона використовувати суб'єктами господарювання у своїй діяльності електронних торговельних систем «ПО Plaza» і «ПО Forts».

Особливо важливу роль у фінансуванні аграрного сектора відіграють банківські установи, які мають безпосередній вплив на інвестиційний клімат в державі. В умовах економіко-політичної нестабільності українські банки здійснюють пошук оптимальних варіантів формування банківських ресурсів і попередження ризиків. Розвиток системи фінансового забезпечення потребує підвищення продуктивності банківської системи, запровадження FinTech і розбудови платіжної інфраструктури (впровадження Директиви ЄС PSDII), впровадження стандартів ISO та гарантування кібербезпеки для учасників ринку.

У сучасній економіці важливу роль в «притягненні» та «відштовхуванні» трансграничних потоків капіталів відіграє курс грошово-кредитної політики в країнах з розвинутою економікою. Тому ліберальна грошово-кредитна політика передається в країни-одержувачі через потоки капіталу, підвищення курсу валют, зростання запозичень і підвищення цін на фінансові активи й нерухомість [21, с. 16]. В умовах лібералізації українського ринку землі і для підтримки аграріїв у Бюджеті-2020 уряд заклав 4 млрд грн; кредити надаватимуть під 3-5% річних; ліміт кредиту становить 5 млн грн. Додатково передбачено 240 млн грн для держгарантій за кредитами [13]. Це має сприяти підтримці дрібних фермерських господарств.

Приватизація державної власності передбачає формування ринку землі. В Україні складалася парадоксальна ситуація – були приватизовані підприємства, а земля, на якій вони збудовані, все ще належить державі або перебуває лише у користуванні. За прогнозами на початковому етапі розвитку ринку землі в Україні

середня ціна аграрних земель не буде суттєво більшою її офіційної грошової оцінки, а потім – зростатиме відповідно до світових тенденцій. Тому ймовірно позитиви від продажу держземель визначатимуться механізмом їх продажу [11, с. 6]. Загалом спроба впровадження вільного обігу сільськогосподарських земель може обернутися її «спекулятивним» відчуженням.

Розвиток аграрного комплексу тісно пов'язаний з збереженням сільськогосподарської землі, яка є національним багатством країни, тому вона повинна належати на правах власності лише громадянам України. Встановлення ринкових цін на землю може призвести до погіршення фінансового стану підприємств, тому варто законодавчо врегулювати право на придбання юридичними та фізичними особами землі у приватну власність, реєстрацію права землеволодіння та землекористування, визначити обмеження прав власності на землю та формувати державний резервний фонд землі.

Висновки. З урахуванням сучасних тенденцій просторового розвитку економіки можна визначити такі позиції розвитку фінансового забезпечення аграрного сектора. По-перше, в умовах просторової економіки відстежується поступальна інтеграція регуляторного нагляду, інформаційних і фінансових технологій для підвищення ефективності фінансового забезпечення аграрного сектору та зростання конкурентоспроможності його учасників. Оскільки на розвиток аграрного сектора в Україні впливає економіко-політична невизначеність й відповідні ризики, тому для дотримання принципів важливо реалізувати положення і принципи, які можуть безпосередньо впливати на фінансову ситуацію та прийняття управлінських рішень.

По-друге, вважаємо, що нова модель регуляторного нагляду за ринками капіталу дозволить мінімізувати виникнення кризових ситуацій як у окремих учасників, так і на ринку загалом, що сприятиме ефективності та якості надання фінансових послуг. Відповідно порядок організації та проведення біржових торгів повинен містити процедури запобігання маніпулюванню цінами під час здійснення операцій з цінними паперами та іншими фінансовими інструментами у разі їх запровадження в обіг на фондовій біржі.

По-третє, важливими пріоритетами модернізації фінансового забезпечення аграрного сектора є підвищення якості фінансових послуг, які надають фінансово-кредитні установи, шляхом застосування нейронної мережі, спроможної моделювати здібності людського мислення, вирішувати завдання розпізнавання з урахуванням конкретних прецедентів.

Список використаних джерел:

1. Георгиева Кристилина. Цель МВФ: добиваться результатов для людей. URL: <https://www.imf.org/ru/News/Articles/2019/10/18/sp101819-md-am-plenary-speech>
2. Доклад по вопросам глобальной финансовой стабильности, октябрь 2019 года. URL: <https://www.imf.org/ru/Publications/GFSR/Issues/2019/10/01/global-financial-stability-report-october-2019>
3. Давидова І. І. Фінансове забезпечення розвитку економіки. *Агросвіт*. 2019. № 6. С. 81–88.
4. Zavadskas D. Key problems and ways of innovative development of Ukraine's economy. Innovations in the development of socio-economic system: microeconomic, macroeconomic and mesoeconomic levels: monograph. Lithuania: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2016. Vol. 1. P. 202–216.
5. Державне фінансове регулювання економічних перетворень / І. Я. Чугунов, А. В. Павелко, Т. В. Кансва та ін.; за заг. ред. А. А. Мазаракі. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 376 с.
6. Григор'єва Христина. Співвідношення правових категорій державної підтримки сільського господарства та державної аграрної політики. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 7. С. 64–68.
7. Мазур Г. Ф. Сучасні заходи стимулювання розвитку агропромислового виробництва в Україні. *Агросвіт*. 2017. № 8. С. 12–18.

8. Саблук П. Т. Засади трансформаційних процесів в аграрній сфері. *Інтелект XXI*. 2014. № 4. С. 25–36.
9. Смоленюк Р. П. Фінансове забезпечення реструктуризації сільськогосподарських підприємств та тенденції його подальшого розвитку. *Проблеми та перспективи розвитку підприємництва*. Харківський національний автомобільно-дорожній університет. Харків, 2015. № 2(9). С. 69–76.
10. Щуревич Л. М. Пріоритети аграрної політики України в контексті європейської інтеграції. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України / за заг. ред. А. П. Савкова. Київ : НАДУ, 2017. Вип. 2. С. 105–122.
11. Аграрний і сільський розвиток для зростання та оновлення української економіки : наукова доповідь / за ред. чл.-кор. НАН України Бородіної О.М., д-ра екон. наук Шубравської О.В. ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2018. 152 с.
12. Новак І. М. Наукові підходи до визначення рівноважного стану попиту та пропозиції на ринку інвестиційного капіталу для підприємств аграрного сектора економіки. *Агросвіт*. 2017. № 8. С. 48–53.
13. Українським фермерам дадуть дешеві кредити на купівлю землі. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayinskim-fermeram-dadut-deshevi-krediti-na-kupivlyu-zemli>
14. Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення економічного зростання, стимулювання розвитку регіонів та запобігання корупції» від 20 вересня 2019 року № 713/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7132019-29789>
15. Лапин Е. В. Экономический потенциал предприятия: монография. Сумы: Унт-ская книга, 2002. 310 с.
16. Воронкова А. Е., Погорелов Ю. С. Потенціал підприємства як основа його довгострокового розвитку. Актуальні проблеми економіки. 2009. № 4(94). С. 77–82.
17. Фінанси підприємств корпоративного сектора економіки України : колективна монографія / Зимовець В. В., Даниленко А. І., Терещенко О. О. та ін. ; за ред. В. В. Зимовця ; НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Електрон. дані. К., 2019. 306 с. Режим доступу: <http://ief.org.ua/docs/mg/311.pdf>
18. Президент підписав закони про спліт регуляторів і захист прав споживачів фінпослуг. 16.10.2019. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/news/>
19. В Комісії вперше представили законопроект про розширення диспозитивності та діджиталізації господарських товариств. 30.09.2019. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/2019/09/30/1122025/>
20. Тимур Хромаєв: Як Україні повернути довіру інвесторів. 29.08.2019. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/2019/08/29/timur-hromav-dlya-nvestorv-ukrana-v-krana-pdvishthenogo-riziku/>
21. Рагурам Раджан. Наростаючий прилив. *Фінанси и развитие*. 2019. Іюнь. С. 15–19.

References:

1. Heorhyeva, Krystalyna (2019). Tsel' MVF: dobyvat'sya rezul'tatov dlya lyudey [The goal of the IMF is to achieve results for the people]. *www.imf.org*. Retrieved from: <https://www.imf.org/ru/News/Articles/2019/10/18/sp101819-md-am-plenary-speech> [in Russian].
2. (2019). Doklad po voprosam hlobal'noy fynansovoy stably'nostry, oktyabr' 2019 hoda [Report on Global Financial Stability]. *www.imf.org*. Retrieved from: <https://www.imf.org/ru/Publications/GFSR/Issues/2019/10/01/global-financial-stability-report-october-2019> [in Russian].
3. Davydova I. I. (2019). Finansove zabezpechennya rozvytku ekonomiky [Financial support for economic development]. *Ahrosvit – Agroworld*, 6, 81–88 [in Ukrainian].
4. Zavadska D. (2016). *Key problems and ways of innovative development of Ukraine's economy. Innovations in the development of socio-economic system: microeconomic, macroeconomic and mesoeconomic levels*. Lithuania: Izdevnieciba «Baltija Publishing».
5. Chuhunov I., Pavelko A., Kanayeva T. et. al. (2015). *Derzhavne finansove rehulyuvannya ekonomichnykh peretvoren' [State financial regulation of economic transformations]*. Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t [in Ukrainian].
6. Hryhor'yeva K. (2019). Spivvidnoshennya pravovykh katehoriy derzhavnoyi pidtrymky sil's'kohospodarstva ta derzhavnoyi ahraryoi polityky [Correlation of legal categories of state support for agriculture and state agrarian policy]. *Pidpryyemnystvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 7, 64–68 [in Ukrainian].
7. Mazur H. F. (2017). Suchasni zakhody stymulyuvannya rozvytku ahropromysloвого vyrobnyctva v Ukrayini [Modern measures to stimulate the development of agro-industrial production in Ukraine]. *Ahrosvit – Agroworld*, 8, 12–18 [in Ukrainian].
8. Sabluk P. T. (2014). Zasady transformatsiynykh protsesiv v ahraryi sferi [Principles of transformation processes in agrarian sphere]. *Intelekt XXI – Intelligence XXI*, 4, 25–36 [in Ukrainian].
9. Smolenyuk R. P. (2015). Finansove zabezpechennya restrukturyzatsiyi sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv ta tendentsiyi yoho podal'shoho rozvytku [Financial support for restructuring of agricultural enterprises and tendencies of its further development]. *Problemy ta perspektyvy rozvytku pidpryyemnyctva. Kharkiv's'kyi natsional'nyy avtomobil'no-dorozhniy universytet – Problems and prospects of entrepreneurship development. Kharkiv National Highway University*, 2 (9), 69–76 [in Ukrainian].
10. Shchurevych L. M. (2017). Priorytety ahraryoi polityky Ukrayiny v konteksti yevropeys'koyi intehratsiyi [Priorities of agrarian policy of Ukraine in the context of European integration]. *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noyi akademiyi derzhavnoho upravlinnya pry Prezydentovi Ukrayiny – Collection of scientific papers of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, 2, 105–122. Kyiv: NADU [in Ukrainian].
11. Borodina O., Shubravs'ka O. (Eds.). (2018). *Ahraryi i sil's'kyi rozvytok dlya zrostannya ta onovlennya ukrayins'koyi ekonomiky : naukova dopovid' [Agrarian and rural development for growth and renewal of the Ukrainian economy: scientific report]*. NAN Ukrayiny, DU «In-t ekon. ta prognosuv. NAN Ukrayiny». Kyiv [in Ukrainian].
12. Novak I. M. (2017). Naukovi pidkhody do vyznachennya rivnovazhnogo stanu popytu ta propozyttsiyi na rynku investytsiynoho kapitalu dlya pidpryyemstv ahraryoho sektora ekonomiky [Scientific approaches to determining the equilibrium state of demand and supply in the investment capital market for enterprises of agricultural sector of economy]. *Ahrosvit – Agroworld*, 8, 48–53 [in Ukrainian].
13. (n.d.). Ukrayins'kym fermeram dadut' deshevi kredyty na kupivlyu zemli [Ukrainian farmers will be given cheap land purchase loans]. *www.kmu.gov.ua*. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayinskim-fermeram-dadut-deshevi-krediti-na-kupivlyu-zemli>
14. Ukaz Prezidenta Ukrayiny «Pro nevidkladni zakhody shchodo zabezpechennya ekonomichnoho zrostannya, stymulyuvannya rozvytku rehioniv ta zapobihannya koruptsiyi» vid 20 veresnya 2019 roku № 713/2019 [Presidential Decree “On Urgent Measures to

Ensure Economic Growth, Promote Regional Development and Prevent Corruption” of September 20, 2019 No. 713/2019] (2019). www.president.gov.ua. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/7132019-29789> [in Ukrainian].

15. Lapyn E. V. (2002). *Ekonomicheskyy potentsyal predpriyatya: monohrafiya [Economic potential of the enterprise: a monograph]*. Sumy: Unt-skaya knyha [in Ukrainian].

16. Voronkova A. E., Pohoryelov Yu. S. (2009). Potensial pidpryyemstva yak osnova yoho dovoštrokovoho rozvytku [Potential of the enterprise as a basis for its long-term development]. *Aktual'ni problemy ekonomiky – Current problems of the economy*, 4(94), 77–82 [in Ukrainian].

17. Zymovets' V. V., Danylenko A. I., Tereshchenko O. O. et. al. (2019). *Finansy pidpryyemstv korporatyvnoho sektora ekonomiky Ukrayiny : kolektyvna monohrafiya [Finance of enterprises of corporate sector of economy of Ukraine: collective monograph]*. NAN Ukrayiny, DU «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannya NAN Ukrayiny». Retrieved from: <http://ief.org.ua/docs/mg/311.pdf> [in Ukrainian].

18. (2019). Prezydent pidpysav zakony pro split rehulyatoriv i zakhyšt prav spozhyvachiv finposlulh [The President has signed laws on the split of regulators and the protection of consumer rights for financial services]. www.nssmc.gov.ua. Retrieved from: <https://www.nssmc.gov.ua/news/> [in Ukrainian].

19. (2019). V Komisiyi vpershe predstavlyly zakonoproekt pro rozshyrennya dyspozytyvnošti ta didzhytalizatsiyi hospodar'kykh tovarystv [The Commission first introduced a bill to expand the dispositiveness and digitization of business entities]. www.nssmc.gov.ua. Retrieved from: <https://www.nssmc.gov.ua/2019/09/30/1122025/> [in Ukrainian].

20. Khromayev T. (2019). Yak Ukrayini povernuty doviru investovoriv [How to restore investor confidence in Ukraine]. www.nssmc.gov.ua. Retrieved from: <https://www.nssmc.gov.ua/2019/08/29/timur-hromav-dlya-nvestorv-ukrana-v-krana-pdvishtenogo-riziku/> [in Ukrainian].

21. Rahuram R. (2019). *Naraštayushchyy prylyv. Fynansy y razvytye [The rising tide. Finance and Development]*, 15–19 [in Russian].

УДК 339.72.015

DOI <https://doi.org/10.32782/2224-6282/149-10>

Кузнецова С. О., Дороманджи А. В.
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Kuznetsova S., Doromandzhy A.
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

ПІДВИЩЕННЯ ДОРЕЧНОСТІ Й ЗРОЗУМІЛОСТІ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ЗА МСФЗ

Стаття присвячена дослідженню ключових аспектів підвищення доречності й зрозумілості фінансової звітності, яку складено відповідно до Міжнародних стандартів фінансової звітності. Визначено, що МСФЗ на даний момент є самою перспективною системою обліку з точки зору глобального застосування, ведення та використання підприємствами багатьох розвинутих країн світу. Облікова інформація фінансової звітності надає величезні можливості бізнесу для прийняття економічних рішень. Зокрема, проаналізовано підходи щодо вдосконалення формування структури та змісту основної фінансової звітності. Висвітлено тенденції реалізації змін проекту МСФЗ «Основна фінансова звітність», що містить в собі три основні напрямки удосконалення: звіт про рух грошових коштів; звіт про фінансові результати; поліпшення дезагрегації статей у фінансовій звітності. Проведено аналіз в площині застосування проміжних підсумків звіту про фінансові результати. Запропоновано впровадження категорії «інвестиційний прибуток». До цієї категорії належать доходи та витрати від інвестицій, від фінансових інвестицій асоційованих та спільних підприємств. Також запропоновано впроваджувати прибуток до оподаткування, що включає фінансову діяльність. Цей підсумковий показник виключає фінансові витрати (наприклад, витрати на відсотки за кредитами чи облигаціями) та податок. Визначено підходи до поліпшення дезагрегації статей у фінансовій звітності. Зараз багато компонентів звіту про прибутки та збитки об'єднуються в «інші доходи або витрати». Для багатьох інвесторів інформація, згрупована в цих статтях, не є порівняльною, що ускладнює для них аналітичні процедури. Все це стане частиною кращої комунікативної ініціативи. Отже, вдосконалення дезагрегації статей фінансової звітності може збільшити кількість інформації, доступної для користувачів. Запропоновані зміни у Звіті про рух грошових коштів включають в себе усунення варіантів класифікації (відсотків / дивідендів). За результатами дослідження запропоновані альтернативні шляхи вирішення питань підвищення надійності та зрозумілості фінансової звітності в контексті інтеграційних процесів інформаційних потреб користувачів.

Ключові слова: основна фінансова звітність; міжнародні стандарти фінансової звітності; звіт про фінансові результати; звіт про рух грошових коштів.

INCREASING INCIDENCE AND UNDERSTANDING OF THE FINANCIAL STATEMENTS OF THE IFRS

The key aspects of improving the appropriateness and comprehensibility of financial statements prepared in accordance with International Financial Reporting Standards have been considered in this article. It has been determined that IFRS is currently the most promising accounting system in terms of global application, management and use by businesses in many developed countries. The financial statement accounting information provides tremendous business opportunities for economic decision making. In particular, the approaches to improving the structure and content of the main financial statements are analyzed. The trends of implementation of changes in the IFRS project "Financial Statements", which include three main areas of improvement, are presented: the statement of cash flows; statement of financial performance; improving the disaggregation of items in the financial statements. The analysis of the area of interim results of the statement of financial results is carried out. The introduction of the category "investment income" is proposed. This category includes income and expenses from investments, from financial investments of associates and joint ventures. It is also proposed to introduce a pre-tax income that includes financial activities. This total excludes financial expenses (such as interest expense on loans or bonds) and tax. Approaches to improving the disaggregation of items in the financial statements have been identified. Many of the components of the income statement are now combined into "other income or expenses". For many investors, the information grouped in these articles is not comparative, complicating analytical procedures for them. All this will be part of a better communication initiative. Therefore, improving the disaggregation of financial reporting items may increase the amount of information available to users. Proposed changes to the Cash Flow Statement include the elimination of classification options (interest / dividends). According to the results of the research, alternative ways of solving the issues of increasing the reliability and comprehensibility of the financial statements in the context of integration processes of information needs of users are proposed.

Keywords: primary financial statements; international financial reporting standards; statement of financial performance; statement of cash flows.

JEL Classification: G00, M41

Актуальність. Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ; англ. IFRS – International Financial Reporting Standards) на даний момент є результативним засобом підвищення доречності й зрозумілості інформації.

На сьогоднішній день все частіше виявляються факти фальсифікації фінансової звітності. Забезпечення

прозорості господарської діяльності суб'єктів економіки має величезне значення, оскільки, ринкова вартість капіталу визначається двома ключовими чинниками: майбутніми доходами та майбутніми ризиками.

Тому, Рада МСФЗ розкриває діяльність суб'єктів господарювання, формує правдиву та неупереджену

базу для визначення доходів і витрат, оцінки активів і зобов'язань, яка створює перспективу справедливо розкривати наявні фінансові ризики у суб'єктів господарювання, а також порівнювати результати їх діяльності для цілей прийняття обґрунтованих управлінських рішень. На даному етапі дискусійним питанням є розгляд проекту МСФЗ «Основна фінансова звітність» (Primary Financial Statements).

У своєму проекті МСФЗ «Основна фінансова звітність» Радою винесені дискусійні питання щодо внесення додаткових підсумків у звіт про фінансові результати та удосконалення дезагрегації у фінансовій звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розробки запровадження правил ведення обліку та складання фінансової звітності за МСФЗ досліджували такі вітчизняні науковці, як С. Голов [1], І. Чернікова [2], О. Харламова [3], В. Дубова [4], І. Жолнер [5], Н. Пономарьова [6] та зарубіжні вчені та практики Г. Хугерворст (Н. Hoogervorst) [7; 11], Ф. Ніето (F. Nieto) [10], Е. Тарка (A. Tarca) [12].

Втім, недостатньо вирішеними залишаються питання щодо вдосконалення формування структури та змісту основної фінансової звітності в умовах, що постійно змінюються. Поліпшення бухгалтерського обліку відповідно до міжнародних стандартів та формування нової нормативної бази вимагає розгляду та вирішення цих питань.

Метою статті є дослідження способів підвищення доречності й зрозумілості фінансової звітності, складеної за МСФЗ, за допомогою проекту МСФЗ «Основна фінансова звітність» та забезпечення зацікавлених осіб повною й зрозумілою інформацією про фінансовий стан, результати діяльності та зміни у фінансовому становищі підприємств.

Виклад основних результатів дослідження. Стандарти МСФЗ забезпечують порівнянність бухгалтерської інформації між компаніями в загальносвітовому масштабі і, навіть, є умовою доступності звітної інформації для зовнішніх користувачів.

У суб'єктів, які складають звітність за МСФЗ, значно зростає можливість залучити додаткові джерела капіталу та партнерів по бізнесу, які допоможуть забезпечити економічне зростання і процвітання. У свою чергу суб'єкти, які використовують МСФЗ, мають доступ до інформації про фінансовий стан потенційних партнерів, що слугує додатковим інструментарієм при їх виборі.

Місією Ради МСФЗ (IASB) є створення єдиного набору високоякісних глобальних стандартів бухгалтерського обліку, які приносять прозорість, підзвітність та ефективність на фінансових ринках у всьому світі. Робота Ради служить суспільним інтересам, сприяючи довірі, зростанню та довгостроковій фінансовій стабільності у світовій економіці.

Починаючи з 2001 року, постійно зростає кількість країн, які прийняли стандарти МСФЗ. Сьогодні з 166 країн, які досліджував Фонд МСФЗ, 144 – прийняли стандарти МСФЗ. Сюди входить п'ятнадцять найбільших країн G20. Це неабияке досягнення за такий короткий проміжок часу. У Латинській Америці, країни, що представляють понад 99% регіонального ВВП, зараз прийняли МСФЗ [7].

Тому IASB протягом багатьох років розширює свою роботу з зацікавленими сторонами та продовжуватиме

взаємодіяти з ними, виконуючи свою місію з розробки високих стандартів якості. Попит на глобальні стандарти через їх потенційну вигоду в країнах світу постійно зростає.

Завдяки спільним зусиллям розвинутих країн поступово створюється уніфікована система бухгалтерського обліку. Тому МСФЗ на сьогодні є найперспективнішою системою обліку в напрямку масового застосування, введення та використання підприємствами різних розвинутих країн світу [8].

Рада з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, в даний час, приділяє більше уваги тому, як представлена фінансова інформація. Вони називають це ініціативою «Краща комунікація». Однією з найважливіших частин «Кращої комунікації» є проект МСФЗ «Основна фінансова звітність» (IFRS «Primary Financial Statements»).

Метою проекту МСФЗ «Основна фінансова звітність» є забезпечення кращого формування структури фінансової звітності за МСФЗ, особливо у звіті про прибутки та збитки. В даний час звіт про прибутки та збитки за МСФЗ є відносно гнучким. Обсяги змін проекту містять в собі три основні напрямки: звіт про рух грошових коштів; звіт про фінансові результати; поліпшення дезагрегації у фінансовій звітності.

Відсутність пояснень щодо використання проміжних підсумків у звіті про фінансові результати спричинила непередбачувані наслідки стимулювання використання самовизначених проміжних підсумків. Підсумкові дані, такі як операційний прибуток та EBITDA (earnings before interest, taxes, depreciation and amortization), EBIT (earnings before interest and taxes) дуже часто використовуються, але у світовій практиці компанії визначають ці підсумкові дані дуже різними способами.

Ці та деякі інші показники називаються non-GAAP financial measures («показники, які не є US GAAP»). Проте, і EBIT, і EBITDA дуже широко використовуються аналітиками, інвесторами та іншими зацікавленими особами для оцінки фінансового становища та вартості компаній.

Проблема термінів EBIT та EBITDA полягає в тому, що вони розвивалися поступово з часом, без чітких базових понять. Скорочення вживаються по різному, і їх компоненти часто суттєво відрізняються від їх буквального значення. Відсутність концептуальної ясності та точності робить використання цих підзадач дуже проблематичним. Крім цього, в науково-практичній літературі ставиться питання щодо інформаційної цінності проміжного підсумку, особливо EBITDA.

EBIT – ключовий компонент фінансового аналізу. Для багатьох інвесторів фінансовий аналіз був би складним без використання EBIT – ключового компонента в аналізі коефіцієнтів моделі дисконтованих грошових потоків. У деяких випадках компанії подають звіт про EBIT, щоб задовольнити аналітичні вимоги інвесторів, а в інших випадках інвестори вносять свої корективи у звітні показники EBIT, щоб налаштувати його під свої власні аналітичні чи оціночні цілі. Наприклад, не всі інвестори вважають за краще виключити частку прибутку від асоційованих та спільних підприємств з EBIT. Деякі інвестори та компанії вважають, що включення результатів асоційованих підприємств та спільних інвестицій в EBIT краще відображає результати діяльності компанії.

Ці підходи призведуть до виокремлення певних позицій у певні підсумкові дані, щоб підвищити порівнянність та прозорість облікової інформації. Ці підходи включають визначення структури капіталу і, отже, визначення відповідних статей фінансових витрат або доходів; створення категорії інвестицій та визначення елементів, які слід включити до цієї категорії; і створення нових підсумків. Впроваджуючи такі підходи, інвестори зможуть потенційно побачити кращий розподіл фінансових доходів, фінансових витрат та частки прибутку від асоційованих підприємств та спільних підприємств таким чином, щоб підвищити порівнянність запропонованих підсумків [10].

Проведений аналіз літературних джерел в області застосування проміжних підсумків звіту про фінансові результати згруповано в табл. 1.

Забезпечення транспарентної структури фінансової звітності важливо, оскільки більше фінансової інформації виробляється та споживається цифровим шляхом. Все більше рішень, щодо інвестування, приймаються з впровадженням штучного інтелекту, щоб допомогти інвесторам аналізувати інформацію з величезної кількості фінансових звітів.

Операційний прибуток найбільш часто використовується як проміжний підсумок у всьому світі, і в даний час він не має визначення в МСФЗ.

IASB вирішили визначити прибуток від операційної діяльності як прибуток, що виключає фінансову діяльність, податок та доходи / витрати від інвестиційної діяльності, і переконані, що це визначення операційного прибутку показує, що більшість бізнесу буде вважати його як результат основної діяльності компанії.

Визначення операційного прибутку як прибутку без урахування фінансової діяльності, податку та дохо-

дів / витрат від інвестиційної діяльності не працює для фінансових суб'єктів, таких як банки. Для банку надання кредитів клієнтам є основною діловою діяльністю, тому виключати всі витрати на фінансування з операційного прибутку немає сенсу. З цієї причини МСБО вирішив пропонувати фінансовим структурам включити витрати від фінансової діяльності, пов'язаної з наданням фінансування клієнтам, в операційний прибуток. Рада з МСФЗ шукає подібні рішення для страхових та інвестиційних компаній.

Після операційного прибутку запропоновано впроваджувати категорією інвестиційного прибутку. До цієї категорії належать доходи та витрати від інвестицій, від фінансових інвестицій асоційованих та спільних підприємств. Інвестори, як правило, розглядають такі інвестиції окремо від операційного прибутку.

Другим важливим підсумком, який запропоновано впроваджувати – це прибуток до оподаткування, що включає фінансову діяльність. Цей підсумковий показник виключає фінансові витрати (наприклад, витрати на відсотки за кредитами чи облигаціями) та податок. Користувачі часто хочуть порівнювати ефективність компаній до визначення прибутку від фінансової діяльності, і цей підсумковий показник дозволить це порівнювати. Таким чином, прибуток до оподаткування, що включає фінансову діяльність дозволить порівняти компанії з різними структурами капіталу. Це створює умови для проведення бізнес-аналізу діяльності компанії на основі уніфікованої фінансової звітності складеної на основі таксономії МСФЗ.

Таким чином, пропонується подаліше наукове осмислення підходів щодо визначених підсумкових даних у звіт про фінансові результати:

Таблиця 1

Сфера застосування проміжних підсумків у звіті про фінансові результати

Види	Прибуток від діяльності консолідованих підприємств включає в себе...	Прибуток до оподаткування, що не включає фінансову та інвестиційну діяльність	Прибуток до оподаткування, що не включає фінансову діяльність (ЕВІТ)
Корпорації	відсутність доходів або витрат, пов'язаних з фінансовою або інвестиційною діяльністю	+	+
Суб'єкти, основна діяльність яких – це фінансування клієнтів (наприклад, традиційні банки)	всі доходи / витрати від фінансової діяльності та грошові кошти та їх еквіваленти	+	-
Суб'єкти, які інвестують кошти у свою основну діяльність (операції з інвестиційною нерухомістю)	дохід / витрати від інвестицій, здійснених у процесі їх основної діяльності	-	+
Суб'єкти, основна діяльність яких – це інвестування та надання фінансування клієнтам	– доходи / витрати від фінансової діяльності та грошові кошти та їх еквіваленти; – доходи / витрати від інвестиційної діяльності, здійснені у процесі їх основної діяльності	-	-
Суб'єкти з більш ніж однією основною діяльністю, включаючи інвестування та / або надання фінансових послуг клієнтам	– доходи / витрати від фінансової діяльності та грошові кошти та їх еквіваленти, пов'язані з наданням фінансових послуг клієнтам; – доходи / витрати від інвестиційної діяльності, здійснені у процесі їх основної діяльності	+	+

Джерело: узагальнено авторами на основі [9]

Таблиця 2

Підходи до поліпшення дезагрегації у фінансовій звітності

Підходи	Зміст
1. Принципи дезагрегації у фінансових звітах	1.1. Розробка принципів агрегації та дезагрегації у фінансових звітах; 1.2. Розробка інструкцій щодо кроків, пов'язаних із застосуванням «класифікації», «агрегації» та «деагрегації» під час підготовки фінансової звітності.
2. Дезагрегація за характером / за функціями в межах проміжного підсумку прибутку підприємства	2.1. Опис методів характеру та функцій; 2.2. Вибір інструкцій для визначення того, чи надає функціональний метод чи метод характеру витрат найбільш корисну інформацію для користувачів; 2.3. Пошук додаткової інформації про характер витрат, коли підприємство використовує функціональний метод.
3. Мінімальні статті в основній фінансовій звітності	3.1. Вивчення поправок до мінімальних статей, що вимагає МСБО 1 «Подання фінансової звітності»; 3.2. Розробка шаблонів для основної фінансової звітності; 3.3. Дослідження розробки шаблонів галузей.

Джерело: узагальнено авторами на основі [9]

1. Прибуток від консолідованих підприємств до інвестування, фінансування та податку на прибуток (прибуток від бізнесу) виключає частку прибутку від усіх спільних підприємств і асоційованих компаній.

2. Прибуток до інвестування, фінансування та податку на прибуток виключає доходи / витрати від інвестицій, які визначаються як «доходи / витрати від активів, які генерують прибуток окремо і значною мірою не залежать від інших ресурсів, що утримуються суб'єктом господарювання»; частку прибутку від спільних підприємств та асоційованих підприємств.

3. Прибуток до фінансування та податок на прибуток виключає фінансові доходи та витрати, які включають: витрати на зобов'язання, що виникають внаслідок фінансової діяльності (на основі існуючого визначення фінансової діяльності для звіту про рух грошових коштів); скасування знижки та інші зобов'язання [12].

Окрім вдосконалення структури звіту про фінансові результати дискусійним є питання про покращення дезагрегації (таблиця 2). В даний час дуже часто багато компонентів звіту про прибутки та збитки об'єднуються в «інші доходи або витрати». Для багатьох інвесторів інформація, згрупована в цих статтях, не є порівняльною, що ускладнює для них аналітичні процедури. Все це стане частиною кращої комунікативної ініціативи.

Отже, вдосконалення дезагрегації статей фінансової звітності може збільшити кількість інформації, доступної для користувачів.

Запропоновані зміни у Звіті про рух грошових коштів включають в себе усунення варіантів класифікації (відсотків / дивідендів) таблиця 3.

Зазначена класифікація грошових потоків може стати основним параметричним критерієм для інтеграції звіту про рух грошових коштів за непрямим методом з запропонованим показником «прибутку до оподаткування, що включає фінансову та інвестиційну діяльність».

Висновки. Міжнародні стандарти були розроблені з метою задоволення потреб більшості користувачів, які приймають економічні рішення. Використання стандартів МСФЗ продовжує поширюватися по всьому світу, сприяючи прозорості, підзвітності та ефективності на фінансових ринках.

Отже, сьогодні МСФЗ є найперспективнішою системою обліку масового застосування, введення та використання підприємствами різних країн світу. Принципи, закладені в порядок формування звітності згідно з МСФЗ, роблять її більш адекватною і здатною відображати істинний майновий стан організації.

Розглянутий проект МСФЗ "Первинна фінансова звітність" це відповідь на запити користувачів щодо кращої та порівнянної фінансової інформації. Рада пропонує вдосконалення як звіту про фінансові результати, так і звіту про рух грошових коштів. Зміни включатимуть покращену класифікацію із більшою кількістю підсумків, більш послідовну звітність про підсумкові дані та кращу дезагрегацію. Ці вдосконалення реагують на все більш складний та динамічний світ, який потребує більш точної та детальної інформації та, коли це можливо, інформації, яка залишається порівнянною для компаній. Вдосконалення підвищать актуальність, зрозумілість та порівнянність фінансової звітності.

Ці зміни дозволять покращити корисність інформації, здатність користувачів оцінювати та порівнювати компанії.

Після свого впровадження проект МСФЗ «Основна фінансова звітність» додасть велику структурованість звіту про фінансові результати і поліпшить порівнянність, а покращена структура, в свою чергу, полегшить інвесторам пошук потрібної інформації для проведення того аналізу, який їм більше підходить. Крім того, полегшиться переклад звітності в електронний формат XBRL (eXtensible Business Reporting Language). Отже, МСФЗ може стати платформою для підвищення ефективності комунікацій фінансової звітності для інвесторів.

Таблиця 3

Класифікація грошових потоків з метою структуризації звіту про рух грошових коштів

Грошові потоки	Вид діяльності
Проценти, від фінансової діяльності	Фінансова діяльність
Виплачені відсотки, що капіталізуються як частина вартості активу	Фінансова діяльність
Дивіденди сплачені	Фінансова діяльність
Дивіденди отримані	Інвестиційна діяльність
Відсотки отримані	Інвестиційна діяльність

Джерело: узагальнено авторами на основі [9; 10; 11]

Список використаних джерел:

1. Голов С. Ф. Бухгалтерський учет и финансовая отчетность за международными стандартами / С. Ф. Голов, В. Н. Костюченко. – К.: Фактор, 2008. – 1008 с.
2. Кузнецова С. О. Облік і фінансова звітність за міжнародними стандартами : навчальний посібник / С. О. Кузнецова, І. Б. Чернікова. – Х. : «ЛІДЕР», 2016. – 318 с.
3. Харламова О. В. Фінансова звітність за міжнародними стандартами: методологія формування та практика імплементації : монографія / О. В. Харламова. – Харків : «ЛІДЕР», 2015. – 374 с.
4. Дубовая В. В. Застосування IFRS: мета, склад та якісні характеристики фінансових звітів / В. В. Дубовая // Економіка і регіон. – 2011. – № 4. – С. 192-197.
5. Жолнер І. В. Фінансовий облік за міжнародними та національними стандартами : навчальний посібник / І. В. Жолнер ; Нац. ун-т харч. технологій. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 365 с.
6. Пономарьова Н. А. Міжнародні стандарти фінансової звітності та міжнародні стандарти аудиту : навчальний посібник / Пономарьова Н. А. – Хмельницький : ХНУ, 2008. – 211 с.
7. Hoogervorst H. The Primary Financial Statements project – a game changer in financial reporting / H. Hoogervorst // 06.04.2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ifrs.org/news-and-events/2019/03/hans-speech-pfs-a-game-changer-in-financial-reporting/>
8. Пятов М.Л. Концептуальные основы международных стандартов финансовой отчетности: [монография] / М. Л. Пятов, И. А. Смирнова. – М.: ООО «1С-Паблишинг», 2008. – 199 с.
9. Primary Financial Statements [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу: <https://www.ifrs.org/-/media/project/primary-financial-statements/supporting-materials/pfs-project-overview-sept-2018.pdf>
10. Nieto F. Our newsletter for the investment community / F. Nieto, S. Kumar. – 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cdn.ifrs.org/-/media/feature/resources-for/investors/investor-updates/investor-update-october-2017.pdf>
11. Hoogervorst H. Strengthening the relevance of financial reporting / Hans Hoogervorst // 20.06.2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ifrs.org/news-and-events/2019/06/strengthening-the-relevance-of-financial-reporting/>
12. Tarca A. The IASB–Reputation, legitimacy and happy families / Ann Tarca// 30.10.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ifrs.org/news-and-events/2018/10/the-iasb-reputation-legitimacy-and-happy-families/>

References:

1. Holov, S. F., & Kostiuhenko V. N. (2008) *Buhgalterskij uchet i finansovaya otchetnost za mezhduнародnymi standartami [Accounting and financial reporting for international standards]*. Kyiv: Faktor [in Ukrainian].
2. Kuznetsova S. O., & Chernikova I. B. (2016) *Oblik i finansova zvitnist za mizhnarodnyimi standartami [Accounting and financial reporting by international standards: A Handbook]*. Kharkiv: «LIDER» [in Ukrainian].
3. Kharlamova O. V. (2015) *Finansova zvitnist za mizhnarodnyimi standartami: metodolohiia formuvannia ta praktyka implementatsii [Financial Reporting by International Standards: Formation Methodology and Implementation Practice]*. Kharkiv : «LIDER» [in Ukrainian].
4. Dubovaia V. V. (2011). Zastosuvannia IFRS: meta, sklad ta yakisni kharakterystyky finansovykh zvitiv [IFRS Application: The purpose, composition and qualitative characteristics of financial statements]. *Ekonomika i rehion – Economy and region*, 4, 192-197 [in Ukrainian].
5. Zholner I. V. (2012). *Finansovyi oblik za mizhnarodnyimi ta natsionalnyimi standartami [Financial Accounting by International and National Standards: A Handbook]*. Kharkiv : Centr uchbovoyi literaturi [in Ukrainian].
6. Ponomarova N. A. (2008). *Mizhnarodni standarty finansovoi zvitnosti ta mizhnarodni standarty audytu : navchalnyi posibnyk [International Financial Reporting Standards and International Standards on Auditing: A Handbook]*. Khmelnytskyi : KhNU [in Ukrainian].
7. Hoogervorst H. (2019). *The Primary Financial Statements project – a game changer in financial reporting*. Retrieved from: <https://www.ifrs.org/news-and-events/2019/03/hans-speech-pfs-a-game-changer-in-financial-reporting/> [in America].
8. Piatov M.L. (2008). *Konceptualnye osnovy mezhduнародnykh standartov finansovoj otchetnosti [Conceptual framework of international financial reporting standards: monograph]*. Moscow: ООО «1С-Паблишинг» [in Russian].
9. Primary Financial Statements (2018). Retrieved from: <https://www.ifrs.org/-/media/project/primary-financial-statements/supporting-materials/pfs-project-overview-sept-2018.pdf> [in America].
10. Nieto F., & Kumar S. (2017). Our newsletter for the investment community. Retrieved from: <https://cdn.ifrs.org/-/media/feature/resources-for/investors/investor-updates/investor-update-october-2017.pdf> [in America].
11. Hoogervorst H. (2019). Strengthening the relevance of financial reporting. Retrieved from: <https://www.ifrs.org/news-and-events/2019/06/strengthening-the-relevance-of-financial-reporting/> [in America].
12. Tarca A. (2018). The IASB–Reputation, legitimacy and happy families. Retrieved from: <https://www.ifrs.org/news-and-events/2018/10/the-iasb-reputation-legitimacy-and-happy-families/> [in America].

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОСТОРОВО-КЛАСТЕРНИЙ БІЗНЕС

УДК 005.73:658(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2224-6282/149-11>**Залознава Ю. С., Трушкіна Н. В.**

Інститут економіки промисловості НАН України

Ринкевич Н. С.

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

Zaloznova Yu., Trushkina N.

Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine

Rynkevich N.

Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДПРИЄМСТВ

На даний час виникає гостра необхідність удосконалення організаційно-економічного механізму управління розвитком організаційної культури. Це дозволяє досягти більшої гнучкості й здатності оперативно реагувати на зміни внутрішнього і зовнішнього середовища, що відповідає сучасним умовам господарювання підприємств. Методи дослідження: аналіз і синтез, класифікації, структурно-логічний, узагальнення, експертне опитування. У результаті емпіричного дослідження виявлено бар'єри, які стримують ефективний розвиток організаційної культури підприємств. Встановлено, що до головних перешкод трансформації організаційної культури компаній в умовах цифрової економіки віднесено: низький рівень залученості співробітників; брак фінансових ресурсів; недосконалість організаційної структури; відсутність чіткого бачення й підтримки керівництва; незрозуміння цифрових трендів; неспроможність вносити необхідні зміни до організаційної культури; нерозвиненість ІТ-інфраструктури; брак фахівців з цифрових навичок; відсутність баз даних. Встановлено, що у науковій літературі застосовуються такі поняття, як «механізм управління», «господарський механізм», «організаційний механізм», «економічний механізм», «організаційно-економічний механізм». Не існує єдиного трактування цих понять, що обумовлено різноманітністю наукових шкіл до визначення їх сутності й змісту. На основі теоретичного узагальнення існуючих наукових розробок щодо понятійного апарату запропоновано авторське трактування терміна «організаційно-економічний механізм управління розвитком організаційної культури» як сукупність принципів, інструментів, функцій, методів, засобів, ресурсів і чинників впливу, спрямованих на досягнення сталого функціонування підприємства за рахунок скорочення витрат на управління персоналом, застосування клієнтоорієнтованого підходу до формування оркультури, реалізації програм підготовки й підвищення кваліфікації співробітників, використання сучасних цифрових технологій. Доведено, що між організаційною культурою підприємств і фінансовими результатами існує прямий взаємозв'язок. Визначено шляхи трансформації організаційної культури: підвищення кваліфікації співробітників, яка має відповідати сучасним вимогам функціонування підприємств; впровадження цифрових технологій, що дозволяють оптимізувати бізнес-процеси; застосування клієнтоорієнтованого підходу, тобто орієнтація компанії на споживачів; підвищення ефективності комунікацій між співробітниками; зростання обсягів фінансування.

Ключові слова: підприємство; організаційна культура; управління розвитком; організаційно-економічний механізм; трансформація; клієнтоорієнтований підхід; цифрові технології.

IMPROVEMENT OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FOR MANAGING THE DEVELOPMENT OF ORGANIZATIONAL CULTURE OF ENTERPRISES

Currently, there is an urgent need to improve the organizational and economic mechanism for managing the development of organizational culture. This allows for greater flexibility and the ability to respond promptly to changes in the internal and external environment, which meets the current conditions of enterprise management. Research methods: analysis and synthesis, classifications, structural-logical, generalization, expert survey. Empirical research has identified barriers to the effective development of corporate organizational culture. It was found that the main obstacles to the transformation of the organizational culture of companies in the digital economy include: low level of employee involvement; lack of financial resources; imperfection of organizational structure; lack of clear vision and support for leadership; misunderstanding of digital trends; failure to make the necessary changes to the organizational culture; underdevelopment of IT infrastructure; lack of digital skills; lack of databases. It is established that in the scientific literature such concepts as «management mechanism», «organizational mechanism», «economic mechanism», «organizational and economic mechanism» are used. There is no single interpretation of these concepts, which is due to the diversity of science schools to determine their nature and content. On the basis of theoretical generalization of the existing scientific developments concerning the conceptual apparatus, the author's interpretation of the term «organizational and economic mechanism for managing the development of organizational culture» is proposed as a set

of principles, tools, functions, methods, tools, resources and factors of influence aimed at achieving sustainable functioning of the enterprise (personnel management costs, application of client-oriented approach to organizational culture formation, implementation of training and promotion programs spare staff development, using modern digital technology). It is proved that there is a direct correlation between the organizational culture of enterprises and financial results. The ways of transformation of organizational culture are defined: improvement of qualification of employees, which must meet modern requirements of functioning of enterprises; introduction of digital technologies that allow to optimize business processes; applying a customer-centric approach, that is, customer orientation; improving the effectiveness of communications between employees; growth in funding.

Keywords: enterprise; organizational culture; development management; organizational and economic mechanism; transformation; client-oriented approach; digital technologies.

JEL Classification: L21, L22

Актуальність. Організаційна культура посідає провідне місце в системі менеджменту підприємства. Однак, одержані результати власного експертного опитування 115 фахівців підприємств різних сфер економічної діяльності показують, що організаційна культура обстежених компаній є недостатньо ефективною (36,5% респондентів).

До бар'єрів, які гальмують розвиток організаційної культури підприємств, віднесено такі: функціональна роз'єднаність заважає обміну даними (18,3% опитаних); організація сфокусована на продажах і прибутках, а не на споживача, тобто компанія не зорієнтована на клієнта (14,8%); нерозуміння сутності клієнтоорієнтованого підходу до формування організаційної культури (12,2%); організаційна культура не побудована навколо вимог клієнтів (11,3%); відсутність загальноприйнятого визначення клієнтоорієнтованості (11,3%); відсутність цифрових платформ, що дозволяють управляти великими базами даних (10,4%); недостаття цифрова компетентність персоналу (8,7%); нездатність у компанії підтримувати комунікації з клієнтами (5,2%).

Розрахунки свідчать, що рівень розвитку організаційної культури на обстежених підприємствах (харчова промисловість, сфера освіти й науки, будівництво, оптова й роздрібна торгівля, Інтернет-послуги, державне управління, побутові послуги населенню, консалтингові, банківські, транспортні й енергетичні послуги) є низьким і становить 0,33–0,42 бали. На думку 48,7% експертів на підприємствах необхідна часткова трансформація їх організаційної культури. 39,1% опитаних зазначили, що потрібно здійснювати повну трансформацію організаційної культури.

Отже, для успішного функціонування підприємств доцільно розробляти й впроваджувати комплекс заходів з підвищення ефективності управління розвитком організаційної культури, одним з яких є вдосконалення організаційно-економічного механізму.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Проблемам формування й розвитку організаційної культури підприємств, пошуку шляхів її вдосконалення і трансформації присвячено значну кількість наукових публікацій зарубіжних і вітчизняних вчених і фахівців.

Ними досліджено особливості й сутність організаційної культури підприємств, визначено її відмінності від корпоративної культури [1-7]; обґрунтовано теоретико-методологічні й прикладні засади формування та розвитку організаційної культури підприємств [8-11]; розроблено механізми стратегічного управління розвитком організаційної культури підприємств в умовах мінливого середовища [12-14].

Разом з тим, незважаючи на таку пильну увагу до окресленої проблеми з боку вчених, єдиного підходу до тлумачення поняття «організаційно-економічний механізм управління розвитком організаційної культури підприємств» не сформовано, тому ця проблема не втратила своєї актуальності й на сьогоднішній день потребує подальших наукових досліджень та узагальнення існуючих розробок з цього питання. Все це значною мірою обумовило вибір теми даного дослідження та його цільову спрямованість.

Мета статті полягає у визначенні концептуальних засад удосконалення організаційно-економічного механізму управління розвитком організаційної культури підприємств.

Виклад основних результатів дослідження. Поняття «механізм» прийнято розглядати, перш за все, з механічної точки зору, як систему певних ланок та елементів, що приводять у рух машини і пристрої. В економіку трактування «механізм» надійшло з техніки, оскільки виникла необхідність описувати соціальні та виробничі процеси в їх взаємодії. Термін «механізм» введено в науковий обіг у II половині 60-х років XX століття з метою вдосконалення господарського механізму та у зв'язку із спробами реформувати системи планування, економічного стимулювання та існуючі на той час організаційно-господарські форми, які прийшли у суперечність з можливостями економічного зростання. В умовах ринкової економіки змінилися методи господарювання та шляхи досягнення цілей підприємств, тому поняття «механізм» варто було уточнювати й вдосконалювати.

Критичний аналіз наукових публікацій показує, що існує велике розмаїття різних формулювань поняття «механізм» та його різновидів. Етимологія категорії «механізм управління» тісно пов'язана з поняттям «механізм» (табл. 1).

З огляду на це, механізм як економічна категорія це: сукупність цілеспрямованих впливів; взаємозв'язок і взаємодія сукупності факторів; комплекс заходів і послідовність їх реалізації; сукупність закономірних зв'язків і відносин. З аналізу наукових праць в економічній галузі знань виходить, що механізм управління здебільшого розглядається як сукупність; система; практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи управління впливають на виробництво з метою досягнення поставлених завдань; певне знаряддя для здійснення цілеспрямованих перетворень (рис. 1).

Отже, механізм – це взаємопов'язана сукупність соціально-економічних відносин, принципів, методів, форм, підходів до управління розвитком організаційної культури підприємств. До складових механізму можна віднести: засоби й інструменти; суб'єкти, система і засоби; методи, важелі й інструменти; структура і комплекс форм і методів; способи.

У сучасній економічній теорії термін «механізм» найбільш частіше поєднується з поняттями «управління», «господарський» (табл. 2), «фінансовий», «інституційний», «організаційний», «економічний» тощо.

Відповідно у науковій літературі зустрічаються різні терміни: «механізм управління», «господарський механізм», «організаційний механізм» (табл. 3), «економічний механізм», «організаційно-економічний механізм» тощо. Використання відповідного тлумачення залежить від того, до якої наукової школи належить дослідник.

Концепцію економічного механізму започаткував лауреат Нобелівської премії з економіки за 2007 рік Лео Гурвіц (Leo Hurwicz), в основі якої закладено розуміння даного поняття як форми взаємодії економічних агентів і держави у процесі продукування благ для задоволення потреб суспільства [36, с. 10]. Визначення сутності й змісту економічного механізму різних наукових шкіл можна систематизувати за такими класифікаційними ознаками: складова частина господарського механізму; сукупність економічних ресурсів; спосіб взаємодії господарських процесів; партнерство (табл. 4).

На даний час при визначенні змісту економічного механізму сформулювалося 2 основних підходи [41, с. 217]: функціональний (переважає в зарубіжній економічній літературі; згідно з цим підходом, економічний механізм розглядається

Таблиця 1

Трактування термінів «механізм» і «механізм управління»

Визначення	Представники наукових шкіл
1	2
<i>Механізм – це</i>	
пристрій, що передає або перетворює рух	[15]
внутрішня побудова, система чого-небудь	
сукупність станів і процесів, з яких складається будь-яке явище	
система певних елементів, які пов'язані між собою та взаємодіють як єдине ціле	Мочерний С. та інші [16, с. 355]
необхідний взаємозв'язок, який виникає між різними економічними явищами	А. Кульман [17, с. 7, 16]
система взаємозв'язків економічних явищ, які виникають за певних умов під впливом початкового імпульсу	
складна, багатопланова система; проте висвітлюються лише складові механізму	В. Амбросов, Т. Маренич [18, с. 15]
система прямих і опосередкованих взаємозв'язків між економічними явищами і процесами, передусім між їх протилежними сторонами, а також між підсистемами і елементами, які виникають у різних типів економічних систем та між ними; тобто про механізм можна говорити і як з точки зору процесу, так і сукупності елементів	Т. Шелеметьєва, Е. Маляр [19, с. 167]
динамічна система, яка складається з ряду елементів і визначає порядок якого-небудь виду діяльності	Т. Гордієнко [20, с. 136]
все те, що приводить у рух, тобто до практичної реалізації	В. Бакуменко [21, с. 15]
<i>Механізм управління – це</i>	
відповідний певній організаційно-правовій формі спосіб організації управління бізнесом з притаманними йому формами, методами, інструментами та засобами	С. Мочерний та інші [16, с. 405]
сукупність способів, форм і методів впливу суб'єкта управління на об'єкт управління для досягнення поставлених цілей	Г. Одинцова [22, с. 48]
інтегрована система, яка включає мету, функції, завдання й методи управління, за допомогою яких забезпечується досягнення кінцевих цілей (результат)	О. Сватюк [23, с. 236]
<i>Механізм управління розвитком підприємства – це</i>	
система методів (способів і прийомів) і моделей, які забезпечують високу ефективність бізнес-процесів	В. Харченко [24, с. 98]
найбільш активна частина системи управління, яка здатна забезпечити цілеспрямований розвиток підприємства	О. Раєвнева [25, с. 225]
сукупність засобів управління (інструменти і важелі процесу розвитку), організаційних і економічних методів управління (способи, прийоми і технології щодо засобів управління)	
такий, що призводить у дію систему управління та реалізує способи взаємодії суб'єктів у внутрішньому й зовнішньому середовищі підприємства	І. Філіпішин [26, с. 222]

Джерело: складено авторами

Таблиця 2

Формулювання понять «господарський механізм»

Визначення	Представники наукових шкіл
сукупність організаційно-економічних форм, принципів та методів, за допомогою яких економічно реалізуються відносини власності на засоби праці та її результати	Т. Шелеметьєва, Е. Маляр [19, с. 167-168]
спосіб організації виробництва, система функціонування виробничих відносин, які виступають у вигляді конкретних господарських форм (план, ціна, прибуток, зарплата, фінанси) та відображає не тільки виробничі відносини, але і форми організації виробничих сил, організаційну структуру виробництва, а також охоплює елементи надбудови (ланки державного управління, правові норми, які закріплюють певні організаційні структури і методи управління, які регулюють діяльність посадових осіб)	
система основних форм, методів і важелів використання економічних законів, розв'язання протиріч суспільного виробництва, реалізації форм власності, а також всебічного розвитку людини та узгодження його інтересів з інтересами колективу, класу, суспільства	С. Мочерний, М. Довбенко [27, с. 271]
система інституційних утворень, які забезпечують узгодження інтересів учасників господарського й ринкового обміну	О. Супрун [28, с. 123, 124]
сукупність організаційно-управлінських структур, інституцій і становить базис у розбудові організаційно-економічного механізму забезпечення функціонування економіки	
органічна складова економічної системи; функціональна сторона виробничих відносин; спосіб організації та управління виробництвом з притаманними йому формами, методами і засобами, які реалізують соціально-економічні, організаційно-економічні та науково-технологічні принципи й відносини в інтересах задоволення потреб як кожного господарюючого суб'єкта, так і суспільства в цілому	А. Чухно [29, с. 61]
комплексна і цілісна система форм і методів господарювання, які базуються на елементах економічного регулювання з боку держави	М. Пархомець, В. Гудак [30, с. 9]

Джерело: складено авторами

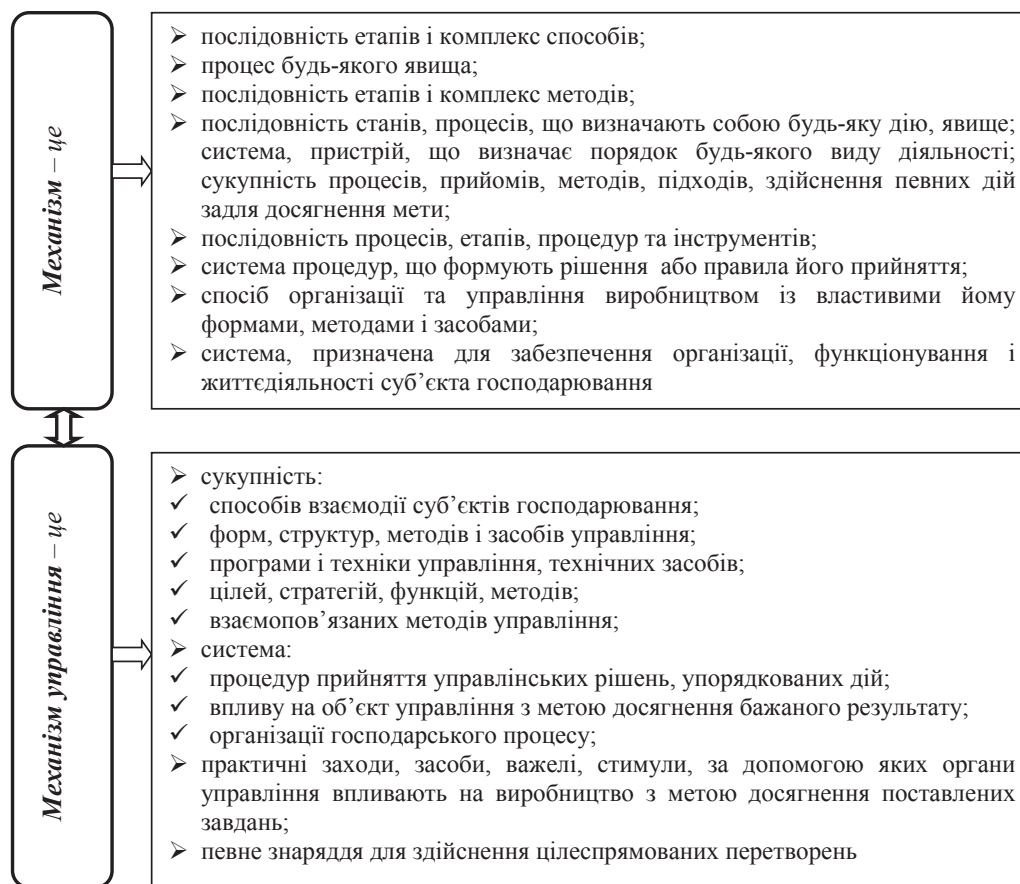

Рис. 1. Визначення понять «механізм» і «механізм управління»

Джерело: побудовано авторами

Таблиця 3

Трактування категорії «організаційний механізм»

Поняття	Представники наукових шкіл
перелік складових елементів, які в сукупності створюють організаційну основу певних процесів та явищ	О. Гавриляк [31]
сукупність усіх правил і норм, які циркулюють всередині організації, а також усі господарські процеси, які здійснює організація для досягнення основної мети діяльності	
всі організаційні та розпорядчі дії, які є взаємозалежними і в сукупності забезпечують виконання досягнення поставлених цілей	
система усіх методів, прийомів і способів формування та регулювання відносин між об'єктами системи і внутрішнім і зовнішнім середовищем	Т. Шелеметьєва, Е. Маляр [1, с. 168] О. Гавриляк [31] Н. Білошкурська [32, с. 26]
з позиції організаційних та управлінських дій, створення організаційної структури, взаємозв'язків між її елементами, процесами для досягнення основної мети шляхом забезпечення досягнення поставлених цілей	Н. Білошкурська [32, с. 26]
логічно обґрунтована послідовність управлінських дій і методів по реалізації функцій і принципів управління діяльністю	А. Калина [33, с. 146]
механізм управління, тобто сукупність виникаючих у процесі управління зв'язків і відносин між підрозділами організації	О. Шкільний [34, с. 58]
процес формування раціональних, виробничих структур, адекватних структурам ресурсів і цілей	М. Янків [35, с. 143]

Джерело: складено авторами

Таблиця 4

Визначення дефініції «економічний механізм»

Поняття	Представники наукових шкіл
система економічних методів, які спрямовані на забезпечення функціонування підвищення ефективності виробничої системи	Т. Шелеметьєва, Е. Маляр [19, с. 168]
комплекс взаємопов'язаних та строго впорядкованих заходів, які реалізуються за допомогою різних методів господарювання і забезпечують раціональне протікання певних економічних процесів	
підсистема оцінки та аналізу будь-якого виду діяльності, планування, контролю, мотивації та стимулювання	
відкрита складна інтегрована, багаторівнева система форм і методів господарювання, яка постійно розвивається та складається із комплексу взаємопов'язаних елементів, які в свою чергу спрямовані на ефективне використання ресурсів у процесі діяльності та забезпечення стійкого розвитку	Т. Гордієнко [20, с. 136]
сукупність методів, форм, інструментів, через які чиниться вплив на виробничу діяльність господарюючих суб'єктів на основі використання економічних законів і категорій для підвищення їх ефективності	Н. Білошкурська [32, с. 25]
взаємодія між суб'єктами та центром	Л. Гурвіц, Р. Майерсон, Е. Маскін [36]
забезпечення формування і визначення сприятливих економічних, організаційних, правових та інших умов розвитку економічного потенціалу й підвищення ефективності його використання	О. Зборовська [37, с. 25]
один із головних складових господарського механізму, який являє собою сукупність економічних методів, способів, форм, інструментів, важелів, ресурсів, які впливають на економічні відносини та процеси, що відбуваються на підприємстві	В. Поленчук, О. Наумов [38, с. 194]
цілісна система, яка обов'язково повинна мати економічні важелі та використовуватися як інструменти впливу на економічні процеси підприємства	Б. Райзберг, Л. Лозовський, Б. Стародубцева [39]
складова господарського механізму і має специфічні, економічні методи впливу суб'єкта управління на об'єкт	А. Семенова [40, с. 188]

Джерело: складено авторами

Таблиця 5

Трактування поняття «організаційно-економічний механізм»

Зміст терміна	Представники наукових шкіл
система елементів організації, пошуку й мобілізації доходів та відповідних їм економічних інструментів, поєднання яких дозволяє досягти єдиної мети – надходження необхідних фінансових ресурсів для здійснення розширеного виробництва	М. Пархомець, В. Гудак [30, с. 21]
поєднання мети, цілей, завдань, принципів, методів, функцій, засобів, що дозволяє діагностувати, прогнозувати і контролювати стан економічної безпеки для прийняття адаптивних рішень щодо розвитку підприємства	Н. Білошкурська [32, с. 27]
об'єднує суто економічний механізм, який дозволяє зрозуміти взаємодію між економічними суб'єктами, розглядати таку взаємодію як стратегічну гру, тобто опис того, як мають діяти економічні суб'єкти і до чого може призвести той чи інший набір дій	А. Калина [33, с. 145]
частина системи господарювання в конкретний період розвитку національного господарства країни	О. Савченко, В. Соловійов [42]
сукупність двох різнорідних, але взаємопов'язаних складових – організаційної та економічної	
організаційно чи віртуально структурований комплекс елементів – процесів, функцій, процедур, методів і інструментів – та взаємозв'язків з ними, що забезпечує досягнення єдиної головної цілі	В. Кулик, М. Григорак, Л. Костюченко [43, с. 121]
сукупність організаційних та економічних важелів, що діють на організаційні та економічні параметри системи управління та сприяють отриманню конкурентних переваг, формуванню й посиленню організаційно-економічного потенціалу та ефективності діяльності підприємства загалом	І. Чукіна [44, с. 233]
спосіб забезпечення реалізації вимог об'єктивних законів у процесі суб'єктивної людської діяльності (охоплює широкі надбудовні відносини: політичні, ідеологічні, морально-етичні, правові тощо), що активно впливають на базис	Ю. Лузан [45, с. 5]
система організаційних та економічних форм і методів ведення господарства, що спонукає до підвищення, ефективності функціонування виробничих систем та спрямована на свідоме використання економічних законів і досягнення поставлених стратегічних цілей суб'єктами підприємницької діяльності	В. Кушнірук, О. Єрмаков, О. Шибаніна [46, с. 18]

Джерело: складено авторами

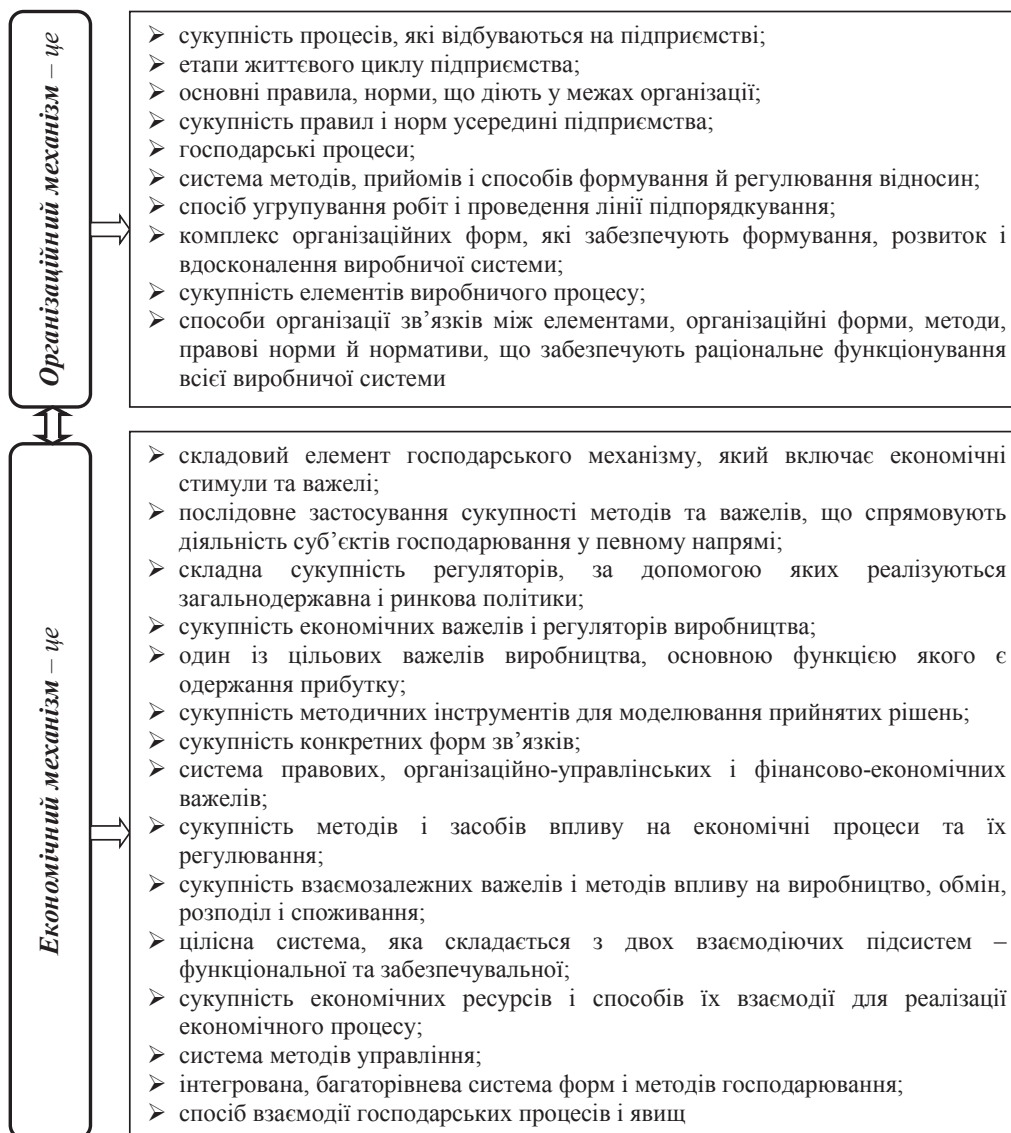

Рис. 2 Визначення понять «організаційний механізм» та «економічний механізм»

Джерело: побудовано авторами

як функція одних явищ від інших); структурний (характерний для вітчизняної літератури при розгляді економічного механізму через призму його структурного змісту); економічний механізм визначається як сукупність його складових, взаємопов'язаних форм, методів і явищ).

Більшість дослідників не розділяють поняття організаційного та економічного механізмів. Одні автори розуміють його як систему інструментів регулювання виробництва; інші – як систему управління економікою; треті – як спосіб господарювання (рис. 2).

Аналіз спеціальної літератури свідчить про різноманітність поглядів учених на визначення змісту терміна «організаційно-економічний механізм» (табл. 5).

Отже, під організаційно-економічним механізмом дослідники розуміють:

складову економічного і як частину господарського механізму, яка відображає сукупність організаційних, фінансових та економічних методів, способів, форм, інструментів і важелів; як синоніми економічний і господарський механізми;

єдність державного регулювання та ринкової саморегуляції;

організаційно-економічні відносини, що формуються у процесі оптимізації суспільної праці, відносин обміну діяльності і відносин управління;

інструмент управління, що являє собою сукупність управлінських елементів і способів їх організаційної, інформаційної, мотиваційної та правової підтримки;

систему формування цілей і стимулів, що дозволяють перетворювати матеріальні й духовні потреби суспільства у засоби виробництва.

Організаційно-економічний механізм можна розглядати в широкому і вузькому сенсі. У широкому сенсі – це форма організації взаємодії учасників ринку, структур і відділів підприємства, внутрішніх бізнес-процесів, а також сукупність економічних методів й інструментів забезпечення цієї взаємодії. У вузькому сенсі – це система організаційно-економічних заходів з підвищення ефективності діяльності підприємства, що означає реалізацію взаємопов'язаних організаційно-адміністративних і економічних заходів.

Ключовими принципами формування організаційно-економічного механізму визнано доцільність, своєчасність, плановість, комплексність, неперервність, взаємодію, гнучкість, динамізм і розвиток.

Враховуючи відсутність однозначності у тлумаченні поняття «організаційно-економічний механізм управління розвитком організаційної культури» запропоновано формулювання цього поняття як сукупність принципів, інструмен-

Рис. 3. Структурні складові організаційно-економічного механізму управління розвитком організаційної культури підприємства

Джерело: побудовано авторами на основі [32, с. 27; 47, с. 381]

тів, функцій, методів, засобів, ресурсів і чинників впливу, спрямованих на досягнення сталого функціонування підприємства за рахунок скорочення витрат на управління персоналом, застосування клієнтоорієнтованого підходу до формування оргкультури, реалізації програм підготовки й підвищення кваліфікації співробітників, використання сучасних цифрових технологій (рис. 3).

Організаційно-економічний механізм управління розвитком організаційної культури підприємства включає такі структурні елементи: цілі управління (бажаний результат діяльності, який має бути досягнутий у межах деякого інтервалу часу); функції управління (прогнозування, планування, організація, облік, контроль, аналіз, регулювання); чинники, які впливають на розвиток організаційної культури (екзогенні й ендогенні); організаційна структура управління; ресурси управління (матеріально-технічні, фінансові, соціальні, інституційні, при використанні яких реалізується обраний метод управління і забезпечується досягнення поставленої мети); методи впливу (напрями, інструментарій); сукупність інструментів і засобів (нормативні документи, програмне забезпечення, цифрові технології).

У результаті емпіричного дослідження встановлено, що на формування організаційної культури підприємств впливають топ-менеджери (63,5% серед 115 експертів), HR-відділ і менеджери середньої ланки (11,3%), рядові співробітники й клієнти (10,4%).

Доведено, що організаційна культура, як правило, організована керівництвом компанії (78,3% експертів). При цьому 13% респондентів зазначила, що організаційна культура в їх компаніях сформувалася спонтанно, а 8,7% – «у нас немає

оргкультури». На більшості обстежених підприємств корпоративні цінності та правила не нав'язуються (64,3% опитаних).

Виявлено, що заявлені компанією корпоративні цінності і слогани повністю (36,5% експертів) або частково (51,3%) збігаються з її реальними цінностями. Встановлено, що цінності і принципи, на яких формується організаційна культура обстежених підприємств, здебільшого частково відповідають особистим цінностям і принципам співробітників (56,5% респондентів). Експерти відзначають, що організаційна культура впливає на фінансові результати підприємств (65,2% опитаних). Ефективна організаційна культура підприємств дозволяє збільшити обсяги реалізації продукції за рахунок підвищення якості логістичного сервісу (38,3% респондентів); підвищити рівень прибутковості (32,2%); скоротити витрати і собівартість (27,8%); залучити нових клієнтів; збільшити обсяги фінансування та виробленої продукції в результаті зниження термінів ремонту обладнання через усунення бюрократичної складової (4,3%).

На думку експертів, трансформація організаційної культури має полягати у підвищенні кваліфікації співробітників (51,3%); впровадженні цифрових технологій задля оптимізації бізнес-процесів (43,5%); застосуванні клієнтоорієнтованого підходу, тобто орієнтації компанії на споживачів (20%); підвищенні ефективності комунікацій між співробітниками; зростанні фінансування; усуненні бюрократичної складової при організації бізнес-процесів на підприємствах (2,6%).

Висновки. У результаті проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

постійно мінливе середовище функціонування підприємств сприяє посиленню конкурентної боротьби і вимагає

концентрації уваги на нових ресурсах конкурентного виживання; одним з таких ресурсів є організаційна культура як найважливіший чинник сталого розвитку підприємства;

про організаційну культуру можна говорити тільки в тому випадку, коли вище керівництво демонструє і стверджує певну систему поглядів, норм і цінностей, які сприяють виконанню стратегічних цілей і завдань підприємства; в цьому випадку організаційна культура є потужним стратегічним інструментом, що дозволяє орієнтувати всі підрозділи та окремих співробітників на спільні цілі, мобілізувати їх ініціативу й забезпечити дієву взаємодію;

організаційній культурі притаманно ряд певних властивостей, серед яких динамічність, структурованість, неоднорідність, системність і адаптивність;

підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства реалізується через організаційно-економічний механізм управління розвитком організаційної культури, під яким

розуміється сукупність ресурсів, методів, засобів, інструментів і важелів впливу на кадрові процеси, які застосовуються керівництвом всіх ієрархічних рівнів для досягнення цілей економічної системи;

механізм включає: цілі управління, чинники, функції управління, організаційну структуру управління, ресурси, методи, інструменти;

організаційно-економічний механізм управління розвитком організаційної культури ефективно реалізується в системі менеджменту, тобто в комплексі організаційних заходів, операцій і прийомів, спрямованих на підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства.

У подальшому планується розробити методичний підхід до оцінювання якості та рівня організаційної культури підприємств, а також пропозиції щодо вдосконалення управління розвитком організаційної культури в контексті концепцій корпоративної соціальної відповідальності та сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Simosi M. The role of self-efficacy in the organizational culture – training transfer relationship. *International Journal of Training and Development*. 2012. Vol. 16(2). P. 92-106.
2. Robbins S.P., Judge T.A. *Organizational Behavior*. 15th ed. Prentice Hall, 2012. 720 p.
3. Pennington L. *Impact of organizational culture on sustainability endeavors: the real story of sustainability*. North Ryde: Macquarie University, 2014. 452 p.
4. Pijns J., Skvarciany V., Gaile-Sarkane E. Impact of Organizational Culture on Organizational Climate during the Process of Change. *20th International Scientific Conference Economics and Management-2015. Procedia-Social and Behavioral Sciences*. Vol. 213. Elsevier, 2015. P. 944-950.
5. Андросова О.Ф. Историчні аспекти виникнення поняття «корпоративна культура»: сутність, елементи, властивості, типи. *Інтеграція освіти, науки і бізнесу: монографія*. Запоріжжя: Запорізький нац. ун-т, 2017. Т. 5. С. 94-101.
6. Engert O., Kaetzler B., Kordestani K., MacLean A. *Organizational culture in mergers: Addressing the unseen forces*. New York: McKinsey&Company, 2019. P. 1-7.
7. Ринкевич Н.С. Організаційна культура підприємств: виклики, загрози та тенденції. *Економічний вісник Донбасу*. 2019. № 3(57). С. 123-136. DOI: 10.12958/1817-3772-2019-3(57)-123-136.
8. Кравченко В.О. Організаційна культура як складова конкурентних переваг підприємства. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2015. № 8 (228). С. 70-83.
9. Гевко В.Л. Механізм управління організаційною культурою підприємств мережевих структур: системний підхід. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 33. С. 154-159.
10. Залознова Ю.С. Пріоритетні напрями розвитку персоналу підприємств на засадах соціальної відповідальності як інструменту досягнення сталого розвитку. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки*. Вип. 12, у 2 т. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2017. Т.1. С. 194-201.
11. Трушкіна Н.В., Ринкевич Н.С. Клиентоориентированность: основные подходы к определению. *Бизнес Информ*. 2019. № 8. С. 244-252. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-8-244-252>.
12. Бергер Р., Бикхофф Н., Котлер Ф. *Стратегический менеджмент по Котлеру. Лучшие приемы и методы*. Пер. с англ. И. Матвеевой. М.: Альпина Паблишер, 2016. 368 с.
13. Стрикленд А. Дж., Питерс М., Гэмбл Дж., Томпсон А.А. *Стратегический менеджмент. Создание конкурентного преимущества*. 19-е изд. Пер. с англ. Н. Лавской, Н. Коневской. М.: Вильямс, 2016. 800 с.
14. Андросова О.Ф. Механізм формування корпоративної культури на машинобудівних підприємствах України та процеси її розвитку. *Економічний простір: зб. наук. праць*. Дніпро: ПДАБА, 2019. Вип. 141. С. 205-212. DOI: 10.30838/P.ES.2224.100119.205.358.
15. Академічний тлумачний словник. Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/mekhanizhm>.
16. *Економічна енциклопедія: у 3-х томах / С.В. Мочерний та ін.* Київ: Видавничий дім «Академія», 2001. Т. 2. 848 с.
17. Кузьман А. *Экономические механизмы*. Пер. с франц., общ. ред. Н.И. Хрустальной. Москва: Прогресс Универс, 1993. 192 с.
18. Амбросов В.Я., Маренич Т.Г. Наукові положення удосконалення економічного і господарського механізмів розвитку сільського господарства. *Економіка АПК*. 2005. № 10. С. 14-17.
19. Шелеметьєва Т.В., Малаєр Е.М. Формування механізму підвищення ефективності діяльності промислового підприємства. *Вісник економічної науки України*. 2016. № 1. С. 167-170.
20. Гордієнко Т.М. Сутність організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки регіону. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 3. Т. 3. С. 135-139.
21. Бакуменко В.Д. Підхід до визначення паспортів спеціальностей шляхом системного аналізу державного управління. *Науковий вісник Академії муніципального управління: зб. наук. праць. Сер. Управління*. 2014. Вип. 1. С. 8-19.
22. Одинцова Г.С. Механізм управління підприємством: поняття і зміст. *Економіка розвитку*. 2005. № 4 (36). С. 48-50.
23. Сватюк О.Р. Основні елементи організаційного та економічного механізму корпоративного управління акціонерними товариствами. *Економіка і організація управління*. 2014. № 3(19)–4(20). С. 234-242.
24. Харченко В.А. Механізм формування системи стратегічного управління розвитком промислового підприємства. *Економіка промисловості*. 2014. № 4(68). С. 97-104.
25. Расвнева О.В. *Управление развитием предприятия: методология, механизмы, модели: монография*. Харьков: ИЖЕК, 2006. 496 с.
26. Филиппин И.В. Механізм управління розвитком промислового підприємства. *Економіка промисловості*. 2011. № 4. С. 220-227.
27. Мочерний С.В., Довбенко М.В. *Економічна теорія*. Київ: Академія, 2004. 856 с.

28. Супрун О.М. Господарський механізм у розвитку та регулюванні економіки. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2011. № 1. С. 122-124.
29. Чухно А. Господарський механізм та шляхи його вдосконалення на сучасному етапі. *Економіка України*. 2007. № 3. С. 60-67.
30. Пархомиць М.К., Гудак В.В. Організаційно-економічний механізм забезпечення дохідності сільськогосподарських підприємств: теорія, методика, практика: монографія. Тернопіль: Тернопільський національний економічний ун-т, 2014. 256 с.
31. Гавриляк О. Організаційний механізм управління діяльністю підприємства. Режим доступу: <http://kerivnyk.info/2012/04/gavryljak.html> (дата звернення: 21.11.2017).
32. Білошкурська Н.В. Економіко-організаційний механізм формування економічної безпеки підприємства: принципи побудови, функції, структура. *Економіка та держава*. 2013. № 12. С. 24-29.
33. Калина А.В. Організаційно-економічний механізм стимулювання праці як чинник гідної праці. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2015. № 2. С. 144-147. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvtp_2015_2_18 (дата звернення: 12.06.2019).
34. Школьнік О.О. Організаційно-економічні механізми управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств: монографія. Умань: Вид-во Уманського держ. аграрного ун-ту, 2007. 308 с.
35. Янків М.Д. Організаційно-економічний механізм розвитку і функціонування АПК України: монографія. Львів: Кооп-освіта, 2000. 450 с.
36. Измалков С., Сонин К., Юдкевич М. Теория экономических механизмов. *Вопросы экономики*. 2008. № 1. С. 4-26.
37. Зборовська О.М. Економічний механізм управління розвитком промислового підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 2. С. 24-27.
38. Поленчук В.М., Наумов О.Б. Економічний механізм розвитку підприємств у історичному досвіді ринкових трансформацій. *Економічні інновації: зб. наук. праць*. Одеса: Ін-т проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2011. Вип. 45. С. 192-199.
39. Райзберг Б.А., Лозовский Л.М., Стародубцева Б.А. Современный экономический словарь. 6-е изд., перераб. и доп. Москва: ИНФРА-М, 2019. 512 с.
40. Семенова А.Ю. Економічний механізм управління сільськогосподарським підприємством: теоретико-методологічний аспект. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2012. № 3. С. 186-190.
41. Макаренко М.В. Механізм управління формуванням конкурентних переваг регіону. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 3(129). С. 215-223.
42. Савченко О.В., Соловійов В.П. Сутність та складові організаційно-економічного механізму стимулювання інноваційної діяльності на підприємстві. *Ефективна економіка*. 2013. № 12. Режим доступу до журн.: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2635> (дата звернення: 13.10.2017).
43. Кулик В.А., Григорак М.Ю., Костюченко Л.В. Логістичний менеджмент. Київ: Логос, 2013. 268 с.
44. Чукіна І.В. Організаційно-економічний механізм у системі управління виробничо-господарською діяльністю аграрних підприємств. *Економічний аналіз: зб. наук. праць*. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр ТНЕУ «Економічна думка», 2014. Т. 15. № 3. С. 230-236.
45. Лузан Ю.П. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України: теоретико-методологічний аспект. *Економіка АПК*. 2011. № 2. С. 3-12.
46. Кушнірук В.С., Єрмаков О.Ю., Шибаніна О.В. Організаційно-економічний механізм ефективного ведення садівництва в аграрних підприємствах регіону: монографія; за ред. О.Ю. Єрмакова. Миколаїв: Миколаївський держ. аграрний ун-т, 2009. 232 с.
47. Прохорова В.В. Економічний розвиток підприємств: теоретико-методологічний підхід: монографія. Харків: УкрДАЗТ, 2010. 523 с.

References:

1. Simosi, M. (2012). The role of self-efficacy in the organizational culture – training transfer relationship. *International Journal of Training and Development*, Vol. 16 (2), 92-106.
2. Robbins, S.P. & Judge, T.A. (2012). *Organizational Behavior* (15th ed.). New York: Prentice Hall.
3. Pennington, L. (2014). *Impact of organizational culture on sustainability endeavors: the real story of sustainability*. North Ryde: Macquarie University.
4. Pijns, J., Skvarciany, V. & Gaile-Sarkane, E. (2015). Impact of Organizational Culture on Organizational Climate during the Process of Change. *20th International Scientific Conference Economics and Management-2015. Procedia-Social and Behavioral Sciences*, Vol. 213, 944-950.
5. Androsova, O.F. (2017). Istorychni aspekty vynyknennia poniattia «korporatyvna kultura»: sutnist, elementy, vlastyvoli, typu [Historical aspects of the emergence of the concept of «corporate culture»: nature, elements, properties, types]. *Intehratsiia osvity, nauky i biznesu – Integration of education, science and business*. Zaporozhye, Zaporizhzhya National University [in Ukrainian].
6. Engert, O., Kaetzler, B., Kordestani, K. & MacLean A. (2019). *Organizational culture in mergers: Addressing the unseen forces*. New York: McKinsey&Company.
7. Rynkevich, N. (2019). Organizational culture of enterprises: challenges, threats and trends. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, No 3 (57), 123-136. DOI: 10.12958/1817-3772-2019-3(57)-123-136 [in Ukrainian].
8. Kravchenko, V.O. (2015). Orhanizatsiina kultura yak skladova konkurentnykh perevah pidpriemstva [Organizational culture as a component of competitive advantage of the enterprise]. *Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Odessa National Economic University*, 8 (228), 70-83 [in Ukrainian].
9. Hevko, V.L. (2019). Mekhanizm upravlinnia orhanizatsiinoiu kulturoiu pidpriemstv merezhevykh struktur: systemnyi pidkhid [The mechanism of management of organizational culture of enterprises of network structures: a systematic approach]. *Infrastruktura rynku – Market infrastructure*, Issue 33, 154-159 [in Ukrainian].
10. Zaloznova, Yu.S. (2017). Priorytetni napriamy rozvytku personalu pidpriemstv na zasadakh sotsialnoi vidpovidalnosti yak instrumentu dosiahnennia staloho rozvytku [Priority directions of development of enterprise personnel on the principles of social responsibility as a tool for achieving sustainable development]. *Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Ekonomichni nauky – Bulletin of Kamyants-Podilskiy Ivan Ogiyenko National University. Economic sciences*, Vol. 1, Issue 12, 194-201 [in Ukrainian].

11. Trushkina, N. & Rynkevich, N. (2019). Klientoorientirovannost': osnovnye podkhody k opredeleniyu [Customer focus: the main approaches to definition]. *Biznes Inform – Business Inform*, No 8, 244-252. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-8-244-252> [in Russian].
12. Berger, R., Bikkhoff, N. & Kotler, F. (2016). *Strategicheskiy menedzhment po Kotleru. Luchshiy priyemy i metody [Strategic Management. The best tricks and techniques.]*. Moscow: Alpina Publisher [in Russian].
13. Strickland, A.J., Piterf, M., Gamble, J. & Thompson, A.A. (2016). *Strategic management. Creating a competitive advantage* (19th ed.). Moscow: Williams [in Russian].
14. Androsova, O.F. (2019). *Stratehiia formuvannia efektyvnoi korporatyvnoi kultury pidpriemstv mashynobuduvannia: teoriia i praktyka v umovakh minlyvoho seredovyshcha [The strategy of forming an effective corporate culture of machine-building enterprises: theory and practice in a changing environment]*. Zaporizhzhia: FOP Mokshanov V.V. [in Ukrainian].
15. *Akademichnyi tlumachnyi slovnyk [Academic Interpretative Dictionary]*. Retrieved from <http://sum.in.ua/s/mekhanizm> [in Ukrainian].
16. Mochernyi, S.V. et al. (2001). *Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopedia]*. Kyiv: Academia Publishing House, Vol. 2 [in Ukrainian].
17. Kuhlman, A. (1993). *Ekonomicheskie mekhanizmy [Economic mechanisms]*. Moscow: Progress Universe [in Russian].
18. Ambrosov, V.Ya. & Marenych, T.G. (2005). Naukovi polozhennia udoskonalennia ekonomichnoho i hospodarskoho mekhanizmiv rozvytku silskoho hospodarstva [Scientific provisions for improving the economic and economic mechanisms of agricultural development]. *Ekonomika APK – APK Economy*, No 10, 14-17 [in Ukrainian].
19. Shelemetyeva, T.V. & Malyar, E.M. (2016). Formuvannia mekhanizmu pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti promysloвого pidpriemstva [Formation of mechanism of increase of efficiency of activity of industrial enterprise]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy – Bulletin of economic science of Ukraine*, No 1, 167-170 [in Ukrainian].
20. Hordiienko, T.M. (2010). Sutnist orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky rehionu [The essence of the organizational and economic mechanism for ensuring the economic security of the region]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Khmelnytsky National University*, No 3, Issue 3, 135-139 [in Ukrainian].
21. Bakumenko, V.D. (2014). Pidkhid do vyznachennia pasportiv spetsialnosti shliakhom systemnoho analizu derzhavnogo upravlinnia [Approach to defining specialty passports through systematic analysis of public administration]. *Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia – Scientific Bulletin of the Academy of Municipal Administration*, Vol. 1, 8-19 [in Ukrainian].
22. Odintsova, G.S. (2005). Mekhanizm upravleniya predpriyatiem: ponyatie i sodержanie [The mechanism of enterprise management: concept and content]. *Ekonomika rozvitu – Economy development*, No 4 (36), 48-50 [in Russian].
23. Svatiuk, O.R. (2014). Osnovni elementy orhanizatsiinoho ta ekonomichnoho mekhanizmu korporatyvnoho upravlinnia aktsionernykh tovarystvamy [The main elements of the organizational and economic mechanism of corporate governance of joint stock companies]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia – Economics and management organization*, No 3 (19) –4 (20), 234-242 [in Ukrainian].
24. Kharchenko, V.A. (2014). Mekhanizm formuvannia systemy stratehichnoho upravlinnia rozvytkom promysloвого pidpriemstva [Mechanism of formation of system of strategic management of industrial enterprise development]. *Ekonomika promyslovosti – Economics of industry*, No. 4 (68), 97-104 [in Ukrainian].
25. Raievniva, O.V. (2006). *Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva: metodolohiia, mekhanizmy, modeli [Enterprise development management: methodology, mechanisms, models]*. Kharkiv: INZHEK [in Ukrainian].
26. Filipishin, I.V. (2011). Mekhanizm upravleniya rozvytkom promyshlennogo predpriyatiya [The mechanism for managing the development of an industrial enterprise]. *Ekonomika promyslovosti – The industrial of Economic*, No 4, 220-227 [in Russian].
27. Mochernyi, S.V. & Dovbenko, M.V. (2004). *Ekonomichna teoriia [Economic theory]*. Kyiv: Academy [in Ukrainian].
28. Suprun, O.M. (2011). Hospodarskyi mekhanizm u rozvytku ta rehuliuванні ekonomiky [Economic mechanism in the development and regulation of the economy]. *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii – Bulletin of the Poltava State Agrarian Academy*, No 1, 122-124 [in Ukrainian].
29. Chukhno, A. (2007). Hospodarskyi mekhanizm ta shliakhy yoho vdoskonalennia na suchasnomu etapi [The economic mechanism and ways of its improvement at the present stage]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, No 3, 60-67 [in Ukrainian].
30. Parkhomets, M.K. & Hudak, V.V. (2014). *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm zabezpechennia dokhidnosti silskohospodarskykh pidpriemstv: teoriia, metodyka, praktyka [Organizational and economic mechanism for ensuring the profitability of agricultural enterprises: theory, methodology, practice]*. Ternopil: Ternopil National Economic University [in Ukrainian].
31. Havryliak, O. (2012). *Orhanizatsiinyi mekhanizm upravlinnia diialnistiu pidpriemstva [Organizational mechanism of enterprise activity management]*. Retrieved from <http://kerivnyk.info/2012/04/gavryljak.html> [in Ukrainian].
32. Biloshkurska, N.V. (2013). Ekonomiko-orhanizatsiinyi mekhanizm formuvannia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: pryntsypy pobudovy, funktzii, struktura [The economic-organizational mechanism of formation of economic security of the enterprise: principles of construction, functions, structure]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, No 12, 24-29 [in Ukrainian].
33. Kalyna, A.V. (2015). Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm stymuliuвання pratsi yak chynnyk hidnoi pratsi [Organizational and economic mechanism of stimulation of labor as a factor of decent work]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka – Social-labor relations: theory and practice*, No 2, 144-147. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvtpp_2015_2_18 [in Ukrainian].
34. Shkolnyi, O.O. (2007). *Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizmy upravlinnia konkurentospromozhnistiu ahrarnykh pidpriemstv [Organizational and economic mechanisms for managing the competitiveness of agricultural enterprises]*. Uman: Uman State Agricultural University [in Ukrainian].
35. Yankiv, M.D. (2000). *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm rozvytku i funktsionuvannia APK Ukrainy [Organizational and economic mechanism of development and functioning of agroindustrial complex of Ukraine]*. Lviv: Co-education [in Ukrainian].
36. Izmalkov, S., Sonin, K. & Yudkevich M. (2008). Teoriia ekonomicheskikh mekhanizmiv [Theory of economic mechanisms]. *Voprosy ekonomiki – Economic issues*, No 1, 4-26 [in Russian].
37. Zborovska, O.M. (2010). Ekonomichnyi mekhanizm upravlinnia rozvytkom promysloвого pidpriemstva [Economic mechanism of industrial enterprise development management]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investment: practice and experience*, No 2, 24-27 [in Ukrainian].
38. Polenчук, V.M. & Naumov, O.B. (2011). Ekonomichnyi mekhanizm rozvytku pidpriemstv u istorychnomu dosvidi rynkovykh transformatsii [Economic mechanism of enterprise development in the historical experience of market transformations]. *Ekonomichni innovatsii: zb. nauk. prats – Economic Innovation: Coll. Sciences*. Odessa: Institute of Market Problems and Economic and Environmental Research of NAS of Ukraine, Vol. 45, 192-199 [in Ukrainian].

39. Rayzberg, B.A., Lozovskiy, L.M. & Starodubtseva, B.A. (2019). *Sovremennyy ekonomicheskiy slovar' [Modern economic dictionary]* (6th ed.). Moscow: INFRA-M [in Russian].

40. Semenova, A.Yu. (2012). Ekonomichnyi mekhanizm upravlinnia silskohospodarskym pidpriemstvom: teoretyko-metodolohichni aspekt [Economic mechanism of agricultural enterprise management: theoretical and methodological aspect]. *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii – Bulletin of the Poltava State Agrarian Academy, No 3*, 186-190 [in Ukrainian].

41. Makarenko, M.V. (2012). Mekhanizm upravlinnia formuvanniam konkurentnykh perevah rehionu [Mechanism for managing the competitive advantage of the region]. *Aktualni problemy ekonomiky – Current problems of the economy, No 3(129)*, 215-223 [in Ukrainian].

42. Savchenko, O.V. & Soloviov, V.P. (2013). Sutnist ta skladovi orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu stymuliuvannia innovatsiinoi diialnosti na pidpriemstvi [The essence and components of organizational and economic mechanism of stimulating innovative activity in the enterprise]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy, No 12*. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2635> [in Ukrainian].

43. Kulyk, V.A., Hryhorak, M.Yu. & Kostiuhenko, L.V. (2013). *Lohistychnyi menedzhment [Logistics management]*. Kyiv: Logos [in Ukrainian].

44. Chukina, I.V. (2014). Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm u systemi upravlinnia vyrobnycho-hospodarskoiu diialnistiu ahrarnykh pidpriemstv [Organizational and economic mechanism in the management system of agricultural production and economic activity]. *Ekonomichnyi analiz: zb. nauk. prats. – Economic analysis: Coll. Sciences*. Ternopil: Vydavnycho-polihrafichniy tsentr TNEU «Ekonomichna dumka», Vol. 15, No 3, 230-236 [in Ukrainian].

45. Luzan, Yu.P. (2011). Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm zabezpechennia rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva Ukrainy: teoretychno-metodolohichni aspekt [Organizational and economic mechanism for ensuring the development of agricultural production in Ukraine: theoretical and methodological aspect]. *Ekonomika APK – APK Economy, No 2*, 3-12 [in Ukrainian].

46. Kushniruk, V.S., Yermakov, O.Yu. & Shebanina, O.V. (2009). *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm efektyvnoho vedennia sadivnytstva v ahrarnykh pidpriemstvakh rehionu [Organizational and economic mechanism of effective gardening in agrarian enterprises of the region]*. Mykolaiv: Nikolayev State Agrarian University [in Ukrainian].

47. Prokhorova, V.V. (2010). *Ekonomichnyi rozvytok pidpriemstv: teoretyko-metodolohichni pidkhid [Economic development of enterprises: theoretical and methodological approach]*. Kharkiv: UkrSRT [in Ukrainian].

УДК 338.984

DOI <https://doi.org/10.32782/2224-6282/149-12>

Спірідонова К. О., Черкас В. О.

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

Spiridonova K., Cherkas V.

Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

СКЛАДАННЯ БІЗНЕС-ПЛАНУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті розглянута проблема прогнозування діяльності підприємства через нестабільність факторів зовнішнього середовища. Розроблений бізнес-план допомагає підприємцям прокласти шлях свого бізнесу від ідеї, яка народилась, до повноцінного та конкурентоспроможного бізнесу. Планування своєї діяльності наперед, значно допомагає у складних реаліях сьогодення, адже близько 98% невдач у бізнесі пояснюються незадовільним менеджментом. Тобто, коли підприємець не знає, що йому треба та у якому русі розвиватись і відбувається занепад кожного бізнесу. Українським підприємствам досить важко працювати у таких умовах і тому посилюється роль бізнес-планування як важливого інструменту стратегічного планування, завдяки якому підприємства можуть визначити мету і місію свого функціонування, розробляти систему заходів щодо поліпшення результатів діяльності або запобігання погрозам зовнішнього середовища. Проведені дослідження доводять, що не дивлячись на стрімкий ріст кількості діючих приватних підприємств з 2013 по 2015 роки, у 2016 і 2017 роках відбувається зниження кількості підприємств. Підприємці занадто довіряють своїй інтуїції, а не розрахункам, за допомогою яких можна побудувати прибутковий бізнес. Така ситуація доводить про необхідність докладної розробки бізнес-плану, як одного з ключових елементів стратегії діяльності підприємства. Розглянутий спосіб створення бізнес-плану, за стандартом UNIDO, є оптимальним та найбільш поширеним. Він в себе включає вісім пунктів та додатки. У «Резюме» викладається стисла інформація про основні деталі проекту. Будь-яка людина після ознайомлення із ним повинна розуміти про що проект, та яку вигоду можна отримати. «Опис підприємства і галузі» полягає у аналізі можливостей підприємства та його успішності в цій галузі. «Опис продукції» безпосередньо описує сам продукт його основні характеристики та переваги над конкурентами. «Маркетинговий план» включає в себе: результати маркетингових досліджень, аналіз ринку, ціноутворення та методи просування на ринку. Наступним пунктом є «Організаційний план», у якому розраховуються постійні та змінні витрати, та виробничі можливості підприємства. «Фінансовий план» складається з калькуляції собівартості, таблиць витрат і доходів, а також руху коштів. «Ризики і гарантії» є заключним пунктом, у якому описуються можливі ризики проекту та гарантії окупності проекту. Викладена в ньому інформація буде зрозуміла банкам, інвесторам та іншим фінансовим установам у яких власник бізнес-плану може захотіти взяти інвестиційний капітал на свою ідею.

Ключові слова: бізнес-план; конкуренція; зовнішнє середовище; інвестиції; структура бізнес-плану.

BUSINESS PLAN IN MODERN BUSINESS CONDITIONS

The problem of forecasting the activity of an enterprise due to instability of environmental factors has been considered in the article. The developed business plan helps entrepreneurs to lead the way of their business from a born idea to a full-fledged and competitive business. Planning your business ahead helps a lot in the complex realities of today, as about 98% of business failures are explained by poor management. That is, when the entrepreneur does not know what he needs and in what movement to develop and the decline of each business. It is quite difficult for Ukrainian businesses to work in such conditions, and therefore the role of business planning as an important strategic planning tool is being strengthened, whereby enterprises can define the purpose and mission of their operation, develop a system of measures to improve performance or prevent threats to the environment. Most foreign investors invest in Ukrainian enterprises only through a detailed analysis of their activities, but when an enterprise is trying to attract external financing, a business plan is an ideal indicator of strategic and operational planning. Studies have shown that despite the rapid growth in the number of operating private enterprises from 2013 to 2015, in 2016 and 2017 there is a decrease in the number of enterprises. Entrepreneurs rely too much on their intuition, not the calculations that can help them build a profitable business. This situation proves the need for detailed development of the business plan, as one of the key elements of the strategy of the enterprise. The considered way of creating a business plan, according to the UNIDO standard, is optimal and most common. It includes eight items and appendices. The Resume outlines basic details of the project. Anyone who is familiar with it should understand what the project is and what the benefits can be. "Description of the enterprise and industry" is to analyze the capabilities of the enterprise and its success in this field. Product Description directly describes the product itself its main characteristics and advantages over its competitors. The "Marketing Plan" includes: marketing research results, market analysis, pricing and market promotion methods. The next item is the "Organizational Plan", which calculates fixed and variable costs and production capabilities of the enterprise. A "financial plan" consists of costing, cost and income tables, and cash flow. Risks and Guarantees is the final point that describes the potential risks of the project and the payback of the project. The information contained therein will be clear to banks, investors and other financial institutions where the business plan owner may want to take the investment capital on his idea.

Keywords: business plan; competition; environment; development; business plan structure.

JEL Classification: L21, M20

Актуальність. На сьогоднішній день нестабільність факторів зовнішнього середовища вимагає від підприємств детального прогнозування поточної діяльності з метою обґрунтування стратегічних напрямків розвитку, врахування загроз і можливостей подальшого функ-

ціонування та досягнення поставлених цілей. Сучасні умови вимагають від будь-якої організації вміння своєчасно приймати обґрунтовані управлінські рішення. В зв'язку з цим посилюється роль бізнес-планування як важливого інструменту стратегічного планування,

завдяки якому підприємства можуть визначити мету і місію свого функціонування, розробляти систему заходів щодо поліпшення результатів діяльності або запобігання погрозам зовнішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання складання бізнес-планів з урахуванням поточної економічної ситуації розглянуті у наукових працях відомих вчених: Н. Крилової, В.А. Чичина [1], К. Кіпермана, І.В. Ліпсіса, Алексєєва М.М. [2], Г.Д. Львовського, В.Д. Маркової, Покропівного С.Ф. [3], М. Муллей, О.І. Пальчик, Смаковська Ю. [4], Г. Пітерса, А.Р. Полякова, Х. Роузена, Ю.І. Скірко, В. Хруцького та ін. На сьогодні існує декілька наукових підходів до розробки бізнес-планів на підприємстві, які обґрунтовані зарубіжними економістами і менеджерами: П. Тіффані, Стівенсом Д. Пітерсоном, Х. Роузенем, Р. Уотерменом, та іншими.

Багато аспектів складання та реалізації бізнес-планів повинні підлягати ретельній адаптації до українських реалій та стану перехідної економіки.

Метою статті є визначення сутності та місця бізнес-плану в системі управління підприємницькою діяльністю в сучасних умовах господарювання та аналіз основних розділів бізнес-плану.

Виклад основних результатів дослідження. Бізнес-планування – це дієвий інструмент в сучасному бізнес-середовищі. Розробка бізнес-планів і здійснення бізнес-планування діяльності підприємств включає постійний моніторинг ринку, стану конкурентної середовища, складання планів для впровадження будь-яких змін.

На відміну від західних країн, ділове планування в Україні має ряд особливостей [1].

Українське законодавство не закріплює обов'язковості розробки бізнес-плану. Останній є новим документом для більшості українських підприємств [2]. Незважаючи на прагнення країни приєднатися до європейської спільноти та підвищити стандарти якості продукції, послуг та принципів ведення бізнесу, значно поширена позиція, яка заперечує доцільність розробки розгорнутого бізнес-плану, оскільки бізнес-умови змінюються занадто швидкими темпами, і передбачає, як альтернативу, стисле техніко-економічне обґрунтування.

Аналіз діяльності зарубіжних фірм показав, що причиною більшості банкрутств є прорахунки або відсутність бізнес-плану, а також підприємці вважають, що 98% невдач у бізнесі пояснюється незадовільним менеджментом, зокрема 45% – некомпетентністю, 20% – низьким професіоналізмом, 18% – нестачею управлінського досвіду, 9% – відсутністю досвіду роботи на виробництві, 3% – невиконанням взятих на себе зобов'язань, 2% – шахрайством, 1% – стихійним лихом і лише 2% – причинами, що не залежать від якості управління фірмою [5].

Бізнес-план дає детальні пояснення, як буде відбуватися управління бізнесом для забезпечення його прибутковості, а також окупності інвестицій. Постійні зміни бізнес-середовища, в якому функціонує підприємство, припускають уточнення і перегляд бізнес-плану, що, в свою чергу, вимагає вироблення механізму залучення управлінського персоналу до такої роботи. У загальному випадку бізнес-план складається для зовнішніх і внутрішніх цілей. Як документ, спрямований для зовнішніх користувачів, бізнес-план призначається для виправдання довіри інвесторів і кредиторів, переконання їх у потенційних можливостях компанії, компетентності її співробітників, а також необхідності надання стратегічної і фінансової допомоги. Іншими словами, відсутність обґрунтованого бізнес-плану, відкоригованого відповідно до мінливих умов, свідчить про неефективність управління підприємством та, як наслідок, ускладнює можливість залучення фінансових ресурсів і досягнення довгострокової стабільності в конкурентному середовищі.

Таким чином, бізнес-план можна розглядати як основу планової і оперативної діяльності підприємства. Це найбільш важливе джерело акумуляції стратегічної інформації та інструмент безпосереднього управлінського впливу на майбутнє становище підприємства, що описує шляхи досягнення прибутковості. У цілому фінансова, операційна й інвестиційна політика підприємства повинна відповідати напрямам і стратегічним цілям, викладеним у бізнес-плані [6].

У відповідності до наведених даних спостерігається зростання кількості приватних підприємств в період 2013-2015 років. У 2016 і 2017 роках спостерігається поступове скорочення кількості суб'єктів гос-

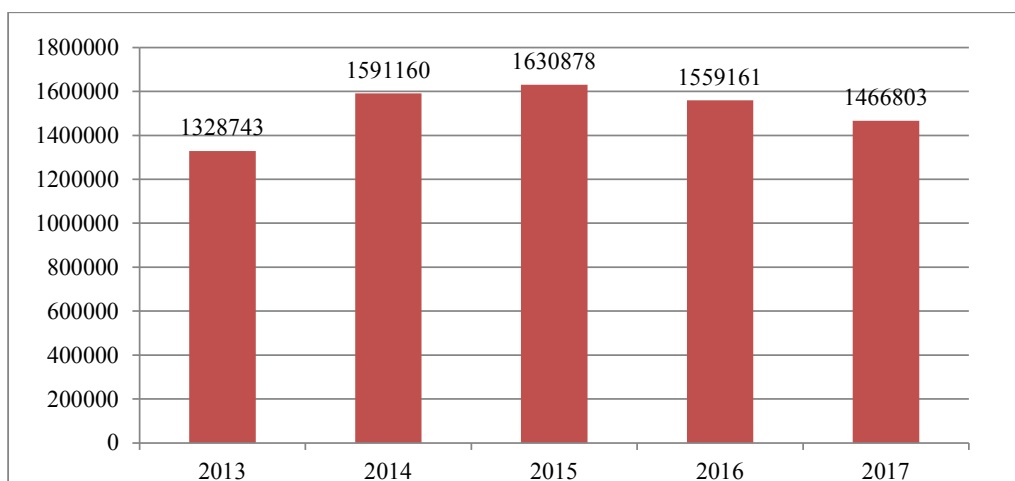

Рис. 1. Кількість діючих приватних підприємств в Україні за 2013-2017 роки

Джерело: розроблено авторами на основі [11]

подарювання, що свідчить про не підготовленість до реального бізнесу багатьох підприємців. Багато нових гравців на ринку спираються на своє власне відчуття, що дуже часто є не об'єктивним. Адже багато бізнесменів в Україні за 2016 та 2017 припинили свою діяльність, саме через невдалий менеджмент і організацію своєї діяльності, що призвело до втрати конкурентоспроможності. Тому так важливо розробляти бізнес план, аби завжди розуміти всі аспекти своєї діяльності та головну ціль підприємства – отримання прибутку.

В даний час не існують обов'язкові методики підготовки бізнес-плану, проте загальна структура бізнес-плану, відповідно до стандартів з інвестицій UNIDO, повинна включати основні складові, представлені у табл. 1.

Резюме – це самостійний підсумковий документ, тому що в ньому містяться основні положення всього бізнес-плану. Це фактично єдина частина, яку читатимуть більшість потенційних інвесторів, тому у резюме міститься інформація, що цікавить інвестора: розмір інвестицій, мета, очікувані терміни погашення, гарантії, інші інвестори, якими активами володіє підприємство [7].

Опис підприємства і галузі. Призначення розділу – показати і довести життєздатність цього бізнесу або ідеї шляхом опису форми практичних дій з урахуванням реальної ситуації в обраній сфері бізнесу. У цьому розділі повинні чітко і коротко пояснити два основних моменти:

– що являє собою підприємство як засіб отримання прибутку;

– чим підприємство краще за конкурентів.

У даному розділі повинна міститися інформація наступного характеру:

– чим підприємство займається (буде додатково займатися), опис продукту (послуги), хто є клієнтами;

– опис поточного стану у вибраній сфері бізнесу (як підприємство вписується в обрану сферу бізнесу, стан справ у цій сфері, оцінка перспектив розвитку);

– організаційно-правова форма підприємства, організаційна структура, засновники, персонал і партнери, дата створення;

– фінансово-економічні показники діяльності підприємства;

– місце розташування підприємства (адреса підприємства, характеристика будинку або приміщення, власність або оренда, необхідність реконструкції, тощо);

– специфіка роботи (сезонність, час роботи (години і дні тижня), і інші особливості, пов'язані зі сферою бізнесу або використовуваними ресурсами).

Якщо підприємство тільки створюється, то цей розділ має додатково містити обґрунтування успіху створеного підприємства і досвід підприємства у даній сфері бізнесу. Зокрема, бажані посилання на договори або попередні домовленості з постачальниками або споживачами. Якщо проект реалізується в рамках індивідуальної підприємницької діяльності, то приводиться опис бізнесу, яким підприємець займається. Розділ повинен переконати інвестора в надійності і перспективності фірми, що пропонує проект.

Опис продукції (послуг). У цьому розділі слід дати визначення та опис тих видів продукції або послуг, які будуть запропоновані на ринок. Тут слід зазначити деякі аспекти технології, необхідної для виробництва продукції або послуг. Важливо, щоб ця частина була написана зрозумілою, чіткою мовою. Розділ містить опис характеристик продукції, при цьому при цьому необхідно звернути увагу на перевагах, які продукція несе потенційним покупцям.

Таблиця 1

Структура бізнес- плану (згідно стандарту UNIDO)
Міжнародний стандарт складання бізнес-плану UNIDO

Розділи	Зміст
1) Резюме	Розділ повинен містити загальну інформацію про бізнес-план: коротку інформацію щодо сутності проекту, обсягів інвестицій, власних коштів, термінів реалізації та фінансові показники проекту.
2) Опис підприємства і галузі	Загальна інформація про компанію, основні показники діяльності, кадровий потенціал, структура управління, вироблені товари і послуги, партнерські зв'язки, характеристика галузі та ролі компанії в галузі.
3) Опис продукції (послуг)	За кожним видом вироблених товарів і послуг повинна бути представлена наступна інформація: найменування продукції, фотографії, призначення та область застосування, основні характеристики, конкурентоспроможність, авторські права, наявність або необхідність ліцензування, ступінь готовності до випуску і реалізації продукції, наявність сертифіката якості, безпека і екологічність, умови поставки та упаковка, гарантії та сервіс, вимоги до умов експлуатації продукції.
4) Маркетинговий план	Результати проведення маркетингових досліджень, опис ринку та перспективи його розвитку, опис конкурентів, принципи формування ціни на вироблену продукцію, система розподілу та просування.
5) Виробничий план	Розрахунок постійних і змінних витрат залежно від обсягів виробництва, розрахунок собівартості продукції, інформація щодо виробничих можливостей підприємства.
6) Організаційний план	Опис організаційної структури підприємства та етапів реалізації проекту, менеджменту і складу технічного персоналу, способів мотивації працівників.
7) Фінансовий план	Основні фінансові розрахунки, калькуляція собівартості і кошторис витрат на проект, опис джерел фінансових коштів, таблиця витрат і доходів, рух коштів. Розділ повинна включати: витрати підготовчого періоду, витрати основного періоду, розрахунок надходжень, витрати, пов'язані з обслуговуванням кредитів, податкові платежі, інші надходження та виплати, звіт про прибутки і збитки, грошові потоки, прогнозний баланс.
8) Ризики і гарантії	Аналіз чутливості підприємства до зовнішніх чинників. Опис можливих ризиків та гарантії окупності проекту.
Додатки	Всі подробиці, які не ввійшли в основні розділи, можна описати в додатках. Це розвантажить основну частину від зайвих таблиць, графіків та іншого.

Джерело: розроблено авторами на основі [12]

Важливо звернути увагу на унікальність продукції або послуг: нова технологія, якість товару, низька собівартість чи якась особливе гідність, яке задовольняє запитам покупців. Також необхідно підкреслити можливість вдосконалення даної продукції (послуги). Описуються наявні патенти або авторські права на винаходи або наводяться інші причини, які могли б перешкодити вторгненню конкурентів на ринок. Такими причинами можуть бути ексклюзивні права на розповсюдження і торгової марки [8].

Маркетинг і збут продукції (послуг). План маркетингу необхідний, щоб потенційні клієнти перетворилися на реальних. Цей план повинен показати, чому клієнти будуть купувати саме цю продукцію або користуватися саме цими послугами. Необхідно продумати і пояснити потенційним партнерам або інвесторам основні елементи свого плану маркетингу: ціноутворення, схему поширення товарів, рекламу, методи стимулювання продажу, організацію післяпродажного супроводу, формування іміджу. До основних аспектів даного розділу слід віднести:

- опис вимог споживачів до продукції (послуги) і можливості задовольнити їх;
- опис конкуренції. Визначити конкурентів і проаналізувати їх сильні і слабкі сторони, а також свої можливості;
- опис ринку збуту продукції (послуги);
- опис поставки товару від місяця виробництва до місяця продажу або споживання;
- стратегія залучення споживачів, виходячи з визначених можливостей. Ціна і обсяг збуту продукції. Саме ціна продажу продукту (послуги) визначає, в кінцевому рахунку, величину прибутку, прибутковість проекту. Необхідно забезпечити ув'язку параметрів «ціна – якість – рентабельність».

Виробничий план. У цьому розділі повинні бути описані всі виробничі або інші робочі процеси, що мають місце на підприємстві. Тут ви повинні розглянути всі питання, пов'язані з приміщеннями, їх розташуванням, обладнанням, персоналом. Так само має бути приділено увагу планованому залученню субпідрядників, необхідно пояснити, як організована система випуску продукції (послуг) та як здійснюється контроль над виробничими процесами [9].

Необхідно приділити увагу питанням розташування виробничих площ і розміщення обладнання. Нарешті, в цьому розділі повинні знайти відображення питання, пов'язані з термінами поставок, числом основних постачальників і наскільки швидко може бути збільшений чи скорочений випуск продукції.

Організаційний план. У даному розділі пояснюється, яким чином організована керівна група і описується основна роль кожного її члена. Показується команда управління проектом та провідні фахівці, правове забезпечення, наявні або можливі підтримка та пільги, організаційна структура і графік реалізації проекту. У цьому розділі повинні бути представлені дані про партнерів, їх можливості та досвід. Потрібно висвітлити механізм підтримки і мотивації провідних керівників, показати яким чином можна зацікавити їх у досягненні поставлених в бізнес-плані цілей. Слід вказати, як буде оплачуватися їх праця (оклад, премії, пайова участь у прибутку тощо).

Фінансовий план. Мета розділу – показати основні пункти з маси фінансових даних. Тут даються норма-

тиви для фінансово-економічних розрахунків, наводяться прямі (змінні) і постійні витрати на виробництво продукції, калькуляція собівартості продукції, кошторис витрат на реалізацію проекту, потреба та джерела фінансування, розраховується таблиця витрат і доходів, потік реальних грошей (потік готівки), прогнозний баланс.

Ризики і гарантії. Показуються підприємницькі ризики та можливі форс-мажорні обставини, наводяться гарантії повернення коштів партнерам та інвесторам.

Ефективність проекту. У розділі зазначаються показники ефективності реалізації проекту, проводиться аналіз чутливості проекту, розраховується життєвий цикл проекту, безбитковий обсяг продажів.

Додатки. Додаток є важливою частиною бізнес-плану, сприяє розвантаженню основного тексту від подробиць і дає можливість надати потенційним партнерам та інвесторам різні додаткові матеріали, а саме, що [10]:

- підтверджують і розкривають відомості про підприємство (копії реєстраційного свідоцтва, статуту та установчого договору підприємства, наявні ліцензії та сертифікати, почесні дипломи та свідоцтва, копії матеріалів преси про діяльність підприємства, відгуки замовників і партнерів по спільній діяльності тощо);
- характеризують продукцію (фото, рисунки, креслення, патент, відгуки, результати випробувань і сертифікації продукції, інші відомості);
- переконують в затребуваності продукції (матеріали маркетингового дослідження, порівняльні дані про конкурентів, договору, протоколи про наміри та заявки на поставку продукції);
- показують можливості виробництва (фотографію підприємства, його провідних ділянок, устаткування, копії документів по сертифікації виробництва тощо);
- розкривають організаційно-правову готовність проекту (схеми організаційної структури, механізму реалізації проекту, виписки з нормативних документів);
- обґрунтовують фінансово-економічні розрахунки (калькуляції, таблиці тощо)
- підтверджують спрямованість, значимість (масштабність) і ефективність проекту (рішення, програми, плани, акти, листи, відгуки);
- підтверджують реальність заходів попередження ризику, нейтралізації форс-мажорних обставин і реальність гарантій повернення позики (гарантійні листи, договори, склад і вартість застави, виписка з законодавчих і нормативних документів, інші матеріали).

Отже, професійне обґрунтування інвестицій істотно знижують ризики втрати власних коштів та підвищує можливість залучення коштів від інвесторів по бізнес-проекту.

Висновки. Отже, проведене дослідження дає підстави стверджувати, що бізнес-план є основою роботи будь-якого підприємства, поряд з майновим забезпеченням, входить до мінімуму гарантій для залучення інвестицій. Проте, відсутність продуманого бізнес-плану, ретельно відкоригованого відповідно до мінливих умов, що особливо актуально у сучасних умовах фінансової кризи, є істотним недоліком, що відображає слабкість управління підприємством, ускладнює можливості залучення фінансових ресурсів і досягнення довгострокової стабільності в конкурентному середовищі.

Інвестор чітко розуміє, що якщо підприємство не може зробити якісний, обґрунтований бізнес-план, то і вкладені інвестиції можуть використовуватися непрофесійно.

Список використаних джерел:

1. Чичун В.А., Паламарчук В.Д. Бізнес-планування як фактор успішної підприємницької діяльності // Соціум. Наука. Культура. – 2010. – 21(18). – 86 с. – С. 58-63.
2. Планування діяльності фірми: навч.-метод. посібник / Алексєєва М. М. – К.: Фінанси і статистика, 2011. – 248 с.
3. Бізнес-план: технологія розробки та обґрунтування : навч. посібник / Покропивний С. Ф., Соболев С. М., Швиденко Г. О., Дерев'яно О. Г. – [Вид. 2-ге, доп.]. – К.: КНЕУ, 2010. – 379 с.
4. Смаковська Ю. Критерії експертної оцінки бізнес-плану підприємницького проекту // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – № 19. – 518 с. – С. 434-438.
5. Скібіцька Л.І. Антикризовий менеджмент [текст]: навч. посіб. / Л.І. Скібіцька, В.В. Матвєєв, В.І. Щелкунов, С.М. Подреза. – К.: «Центр учбової літератури», 2014. – 584 с.
6. Арсеєнко А. Підприємництво і підприємці / А. Арсеєнко // Урядовий кур'єр. – 2004. – 20 січня № 1(24). – С. 6.
7. Джелла А. Н. Стратегічне планування діяльності підприємства / А. Н. Джелла // Актуальні проблеми економіки: науковий економічний журнал. – К.: Національна академія управління, 2010. – С. 23-26.
8. Литвиненко С. Л. Комплекс бізнес-планування вантажних авіакомпаній / С. Л. Литвиненко // Актуальні проблеми економіки: науковий економічний журнал. – К.: Національна академія управління, 2011. – Вип. 2(116). – С. 89-95.
9. Теоретико-методологічні основи бізнес-планування у вітчизняних вантажних авіакомпаніях: Монографія / за заг. ред. О.В. Мартякової. – Донецьк: ДВНЗ «ДонНТУ», 2010. – 118 с.
10. Пугачевська К.Й., Плют Т.С. Значення бізнес-планування як чинника господарської діяльності в ринковій економіці // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – № 21.1. – 469 с. – С. 256-260.
11. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Стандарти бізнес-планування UNIDO. URL: <https://studopedia.com.ua/>

References:

1. Chychun, V.A., & Palamarchuk, V.D. (2010). Biznes-planuvanya yak faktor uspishnoi pidpryemnyckoi diyalnosti [Business planning as a factor of successful business activity]. Sotsium. Nauka. Kultura – Social. Science. Culture., 21(18), 86, 58-64 [in Ukrainian].
2. Alekseyeva, M.M. (2011). Planuvanya diyalnosti firmy [Planning of the firm]. Finansy i statystyka [in Ukrainian]. Kyiv, Finansy i statystyka, 248 [in Ukrainian].
3. Pokropyvnyi, S.F., Sobol, S.M., Shvydenko, H.O. (2010). Biznes-plan: tekhnologiya rozrobky ta obgruntuvanya [Business plan: development and justification technology]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
4. Smakovska, Yu. (2009). Kryterii ekspertnoi otsinky biznes-planu pidpryemnytskohgo proektu [Criteria for peer review of the business plan of an entrepreneurial project]. Formuvany rynkovoï ekonomiky Ukrainy – Formation of market economy in Ukraine, 19, 518, 434-438 [in Ukrainian].
5. Skibitska, L.I., Matveyev, V.V., Shchelkunov, V.I. & Podreza, S.M. (2014). Antykrizovyi menedzhment [Crisis management]. Tsentru uchbovoi literatury, 584 [in Ukrainian].
6. Arsenko, A. (2004). Pidpryemnytstvo i pidpryemtsi [Entrepreneurship and entrepreneurs]. Uryadovui kuryer – Government courier, 1(24), 6 [in Ukrainian].
7. Dzhella, A.N. (2010). Stratehichne planuvanya diyalnosti pidpryemstva [Strategic planning of enterprise activity]. Aktualni problem ekonomiky: naukovyi ekonomichnyi zhurnal – Current problems of economics: scientific economic journal, 23-26 [in Ukrainian].
8. Lytvynenko, S.L. (2011). Kompleks biznes-planuvanya vantazhnykh aviakompanii [Complex business planning of freight airlines]. Aktualni problem ekonomiky: naukovyi ekonomichnyi zhurnal – Current problems of economics: scientific economic journal, 2(116), 89-95 [in Ukrainian].
9. Martyanova, O.V. (2010). Teoretyko-metodologichni osnovy biznes-planuvanya u vitchyznyanykh vantazhnykh aviakompaniyakh [Theoretical and methodological bases of business planning in domestic freight airlines]. Donetsk, Don NTU, 118 [in Ukrainian].
10. Puhachevska, K.Y., Plyut, T.S. (2011). Znachenya biznes-planuvanya yak chynnyka hospodarskoi diyalnosti v rynkovii ekonomitsi [The importance of business planning as a factor of economic activity in a market economy]. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine, 21.1, 469, 256-260 [in Ukrainian].
11. Sait resursu «Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy» [Site of the resorce «State Statistics Service of Ukraine». www.ukrstat.gov.ua Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
12. Sait resursu «Studopedia» [Site of «Studopedia». studopedia.com.ua Retrieved from <https://studopedia.com.ua/> [in Ukrainian].

УДК 658.01:004.738.5:338.46

DOI <https://doi.org/10.32782/2224-6282/149-13>

Тесленок І. М., Сех Д. А.

Національний університет «Запорізька політехніка»

Teslenok I., Sekh D.

National University «Zaporizhzhia Polytechnic»

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЗОВНІШНІХ ФАКТОРІВ НА СТАН КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКИХ ІТ-ПІДПРИЄМСТВ

Дана стаття присвячена дослідженню впливу зовнішніх факторів на стан корпоративної культури ІТ-підприємства. Особливості впливу зовнішніх факторів на корпоративну культуру ІТ-підприємства відрізняються від звичних, що стало поштовхом для детальнішого дослідження даного питання. Було сформовано чотири групи основних факторів зовнішнього оточення підприємства – політичні, економічні, соціальні та технологічні фактори. Визначено основні фактори у кожній з чотирьох груп аналізу, що мають найбільший вплив. Серед політичних факторів такими є: політична нестабільність в Україні, співпраця з ЄС, безвізовий режим, внутрішня політика США та внутрішня політика Китаю. До економічних факторів належать: курс валют, економічний стан США, економічний стан Китаю, зміна системи оподаткування в ІТ. Соціально-демографічними факторами є: зниження народжуваності, міграційні тенденції, зростання безробіття та рівень освіти. До технологічних факторів належать: «зима інновацій», IoT та Big Data. З'ясовано вагомість та силу впливу на корпоративну культуру підприємства кожного фактору з чотирьох груп та визначено зважені оцінки кожної групи факторів. Оцінку було проведено за допомогою опитування експертів підприємства. Сукупний вплив факторів зовнішнього середовища знайдено за коефіцієнтом впливу факторів. Найбільшу загрозу для корпоративної культури складають соціально-демографічні фактори, серед них найбільш негативний вплив на корпоративну культуру має міграція кваліфікованих кадрів за кордон. Сприятливий вплив мають технологічні фактори, серед них найбільш позитивно впливає розвиток Big Data, завдяки чому компанія може підвищити економічний стан і збільшити бюджет на фінансування корпоративної культури. У цілому за результатами проведеного PEST-аналізу, можна зробити висновок, що сьогоднішнє зовнішнє середовище негативно впливає на функціонування корпоративної культури ТОВ «Лайт ІТ». Практичне значення дослідження полягає в тому, що попереджуючи загрози та використовуючи можливості підприємство може управляти станом корпоративної культури та підвищувати власну ефективність.

Ключові слова: корпоративна культура; PEST-аналіз; ІТ-підприємство; управління корпоративною культурою; економічні фактори; політичні фактори; соціально-демографічні фактори; технологічні фактори.

RESEARCH INFLUENCE OF EXTERNAL FACTORS ON THE STATE OF CORPORATE CULTURE OF UKRAINIAN IT-ENTERPRISES

This article is devoted to the study of the influence of external factors on the corporate culture of an IT enterprise. The peculiarities of the influence of external factors on the corporate culture of the IT enterprise are different from the usual ones, which was the impetus for a more detailed study of this issue. Four groups of major factors of the external environment of the enterprise were formed – political, economic, social and technological factors. The main factors in each of the four groups of analysis that have the greatest impact are identified. Political factors include political instability in Ukraine, cooperation with the EU, visa-free travel, US domestic policy, and China's domestic policy. The economic factors include: the exchange rate, the economic state of the United States, the economic state of China, the change in the tax system in IT. Socio-demographic factors include: declining birth rates, migration trends, rising unemployment and educational attainment. Technological factors include: Winter of Innovation, IoT and Big Data. The importance and power of the influence on the corporate culture of the enterprise of each factor of four groups is determined and the weighted estimates of each group of factors are determined. The assessment was carried out by means of a survey of enterprise experts. The cumulative influence of environmental factors is found by the factor of influence of factors. The biggest threat to corporate culture is the socio-demographic factors, among them the most negative impact on corporate culture is the migration of skilled workers abroad. Technological factors have a positive influence, among which the Big Data development is the most positive, which allows the company to increase its economic status and increase its budget for corporate culture financing. On the whole, based on the results of the PEST-analysis, it can be concluded that the present-day external environment adversely affects the functioning of the corporate culture of Light IT LLC. The practical value of the research is that by preventing threats and taking advantage of opportunities, the enterprise can manage the corporate culture and increase its own efficiency.

Keywords: corporate culture; PEST analysis; IT enterprise; corporate culture management; economic factors; political factors; socio-demographic factors; technological factors.

JEL Classification: L86, M14, O52

Актуальність. Сучасний світ розвивається, не стоїть на місці, стрімко поширюються ІТ-технології. Так само стрімко зростає кількість ІТ-підприємств і їх корпоративна культура значно відрізняється від усіх інших, звичних для нас підприємств.

Корпоративна культура дуже динамічна в усіх своїх проявах. Вона має властивості швидко руйнуватися (що має за собою, як правило, досить негативні наслідки), важко відновлюватися і швидко зміцнюватися. У цьому велику роль віді-

грає зовнішнє середовище. Ось чому корпоративною культурою треба управляти і це вимагає як наукового підходу, так і відповідного йому мистецтва управління. Для ефективного управління корпоративною культурою необхідне знання факторів, що впливають на її формування та зміни. Майже щодня з'являються нові зовнішні фактори, що матимуть вплив на корпоративну культуру підприємств, тому ця проблема буде постійно актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам впливу зовнішнього середовища на стан корпоративної культури значна увага приділена у працях вітчизняних та зарубіжних науковців, Р.Л. Ансоффа, Е.Г. Шейна, М.Р. Богатирьова, А.В. Іванченко, В.Антонова, І. Белікова, В. Вербицького, В. Гретченко, О. Дубовицької та ін. Але особливості впливу зовнішніх факторів на корпоративну культуру ІТ-підприємства відрізняються від звичних, що стало поштовхом для детальнішого дослідження даного питання.

Мета – визначення впливу зовнішніх факторів на корпоративну культуру ТОВ «Лайт ІТ» за допомогою PEST-аналізу.

Виклад основних результатів дослідження. Для дослідження зовнішнього середовища ТОВ «Лайт ІТ» доцільно використати PEST-аналіз макросередовища, що дозволяє виявити тенденції у чотирьох сферах розвитку підприємства, проаналізувавши чотири групи основних факторів зовнішнього оточення підприємства – політичних, економічних, соціальних та технологічних. Ці тенденції часто є причинами змін і втрат ринку, а також появи нових продуктів і можуть вплинути на корпоративну культуру підприємства.

Першим етапом PEST-аналізу є виділення факторів зовнішнього середовища підприємства у кожній з чотирьох груп аналізу. Визначимо основні з них:

а) політичні фактори: політична нестабільність в Україні; співпраця з ЄС, безвізовий режим; внутрішня політика США; внутрішня політика Китаю;

б) економічними факторами, які будуть оцінюватися, є: курс валют; економічний стан США; економічний стан Китаю; зміна системи оподаткування в сфері ІТ;

в) соціальні фактори: зниження народжуваності; міграційні тенденції; зростання безробіття та рівень освіти населення;

г) технологічні фактори: «зима інновацій»; IoT; Big Data. Наступним етапом проведення PEST-аналізу є визначення вагомості та сили впливу на підприємство кожного фактору з чотирьох груп та визначення зважених оцінок кожної групи факторів.

Першою розглянемо та проведемо характеристику групи політичних факторів. Почнемо з політичної нестабільності в Україні, що буда спричинена президентськими виборами в Україні. Думки суспільства розділилися щодо кандидатів на пост Президента України, що спричинило конфліктні ситуації між співробітниками ТОВ «Лайт ІТ», що мають працювати разом на проєкті.

Безвізовий режим між Україною та Європейським союзом – статус, що дозволяє громадянам України вільно перетинати міждержавні кордони країн Європейського Союзу без попереднього звернення до посольства для отримання дозволу, починаючи з 11 червня 2017 року [10]. Безвізовий режим значно розширив можливості для підприємства «Лайт ІТ», адже тепер співробітники можуть відвідувати конференції за межами України, підвищувати свої кваліфікаційні навички, ділитися знаннями з колегами, що має позитивний вплив на корпоративну культуру.

З огляду на те, що замовники ТОВ «Лайт ІТ» — це підприємці з США, Китаю, буде доречним розглянути політичну ситуацію на рівні цих країн.

Внутрішня політика США. Політична нестабільність у США є надзвичайно високою: військові конфлікти, торговельні конфлікти з Китаєм, посилення конфлікту з Росією. На тлі нарощення військових потенціалів, збільшення військових бюджетів, небезпечного загострення суперництва між основними державами світу виникають зони, де з утратою США гегемонії може утворитися певний вакуум контролю з боку світових центрів впливу. Виходячи з цього, можемо зробити висновок, що кількість замовлень з США зменшиться. Відповідно зменшиться економічний прибуток підприємства, що у свою чергу призведе до скорочення витрат на фінансування корпоративної культури підприємства і матиме негативний вплив.

Внутрішня політика Китаю. Загострюється геополітичне протистояння в Азії, де Китай планомірно вживає увесь можливий інструментарій впливу – від військової присутності до побудови транспортних хабів, дешевих кредитів та побудови економічних союзів – планомірно витискаючи США з цього регіону. Після повернення до більш авторитарної моделі з довільним правлінням голови держави Китай більш активно підтримуватиме контроль над населенням і економікою. У зовнішніх відносинах Пекін насамперед забезпечує безпеку власних кордонів (зокрема на уйгурських мусульманських територіях), а в подальшому нарощуватиме свої впливи у світі. Китай буде укріплювати та посилювати свої позиції у протистоянні з США, приділяти більше уваги розвитку, створенню нових проєктів. Завдяки цьому ТОВ «Лайт ІТ» матиме можливість отримати більше замовлень, по матиме позитивний вплив на економіку підприємства. Покращення економічного стану підприємства, призведе до збільшення витрат на корпоративну культуру і матиме позитивний вплив.

Таблиця 1

Характеристика політичних факторів макросередовища

№	Фактор	Стан та тенденції розвитку	Характер впливу на корпоративну культуру
1.	Політична нестабільність	Президентські вибори в Україні у березні 2019 року.	Негативний: виникнення конфліктів серед співробітників, через підтримку різних кандидатів. Негативний вплив на «цінності» корпоративної культури
2.	Співпраця з ЄС, безвізовий режим	11 липня 2017 року Рада ЄС затвердила Угоду про асоціацію з Україною та ЄС [10]. Дозвіл громадянам України вільно перетинати міждержавні кордони країн Європейського Союзу без попереднього звернення до посольства для отримання дозволу.	Позитивний: спрощення процедури поїздки співробітників на конференції поза межами України, підвищення рівня кваліфікації. Впливає на «цінності» корпоративної культури
3.	Внутрішня політика США	Політична нестабільність у США є надзвичайно високою. Торговельний конфлікт з Китаєм, посилення конфлікту з Росією.	Політична нестабільність США може призвести до зниження кількості проєктів, отже погіршення економічного стану підприємства «Лайт ІТ». У такому випадку буде виділятися менше коштів на забезпечення корпоративної культури в цілому, на всіх елементах.
4.	Внутрішня політика Китаю	Загострюється геополітичне протистояння в Азії, де Китай планомірно вживає увесь можливий інструментарій впливу, планомірно витискаючи США з цього регіону, більш активно підтримує контроль над населенням і економікою.	Укріплення позиції Китаю може призвести до збільшення кількості проєктів, отже покращення економічного стану підприємства «Лайт ІТ». У такому випадку буде виділятися більше коштів на забезпечення корпоративної культури в цілому, на всіх елементах.

Джерело: розроблено авторами

Для аналізу впливу політичних факторів зовнішнього середовища використовуємо допоміжну таблицю, в якій охарактеризуємо стан та характер впливу окремих факторів на підприємство (табл. 1).

Далі охарактеризуємо стан та характер впливу економічних факторів макросередовища на корпоративну культуру підприємства. На досліджуване підприємство впливають такі економічні фактори як курс валют, економічний стан США, економічний стан Китаю, зміна системи оподаткування в сфері ІТ.

Зміна курсу національної валюти може нести як можливості для підприємства, так і загрози. Так як підприємство «Лайт ІТ» працює з зарубіжними клієнтами та іноземною валютою, нестабільність курсів може значно вплинути на економічний стан підприємства, що в свою чергу відобразиться на фінансуванні корпоративної культури і матиме негативний вплив.

Економічний стан США. У вересні 2019 року кількість безробітного населення США знизилась із 3,7% до 3,5%. Востаннє цей показник таким низьким був у 1969 році. За місяць працевлаштувалися 275 тис. осіб. Станом на кінець вересня 2019 року непогашений борг федерального уряду перевищив 22 трлн доларів [10]. Близько двох третин цього боргу – гроші, позичені у фізичних осіб, компаній та закордонних урядів, а ще третина – внутрішньодержавна заборгованість. Нинішній борг Америки більший, ніж вартість всього, що країна виробляє за рік. Аби попередити дефолт, Конгрес може підняти верхню межу боргу, як робив це багато разів до того, і спокійно брати в борг ще більші суми. При тому у кредиторів не виникає занепокоєння, що Сполучені Штати не повернуть гроші, бо кредитний рейтинг країни стабільно високий (тобто ймовірність неповернення дуже мала). Погіршення економічного стану США скоротить кількість замовлень, що призведе до погіршення економічного стану «Лайт ІТ» і зменшить бюджет витрат на корпоративну культуру, що матиме негативний вплив.

Економічний стан Китаю. За підсумками серпня 2019 року промислове виробництво Китаю зросло на 4,4% – це рекордно низький показник за останні 17 років [10]. Аналітики зазначають, що на низькі темпи зростання промисловості Китаю впливають напружені торговельні відносини зі США. Зокрема, торговельна війна зменшує попит на китайські товари на території США. Проте, попит на китайські товари по усьому світу збільшується, економіка Китаю зростає, збільшується кількість нових замовлень для ТОВ «Лайт ІТ». У свою чергу зростає економіка підприємства та збільшується бюджет витрат на забезпечення корпоративної культури.

Голова Державної податкової служби анонсував зміну системи оподаткування для ІТ-фахівців та ІТ-компаній в Україні з метою забезпечення більших темпів економічного

зростання. Він повідомив, що наразі над розробкою нової податкової моделі для галузі працюють представники Офісу президента, які провели низку зустрічей з ІТ-бізнесом. ІТ – це один із тих секторів, які можуть згенерувати додаткове зростання ВВП – ті 7% у 2021 році, про які говорить президент. Така система оподаткування має позитивний вплив на економічний стан країни, та негативний вплив на економічний стан підприємства, що може призвести до скорочення витрат на корпоративну культуру.

Результати характеристики та аналізу економічних факторів макросередовища представлено у табл. 2.

Характеристика соціально-демографічної складової макросередовища спрямована на те, щоб виявити вплив на бізнес таких соціальних явищ, як: зниження народжуваності, міграційні тенденції, зростання безробіття та рівень освіти населення.

Соціальні процеси змінюються відносно повільно. Однак якщо відбуваються певні соціальні зміни, то вони призводять до багатьох суттєвих змін в оточенні підприємства. В зовнішньому середовищі ТОВ «Лайт ІТ» демографічні фактори грають значну роль.

Зниження рівня народжуваності в Україні. 5 вересня 2019 року новий міністр охорони здоров'я Зоряна Скалецька заявила, що за останні п'ять років народжуваність в Україні скоротилася на 40% [10]. З огляду на це, ми можемо зробити висновок про зниження кількості потенційних співробітників, компанія не зможе брати так багато замовлень, що може призвести до погіршення економічного стану підприємства і відповідно до скорочення витрат на забезпечення та розвиток корпоративної культури підприємства.

Підвищення рівня безробіття. Рівень безробіття у 2017 році склав 9,9%, що на 0,2% більше за попередні роки і на 2% більше за 2013 рік [10]. Здешевлення робочої сили сприяє формуванню раціональної кадрової структури. Позитивно впливає на стан корпоративної культури за рахунок збільшення трудового колективу, доповнення елементів корпоративної культури новими міфами та легендами.

Оскільки в країні спостерігається високий рівень безробіття та низький рівень оплати праці, то це призводить до «відпливу умів» та кваліфікованих кадрів за кордон, про що свідчить й зростання рівня міграції населення. Це може стати загрозою для підприємства у разі уходу або звільнення працівників. Згідно з даними Міжнародної організації з міграції, за кордоном працює 5,8 млн. українців (майже 13,5% населення України). Особливої популярності серед співвітчизників набула Польща [10]. З точки зору корпоративної культури це може негативно вплинути на елемент навчання, а також зміну міфів та легенд компанії.

Якість освіти в Україні. В останні роки рівень якості в Україні знизився, випускникам ВУЗів технічних спеціальностей важко влаштуватися на роботу без додаткової підготовки.

Таблиця 2

Зовнішні економічні фактори які впливають на розвиток корпоративної культури ТОВ «Лайт ІТ»

№	Фактор	Стан фактору та тенденції розвитку	Характер впливу на корпоративну культуру
1.	Нестабільність курсів валют	Коливання курсу національної валюти, спричинені сезонними та політичними факторами.	Негативний: фінансові втрати за рахунок зміни курсу. Впливає на матеріальне забезпечення корпоративної культури в цілому.
2.	Економічний стан США	Погіршення економічного стану США, через торговельну війну з Китаєм.	Негативний: зменшення кількості замовлень, відповідно погіршення економічного стану підприємства. Впливає на матеріальне забезпечення корпоративної культури в цілому.
3.	Економічний стан Китаю	Укріплення економічного стану Китаю, збільшення попиту на китайські товари.	Позитивний: збільшення кількості замовлень, відповідно покращення економічного стану підприємства. Впливає на матеріальне забезпечення корпоративної культури в цілому.
4.	Зміна системи оподаткування	Зміна системи оподаткування для ІТ-фахівців та ІТ-компаній в Україні з метою забезпечення більших темпів економічного зростання	Негативний: погіршене економічного стану підприємства, що впливає на матеріальне забезпечення корпоративної культури

Джерело: розроблено авторами

Підприємству важко підібрати нових працівників, потрібно вкладати багато коштів на навчання нового співробітника. Вплив на «цінності» корпоративної культури.

Результати аналізу соціально-демографічної сфери представлено у табл. 3.

Розглянемо технологічні фактори зовнішнього середовища, що можуть мати вплив на корпоративну культуру підприємства. До них віднесемо «зиму інновацій», IoT та Big Data.

Технологічний розвиток в сучасних умовах має важливе значення, тому що забезпечує можливість постійного оновлення продукції, підвищення її якості, тим самим підвищуючи конкурентоспроможність підприємства. Тому питанню технологічного розвитку необхідно приділити першочергову увагу [11].

«Зима інновацій». Кількість коштів і трудових ресурсів у сфері високих технологій буде зменшуватись, прогноують аналітики. Вони наводять три причини для цього: зменшення залежності від закордонних постачальників через загрози кібершпигунства; занепокоєння стосовно захисту приватності даних і суворіше регулювання урядом правил поводження з даними громадян; економічні проблеми, що сприятимуть більшому регулюванню галузі. Відповідно цих прогнозів економічний стан підприємства погіршиться, через нестачу замовлень, тому компанія «Лайт ІТ» може скоротити бюджет на забезпечення корпоративної культури і матиме негативний вплив.

Інтернет речей (Internet of Things – IoT) перетворює звичні для нас речі у нові пристрої, створюючи як розумні годинники, так і розумні міста. Він під'єднує далекі від Інтернету засоби до мережі та надає їм нові функції. Сфера

IoT – один із головних світових трендів. Старі-добрі пристрої стають частиною Інтернет мережі і виконують нові функції. На початку нового 2019 року захоїлося подивитися глобально в майбутнє на розвиток галузі в якій ми активно працюємо і розвиваємося, і спробувати передбачити, що ж нас чекає в найближчому майбутньому в сфері Інтернету речей. За прогнозами експертів, вже у 2022-му році, буде налічуватися близько 30 млрд. пристроїв, з яких, близько 18-ти млрд. будуть відноситися до IoT. При застосуванні цих технологій, компанія має можливість розвиватися, що призведе до покращення економічного стану та збільшення бюджету витрат на корпоративну культуру і матиме позитивний вплив.

Big Data (у перекладі – великі дані) дедалі більше стає у нагоді бізнесу. Це інноваційний інструмент, який вже встиг вдало зарекомендувати в Україні та світі. Великі обсяги інформації використовуються для створення аналітичних звітів, прогнозів, оцінок та інших продуктів, що надають компаніям більше можливостей для успішного розвитку бізнесу. Великі дані допомагають максимально точно "прозондувати" ринок у торгівлі та сфері послуг. Дають змогу зрозуміти, де саме знаходиться ваша цільова аудиторія, де краще відкрити нову точку продажу. Вони є підставою для припущення про певну платоспроможність і доброчесність клієнта. Підкажуть, як залучити нових або втримати старих клієнтів, як розширити бізнес та ще й оптимізувати витрати. Або як зробити адресні пропозиції конкретній аудиторії, що також може дати гідний результат.

Застосовуючи індивідуальний підхід до кожного замовника, BigData допомагає підприємствам економити ресурси, примножувати доходи і покращувати ефективність, а звичайним корис-

Таблиця 3

Характеристика соціально-демографічних факторів макросередовища

№	Фактори середовища	Стан фактору та тенденції розвитку	Характер сили впливу на корпоративну культуру
1.	Зниження народжуваності	За останні п'ять років народжуваність в Україні скоротилася на 40%.	Негативний: зменшення кількості потенційних співробітників, погіршення економічного стану підприємства, що відображається на корпоративній культурі.
2.	Міграція кваліфікованих кадрів за кордон	Високі темпи еміграції: 13,5% населення України емігрувало за кордон у 2017 році [10].	Негативний: вплив кваліфікованих кадрів технічних професій за кордон. Погіршення елементів навчання, наставництва, міфів та легенд корпоративної культури
3.	Підвищення рівня безробіття	Рівень безробіття працездатного населення в Україні складав 9,7% у 2016 році [10]. Це високий рівень безробіття, адже природною нормою безробіття вважається 4-5%, а 7% та вище – високою	Позитивний: здешевлення робочої сили для підприємства. Сприяє формуванню раціональної кадрової структури. Створення нових міфів, легенд.
4.	Якість освіти	Зниження якості освіти	Негативний: підприємству важко підібрати нових працівників, потрібно вкладати багато коштів на навчання нового співробітника. Вплив на «цінності» корпоративної культури.

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 4

Зовнішні технологічні фактори, які впливають на корпоративну культуру ТОВ «Лайт ІТ»

№	Фактори середовища	Стан фактору та тенденції розвитку	Бал сили впливу
1.	«Зима інновацій»	Кількість коштів і трудових ресурсів у сфері високих технологій буде зменшуватись	Негативний: зниження економічного рівня компанії, що призводить до скорочення бюджету на корпоративну культуру.
2.	IoT	Розвиток IoT – один із головних світових трендів. Він під'єднує далекі від Інтернету засоби до мережі та надає їм нові функції.	Позитивний: при застосуванні IoT, компанія може отримати значний економічний ріст, що призводить до збільшення бюджету на корпоративну культуру.
3.	Big Data	Інноваційний інструмент для створення аналітичних звітів, прогнозів, оцінок та інших продуктів, що надають компаніям більше можливостей для успішного розвитку бізнесу.	Позитивний: при застосуванні Big Data, компанія може отримати значний економічний ріст, що призводить до збільшення бюджету на корпоративну культуру.

Джерело: розроблено авторами

тувачам – отримувати якісні відповіді на їхні нагальні питання. І все це не абияк, а саме в необхідному місці і в потрібний час [12]. Застосування технології Big Data допоможе компанії знайти нових замовників, отримати проекти, що призведе до економічного розвитку компанії і таким чином збільшення бюджету на зміцнення та розвиток корпоративної культури.

Розглянемо технологічні фактори макросередовища за допомогою таблиці 4.

Далі проведемо оцінку макросередовища підприємства за допомогою методу складання профілю макрооточення, щоб визначити відносну значущість для організації окремих чинників зовнішнього середовища. У матрицю профілю винесемо фактори макросередовища, кожному з яких експертним шляхом, за допомогою робітників ТОВ «Лайт ІТ» було надано наступні оцінки:

- важливість для галузі за шкалою: 3 – велика, 2 – помірна, 1 – слабка;
- вплив на корпоративну культуру за шкалою: 3 – сильний, 2 – помірний, 1 – слабкий, 0 – відсутність впливу;
- спрямованість впливу за шкалою: «+»; «-» – позитивна або негативна спрямованість.

Далі всі три експертні оцінки перемножуються і виходить загальна інтегральна оцінка, що показує міру важливості конкретного чинника для організації. Оцінку було проведено за допомогою опитування експертів підприємства. Експертами з боку підприємства було обрано директора відділу маркетингу, технічного директора та директора відділу управління персоналом.

Результати оцінювання факторів макросередовища занесемо у табл. 5.

Сукупний вплив факторів макрооточення на функціонування підприємства оцінюють за коефіцієнтом впливу факторів макросередовища.

Коефіцієнтом впливу факторів макросередовища розраховується за формулою (1):

$$C_{\text{mac}} = \frac{\pm A_1 B_1 \pm A_2 B_2 \pm \dots \pm A_n B_n}{[\max A_i B_i] \times n} = \frac{\sum_{i=1}^n (\pm A_i B_i)}{[\max A_i B_i] \times n} \quad (1)$$

де C_{mac} – коефіцієнт впливу факторів макросередовища на функціонування підприємства; A – експертна оцінка важливості фактора для галузі; B – експертна оцінка впливу фактора; n – кількість факторів впливу [5].

Рівень факторів макросередовища оцінюють за шкалою значень коефіцієнта. Якщо значення коефіцієнта впливу факторів макросередовища 76 додатне: від 0 до 0,35 – нейтральний вплив, від 0,35 – до 0,50 сприятливий вплив, від 0,50 до 1,00 – позитивний вплив. Якщо значення коефіцієнта впливу факторів макросередовища від'ємне: від 0 до 0,35 – негативний вплив, від 0,35 – до 0,50 загрозливий вплив, від 0,50 до 1,00 – знищуючий вплив [5]. Розрахуємо коефіцієнт впливу факторів макросередовища на функціонування ТОВ «Лайт ІТ»:

$$C_{\text{mac}} = \frac{-5}{9 * 15} = -0,037$$

У цілому за результатами проведеної оцінки, можна зробити висновок, що зовнішнє середовище має загрозливий вплив на функціонування корпоративної культури підприємства. Найбільшу загрозу для корпоративної культури складають соціально-демографічні фактори, серед них найбільш негативний вплив на корпоративну культуру має міграція кваліфікованих кадрів за кордон. Сприятливий вплив мають технологічні фактори, серед них найбільш позитивно впливає розвиток Big Data, завдяки чому компанія може підвищити економічний стан і збільшити бюджет на фінансування корпоративної культури. Таким чином, ефективне функціонування корпоративної культури підприємства можливе за умови системного аналізу факторів зовнішнього середовища

Таблиця 5

Оцінка впливу факторів макросередовища на функціонування ТОВ «Лайт ІТ»

№	Фактори зовнішнього середовища	Важливість для галузі (1, 2, 3)	Ступінь впливу (0,1, 2, 3)	Характер впливу у (+ / -)	Оцінки впливу
1	2	3	4	5	6
	I. Політико-правові фактори:				
1	Політична нестабільність в Україні	1	2	-	-2
2	Співпраця з ЄС, безвізовий режим	2	2	+	+4
3	Внутрішня політика США	2	3	-	-6
4	Внутрішня політика Китаю	2	3	+	+6
	Разом за політико-правовими факторами				
	II. Економічні фактори:				
5	Нестабільність курсів валют	1	2	-	-2
6	Економічний стан США	2	2	-	-4
7	Економічний стан Китаю	2	2	+	+4
8	Зміна системи оподаткування	2	1	-	-2
	Разом за економічними факторами				
	III. Соціально-демографічні фактори:				
9	Зниження народжуваності	2	2	-	-4
10	Міграція кваліфікованих кадрів за кордон	3	2	-	-6
11	Підвищення рівня безробіття	1	2	+	+2
12	Якість освіти	2	2	-	-4
	Разом за соціально-демографічними факторами:				
	IV. Технологічні фактори				
13	«Зима інновацій»	3	2	-	-6
14	IoT	3	2	+	+6
15	Big Data	3	3	+	+9
	Разом за технологічними факторами				
	Разом за факторами зовнішнього середовища				
					-5

Джерело: розроблено авторами

і врахування впливу їх змін на ефективне функціонування корпоративної культури.

Висновки. На прикладі підприємства ТОВ «Лайт ІТ» дослідили вплив політичних, економічних, соціально-демографічних та технологічних факторів на вплив корпоративної культури за допомогою PEST-аналізу. Практичне значення

дослідження полягає в тому, що попереджуючи загрози та використовуючи можливості підприємство може управляти станом корпоративної культури та підвищувати власну ефективність. Дана методика також може використовуватися у подальшому для аналізу корпоративної культури інших ІТ-підприємств.

Список використаних джерел:

1. Ансофф І. Нова корпоративна стратегія / Пер. з англ. / Під ред. Ю.Н. Каптуревського. – СПб.: Видавництво «Пітер», 1999. – 416 с.
2. Бойко С. В. Корпоративна культура як основа ефективного управління підприємством // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 4. – С. 52-58.
3. Василенко С.В. Корпоративна культура як інструмент ефективного управління персоналом / С.В.Василенко. – М.: Дашков і Кс, 2009. – 136 с.
4. Воронін М. Winning the hearts. Достукатися до сердець співробітників / М. Воронін. – М.: Інтелектуальна Література, 2015. – 242 с.
5. Іванов Ю.Д. Теоретичні основи конкурентної стратегії підприємства: Монографія. – Х.: ІНЖЕК, 2006. – 284 с.
6. Тихонова Н. HR-квест / М. Тихонова, М. Воронін, Д. Кабіцкая. – Манн, Іванов і Фербер, 2014. – 47 с.
7. Шейн Е.Х. Організаційна культура і лідерство. СПб.: Пітер, 2002. – 336 с.
8. Чечетов М., Мендрол О. Корпоративне управління в умовах економічної трансформації // Економіка України. – 2001. – № 4. – С. 82-96.
9. Офіційний сайт ТОВ «Лайт ІТ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://light-it.net>
10. Офіційний сайт Державної Служби Статистики України: статистична інформація [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
11. Пуліна, Т. В. Реінжиніринг як інструмент інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств харчової промисловості: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / Пуліна Тетяна Веніамінівна; НУХТ. – К., 2006. – 19 с.
12. Пуліна Т. В. Інформаційне забезпечення створення та розвитку кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості / Т. В. Пуліна // Бізнес Інформ. – 2013. – № 5. – С. 145–152 (0,67 д.а.)

References:

1. Ansoff I. (1999). Nova korporatyvna stratehiya [New corporate strategy]. St. Petersburg: Peter Publishing House [in Russian].
2. Boyko E.V. (2003) Korporatyvna kul'tura yak osnova efektyvnoho upravlinnya pidpryyemstvom [Corporate culture as a basis for effective enterprise management]. Actual problems of economy № 4. [in Ukrainian].
3. Vasilenko S.V. (2009) Korporatyvna kul'tura yak instrument efektyvnoho upravlinnya personalom [Corporate culture as an instrument of effective personnel management]. Moscow [in Russian].
4. Voronin M. (2015) Winning the hearts. Dostukatysya do serdets' spivrobitnykiv [Winning the hearts. Reaching for the hearts of employees]. Moscow [in Russian].
5. Ivanov Yu.D. (2006) Teoretychni osnovy konkurentnoyi stratehiyi pidpryyemstva [Theoretical foundations of competitive enterprise strategy]. Kharkiv [in Ukrainian].
6. Tikhonova N. (2004) HR-kvest [HR-quest]. Moscow [in Russian].
7. Shane E.H. (2002) Orhanizatsiyna kul'tura i liderstvo [Organizational culture and leadership]. St. Petersburg: Peter, [in Russian].
8. Chechetov M. & Mendrul O. (2001) Korporatyvne upravlinnya v umovakh ekonomichnoyi transformatsiyi [Corporate Governance in the Conditions of Economic Transformation] // Economy of Ukraine № 4 [in Ukrainian].
9. The official site of Light IT LLC [Electronic resource]. Access mode: <https://light-it.net>
10. Official site of the State Statistics Service of Ukraine: statistical information [Electronic resource] / Access mode: <http://www.ukrstat.gov.ua>
11. Pulina, T.V. (2006) Reinzhynering yak instrument innovatsiyno-investytsiynoyi diyal'nosti pidpryyemstv kharchovoyi promyslovosti [Reengineering as a tool for innovation and investment activity of food industry enterprises: abstract. Dissertation]. Kiev [in Ukrainian].
12. Pulina T.V. (2013) Informatsiynne zabezpechennya stvorenniya ta rozvytku klasternykh ob'yednan' pidpryyemstv kharchovoyi promyslovosti [Information support for creation and development of cluster associations of food industry]. Business Inform. № 5 [in Ukrainian].

УДК 340.341.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2224-6282/149-14>

Штефан Н. М.

НТУ «Дніпровська політехніка»

Shtefan N.

NTU "Dnipro University of Technology"

ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

У статті на базі аналізу кількості підприємств, що впроваджували інновації, джерел фінансування інноваційної діяльності, а також витрат на виконання наукових досліджень і розробок за видами робіт визначено недостатність фінансування інноваційної діяльності, низьку активність підприємств, невідповідний розподіл витрат між фундаментальними дослідженнями, прикладними дослідженнями та науково-технічними розробками. Таке становище не сприяє інноваційному розвитку країни. Крім недостатнього фінансування інноваційної діяльності в Україні існують проблеми в реалізації результатів інноваційної діяльності. Країні необхідно перейти від моделі інноваційного розвитку під назвою «відштовхування від технологій» до моделі «притягнення попиту», яка застосовується у відкритій ринковій економіці і інноваційний процес починається не з науково – дослідної роботи, а з оцінки бізнес-можливостей і попередньої оцінки ринку продукту. Така модель забезпечує фінансування пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, а не витрачання коштів на безліч потенційних інвестиційних проектів, які можуть не дійти навіть до стадії маркетингу. Крім того, ключовим завданням інноваційного розвитку є ефективне використання знань, що генеруються в рамках наукових досліджень. Тому трансфер технологій є однією зі складових реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності. Для цього ключовою ланкою Національної інноваційної системи повинні стати університети. Технічні університети з виключно освітньої та дослідницької установи повинні перетворитися в джерело інновацій та інноваційних бізнесів, стати університетом підприємницьким. Тому необхідно не просто навчати інноваційному підприємництву, а й стимулювати створення стартапів на власній базі. Вдосконалення інституційного середовища через посилення його складових дасть змогу досягти позитивного економічного ефекту, що знаходить прояв у створенні організаційно-економічних умов для ефективного конкурентоспроможного розвитку країни при збереженні людського капіталу. Метою дослідження є розробка і удосконалення складових інституційного середовища країни для ефективного конкурентоспроможного розвитку при збереженні і розвитку людського капіталу як рушійної сили для зміни місця України у світовому розподілі економічних сил.

Ключові слова: інституційний механізм; людський капітал; трансфер технологій.

FORMATION OF INSTITUTIONAL MECHANISM FOR ENTERPRISE INNOVATIVE ACTIVITY

The lack of financing for innovation, low activity of enterprises, the inappropriate cost sharing between basic research, applied research based on the analysis of the number of innovative enterprises, sources of funding for innovation activities, as well as the cost of research and development by type of work have been analyzed in the article. This situation does not contribute to the innovative development of the country. In addition to the lack of funding for innovation in Ukraine, there are problems in implementing the results of innovation. The country needs to move from a model of innovative development called "technology-driven" to a "demand-driven" model that is applied in an open market economy and the innovation process begins not with research, but with the assessment of business opportunities and preliminary assessment of the product market. This model provides funding for priority areas for innovation rather than spending on many potential investment projects that may not even reach the marketing stage. Also, the key objective of innovative development is the effective use of knowledge generated through research. Therefore, technology transfer is one of the components of the implementation of priority areas of innovation. Universities should become a key part of the National Innovation System. Technical universities from a purely educational and research institution must become a source of innovation and innovative business, and become an entrepreneurial university. It is necessary not only to teach innovative entrepreneurship, but also to encourage the creation of their own startups. Improving the institutional environment by strengthening its components will allow to achieve a positive economic effect, which is manifested in the creation of organizational and economic conditions for effective competitive development of the country while maintaining human capital. The purpose of the study is to develop and improve the components of the country's institutional environment for effective competitive development while preserving and developing human capital as a driving force for changing Ukraine's place in the global distribution of economic forces.

Keywords: institutional mechanism; human capital; technology transfer.

JEL Classification: O21, O32

Актуальність. В сучасних умовах зростаючої інтеграції і взаємної залежності країн, запорукою усунення технологічного відставання країни є інноваційний розвиток. Але зі зміною технологічних умов необхідно формувати ті інститути, які дають змогу ефективно використовувати ці зміни. Революційні технологічні зміни однократно розширюють межі виробничих можливостей, а інституційні зміни мають стимулювати

інноваційну діяльність в довгостроковій перспективі. Тому подолання інституційних обмежень інноваційного розвитку країни є актуальною задачею сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам інноваційного розвитку присвячені праці багатьох вчених. Вагомий вклад у розробку проблем інноваційного розвитку вніс Й. Шумпетер [1]. Теоретичні та методологічні засади державного регулювання іннова-

ційної діяльності розкриті в працях С.В. Валдайцева [2]. Серед вітчизняних вчених в даному напрямі слід виділити роботи З.С. Варналія [3]. Проблема посилення взаємозв'язків між учасниками інноваційного процесу, розвитку традиційних і впровадження нових для України форм їх інтеграції займалися В. Занько [4], А.А. Гриценко [5]. Однак питання складових інституційного середовища інноваційного розвитку вимагають подальшого вивчення і є актуальною задачею сьогодення.

Мета дослідження. Метою дослідження є розробка і удосконалення складових інституційного середовища країни для ефективного конкурентоспроможного розвитку при збереженні і розвитку людського капіталу країни як рушійної сили для зміни місця України у світовому розподілі економічних сил.

Виклад основних результатів дослідження. Характерною ознакою науково-технічного прогресу в сучасну епоху є його істотне прискорення, що призвело, в свою чергу, до прискорення зміни технологічних укладів у багатьох країнах світу і поглибило їх диференціацію за показниками розвитку.

В Україні практично вичерпаними є резерви зростання на базі більш ефективного використання наявних потужностей та робочої сили. І якщо з приводу технологічної готовності (табл. 1) Україна стабільно має низький рейтинг (81-86 позиція), то стосовно людського капіталу, Україна мала певні переваги (добре розвинену систему освіти, значний науковий базис) і це ті позиції у міжнародних індикаторах інноваційної активності, де Україна посідає відносно високі місця (табл. 1).

Основою української інноваційної конкурентоспроможності має стати людський капітал, а також знання і результати наукових досліджень. Але за умов зани-

женості ціни людської праці відкриття безвізового режиму сприяло відтоку кращих спеціалістів за кордон в пошуках адекватної оплати їх праці. Як наслідок, в Україні професійна якість спеціалістів погіршилась, а оплата їх праці підвищилась у зв'язку з дефіцитом професійних робочих майже у всіх сферах господарства.

Будучи інтелектуальним інвестором для інших країн, Україна втрачає можливість підвищувати свою конкурентоздатність за рахунок людського капіталу, що і відображає зниження її позиції з 36 до 43 за останні три роки.

В Україні зі сторони держави спостерігається відставання законодавства від господарських реалій і потреб, можливість його неоднозначної інтерпретації, корупція, різні правила гри для різних учасників ринку.

Зі сторони бізнесу спостерігається орієнтація на короткостроковий результат (переважно торгівельно-посередницька діяльність) замість довгострокового інноваційно-інвестиційного виробництва. Крім того, та частина бізнесу, яка має політичну владу або вплив на прийняття рішень, не зацікавлена в проведенні ефективних інституційних реформ.

Тому в Україні постійно скорочується питома вага витрат на інноваційну діяльність у ВВП (таблиця 2).

Низькою залишається інноваційна активність промислових підприємств України – на рівні 12-15% останнє п'ятиріччя (таблиця 3).

А частка обсягу реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції знизилась до рекордних 0.7-0.8%.

Інноваційне підприємництво є найважливішою складовою національної інноваційної системи, його головним завданнями є перетворення інтелектуаль-

Таблиця 1

Позиція України за міжнародними показниками інноваційної активності

Назва показника	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік
Глобальний інноваційний індекс	64	56	50	43
людський капітал і дослідження	36	40	41	43
бізнесовий досвід	78	73	51	46
науково-практичні результати	34	33	32	27
результати творчої діяльності	75	58	49	45
Індекс глобальної конкурентоспроможності	76	79	85	81
Вища освіта і професійна підготовка	40	34	33	35
Технологічна готовність	85	86	85	81

Джерело: [6; 7]

Таблиця 2

Питома вага витрат на інноваційну діяльність у ВВП України, %

Роки	Номінальний валовий внутрішній продукт України, млн. грн.	Загальна сума витрат на інноваційну діяльність, млн. грн.	Питома вага витрат на інноваційну діяльність у ВВП України, %
2010	1082569	8045,5	0.74
2011	1316600	14333,9	1.09
2012	1408889	11480,6	0.81
2013	1454931	9562,6	0.66
2014	1566728	7695,9	0.49
2015	1979458	13813,7	0.70
2016	283182	23229,5	0.97
2017	2982920	9117,5	0.31
2018	3558706	12180,1	0.34

Джерело: [8]

Таблиця 3

Впровадження інновацій на промислових підприємствах України

Роки	Частка кількості підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси), в загальній кількості промислових підприємств, %	Впроваджено нових технологічних процесів, од	У т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	Впроваджено виробництво інноваційних видів продукції (товарів, послуг), од	З них нові види техніки	Частка обсягу реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг) у загальному обсязі реалізованої продукції промислових підприємств, %
2010	11,5	2043	479	2408	663	3,8
2011	12,8	2510	517	3238	897	3,8
2012	13,6	2188	554	3403	942	3,3
2013	13,6	1576	502	3138	809	3,3
2014	12,1	1743	447	3661	1314	2,5
2015	15,2	1217	458	3136	966	1,4
2016	16,6	3489	748	4139	1305	Розрахунок не здійснювався
2017	14,3	1831	611	2387	751	0,7
2018	15,6	2002	926	3843	920	0,8

Джерело: [9]

Таблиця 4

Джерела фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств

Роки	Витрати на інновації, млн.грн	У тому числі за рахунок коштів							
		власних		державного бюджету		інвесторів-нерезидентів		інших джерел	
		Сума	Питома вага, %	Сума	Питома вага, %	Сума	Питома вага, %	Сума	Питома вага, %
2010	8045,5	4775,2	59.35	87,0	1.08	2411,4	29.97	771,9	9.60
2011	14333,9	7585,6	52.92	149,2	1.04	56,9	0.39	6542,2	45.64
2012	11480,6	7335,9	63.90	224,3	1.95	994,8	8.66	2925,6	25.49
2013	9562,6	6973,4	72.92	24,7	0.26	1253,2	13.11	1311,3	13.71
2014	7695,9	6540,3	84.99	344,1	4.47	138,7	1.80	672,8	8.74
2015	13813,7	13427,0	97.20	55,1	0.40	58,6	0.42	273,0	1.98
2016	23229,5	22036,0	94.86	179,0	0.77	23,4	0.10	991,1	4.27
2017	9117,5	7704,1	84.50	227,3	2.50	107,8	1.18	1078,3	11.82
2018	12180,1	10742,0	88.19	639,1	5.25	107,0	0.88	692,0	5.68

Джерело: [9]

ного продукту – новації на інновацію, що має ринковий потенціал, виступає чинником ефективності та конкурентоспроможності національної економіки. Однак для його ефективного розвитку є необхідним досконале функціонування всіх суб'єктів інституційного середовища, в якому воно перебуває, а також налагоджена взаємодія одного з іншим.

У контексті фінансового забезпечення інноваційного розвитку особливо важливою є наявність власних фінансових ресурсів суб'єктів господарювання. Це підтверджують дані табл. 4, що в останні п'ять років на інновації використовують в основному власні кошти (більше 85% загального обсягу фінансування). Питома вага бюджетних коштів невисока, але має позитивне зрушення до зростання і у 2018 році досягла 5.25% від загальних витрат на інновації. Практично в 30 разів зменшилось фінансування за рахунок коштів інвесторів-нерезидентів, питома вага інших джерел фінансування також невисока (5.68% у 2018 році).

Проте, необхідно не тільки мати достатній обсяг коштів, але й вірно їх реалізувати. Дані таблиці 5 показують, що за останні роки витрати на фундамен-

тальні дослідження і розробки від 3 до 10 разів менші ніж витрати на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення.

Питома вага витрат на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення коливається в межах 62-68%. Значною мірою це відбувається внаслідок значного зносу основної маси всіх основних засобів усіх галузей промисловості.

Придбані ж ліцензійні технології не належали до останніх досягнень у науково-технологічній сфері та надходили із-за кордону в середньому з десятирічним запізненням. Зменшувало ефективність впливу трансферу технологій на реалізацію пріоритетів технологічного розвитку й відсутність законодавства, яке б забороняло імпортування технологій і здійснення іноземних технологічних інвестицій без чітких вимог стосовно їхньої новизни та позитивного впливу на розвиток пріоритетних секторів української економіки.

Одним з основних принципів системи фінансового забезпечення інноваційного розвитку є збалансованість співвідношення фундаментальних і прикладних наукових досліджень (табл. 6).

Таблиця 5

Загальний обсяг витрат за напрямками інноваційної діяльності промислових підприємств, млн. грн.

Роки	Витрати на інновації	У тому числі за напрямками			
		дослідження і розробки	придбання інших зовнішніх знань	придбання машин обладнання та програмного забезпечення	інші витрати
2010	8045,5	996,4	141,6	5051,7	1855,8
2011	14333,9	1079,9	324,7	10489,1	2440,2
2012	11480,6	1196,3	47,0	8051,8	2185,5
2013	9562,6	1638,5	87,0	5546,3	2290,9
2014	7695,9	1754,6	47,2	5115,3	778,8
2015	13813,7	2039,5	84,9	11141,3	548,0
2016	23229,5	2457,8	64,2	19829,0	878,4
2017	9117,5	2169,8	21,8	5898,8	1027,1
2018	12180,1	3208,8	46,1	8291,3	633,9

Джерело: [9]

Таблиця 6

Витрати на виконання наукових досліджень і розробок за видами робіт, (млн.грн)

	Усього, у фактичних цінах	У тому числі на виконання					
		фундаментальних наукових досліджень		прикладних наукових досліджень		науково-технічних (експериментальних) розробок	
		Сума	Питома вага, %	Сума	Питома вага, %	Сума	Питома вага, %
2010 ¹	8107,1	2175,0	26.83	1589,4	19.62	4342,7	53.55
2011 ¹	8513,4	2200,8	25.85	1813,9	21.31	4498,7	52.84
2012 ¹	9419,9	2615,3	27.76	2023,2	21.58	4781,4	50.75
2013 ¹	10248,5	2698,2	26.33	2061,4	20.11	5488,9	53.56
2014 ^{1,2}	9487,5	2452,0	25.85	1882,7	19.84	5152,8	54.31
2015 ^{1,2}	11003,6	2460,2	22.36	1960,6	17.82	6582,8	59.82
2016 ²	11530,7	2225,7	19.30	2561,2	22.21	6743,8	58.49
2017 ²	13379,3	2924,5	21.86	3163,2	23.64	7291,6	54.50
2018 ²	16773,7	3756,5	22.40	3568,3	21.27	9448,9	56.33

1 Дані за 2010-2015 роки перераховано без урахування витрат на виконання науково-технічних послуг.

2 Дані наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: [9]

Згідно даним табл.6, питома вага витрат на фундаментальні наукові дослідження за останні десять років знижується і майже дорівнюється питомій вазі витрат на прикладні наукові дослідження при стабільно високих витратах на науково-технічні розробки.

Таке становище не сприяє інноваційному розвитку країни.

У світовій практиці існують різні підходи до реалізації інноваційної діяльності:

- модель «відштовхування від технологій»;
- модель «притягнення попиту».

Традиційно українська інноваційна система – це модель «відштовхування від технологій». Вона вимагає великих інвестицій у значну кількість потенційних інноваційних процесів, з яких не всі досягнуть ринкової стадії, а можуть стати просто самоціллю. Тому це дуже дорогий підхід, у якому чергуються такі фази: науково-дослідні роботи, пілотне виробництво, промислове виробництво, маркетинг. Ця модель працює тільки в умовах гарантованого попиту на продукт, який забезпечується лише на сильно регульованому ринку.

У відкритій ринковій економіці інноваційний процес починається не з науково-дослідницьких робіт,

а з оцінки бізнес-можливостей і попередньої оцінки ринку продукту, що планується розробити, і, лише потім, починаються науково-дослідні роботи – від ідеї до продукту високого ринкового попиту.

Сучасний стан інноваційної діяльності є наслідком відсутності стратегічного бачення та послідовної державної політики щодо переведення України на інноваційний шлях розвитку.

Держава повинна зосередитись на розвитку пріоритетних секторів української економіки.

Стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності на 2011-2021 роки:

- 1) освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії;
- 2) освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки;
- 3) освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій;
- 4) технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу;

5) впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики;

6) широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища;

7) розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки.[10]

Бюджетне фінансування інноваційної діяльності та трансферу технологій за стратегічними пріоритетними напрямками представлені в табл. 7.

Обсяги фінансування всіх стратегічних пріоритетів у 2018 р. зросли порівняно з 2017 р. на 12,5%, але темп зростання знизився порівняно з 2017 роком до 2016 року (33,5%).

Обсяг фінансування 4 стратегічного інноваційного пріоритету "Технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу" є найвищим серед усіх пріоритетів

на протязі останніх трьох років, він номінально зріс на 1,3% і досяг 153444,2 тис. грн. Це ще раз підтверджує стратегію на деіндустріалізацію країни. Його частка (52,65%) у загальних обсягах фінансування порівняно з 2017 р. зменшилася за рахунок значного зростання цього показника за 2-м та 7-м стратегічними пріоритетами.

Другу позицію за обсягами фінансування інноваційної діяльності займає стратегічний пріоритет 3 "Освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій" – 45315,30 тис. грн або 15,55% від загального обсягу бюджетного фінансування стратегічних пріоритетів інноваційної діяльності (2017 р. – 13,88%).

Найменший обсяг фінансування у 2018 р. спрямовано на 5-й стратегічний пріоритет "Впровадження нових технологій та обладнання для якісного медич-

Таблиця 7

Бюджетне фінансування інноваційної діяльності та трансферу технологій за стратегічними пріоритетними напрямками у 2016-2018 рр., тис. грн.

Стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності	2016		2017		2018	
	Сума	Питома вага, %	Сума	Питома вага, %	Сума	Питома вага, %
1. Освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії	20101,96	10.33	15212,73	5.87	17094,31	5.87
2. Освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки	6274,01	3.22	11710,93	4.52	18729,10	6.42
3. Освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій	16345,33	8.40	35979,56	13.88	45315,30	15.55
4. Технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу	115563,30	59.40	151412,50	58.43	153444,23	52.65
5. Впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики	5023,95	2.58	4871,42	1.88	5356,06	1.84
6. Широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища	23687,27	12.17	29182,88	11.26	32213,93	11.05
7. Розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки	7562,39	3.90	10759,69	4.16	19299,91	6.62
Всього за пріоритетами	194558,20	100	259129,71	100	291452,84	100

Джерело: [11]

Таблиця 8

Надходження від передання технологій, створених за бюджетні кошти, за стратегічними пріоритетними напрямками на внутрішньому та зовнішньому ринках у 2016-2018 р.р.

Роки	Передано технологій				Обсяг фінансування, тис. грн.	Обсяг надходжень, тис. грн.
	Всього	в тому числі		в тому числі промисловим підприємствам		
		внутрішній ринок	зовнішній ринок			
2016	1074	1064	10	108	194558.20	68527,92
2017	1798	1744	54	947	259129.71	79232,75
2018	1831	1774	57	1123	291452.84	96056,80

Джерело: [11]

ного обслуговування, лікування, фармацевтики" – 5356,06 тис. грн або 1,84% від загального обсягу фінансування всіх стратегічних пріоритетів.

Пріоритет 7 "Розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки", займаючи четверту позицію за обсягами фінансування, порівняно з 2017 р. має найвище зростання за обсягами фінансування (в 1,8 разу) та за часткою в загальних обсягах бюджетного фінансування (на 2,5 в. п.). Суттєве збільшення обсягу фінансування (в 1,6 разу) та його частки (майже в 2 рази.) відбулося також і за стратегічним пріоритетом 2 "Освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки".

Ключовим завданням у галузі науково-технічного розвитку є ефективне використання знань, що генеруються в рамках державних досліджень (табл. 8).

Трансфер технологій є однією з ключових складових реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності (як і їх фінансування), який згідно із Законом України "Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій" передбачає передачу технології, створеної за результатами науково-технічної діяльності, що оформляється шляхом укладення між фізичними та/або юридичними особами двостороннього або багатостороннього договору, яким устанавлюються, змінюються або припиняються майнові права та обов'язки щодо технології та/або її складових [12]

Результати трансферу технологій свідчать про активізацію цього процесу для промислових підприємств (збільшення питомої ваги переданих технологій промисловим підприємствам з 10% у 2016 році до 61.33% у 2018 році).

Однією з основних перешкод на шляху до інноваційного розвитку є проблеми в інституційному середовищі.

Доцільним є напрацювання досвіду ефективної передачі технологій університетами підприємницькому сектору з метою успішної комерціалізації результатів університетських досліджень. Для цього ключовою ланкою Національної інноваційної системи повинні стати університети. Технічні університети з виключно освітньої та дослідницької установи повинні перетворитися в джерело інновацій та інноваційних бізнесів, стати університетом підприємницьким.

Для цього необхідно, по-перше, не просто навчати інноваційному підприємництву, а й стимулювати створення стартапів на власній базі.

По-друге, необхідно створити ефективну систему взаємодії (прямого контакту) між дослідницькими університетами, бізнесом і державою. На сьогодні саме університети можуть претендувати на роль сполучної ланки між наукою та промисловістю. Вони мають досвід: багато хто з них вже десятиліття виконує господарні роботи за замовленнями підприємств.

По-третє, провести реформу у сфері прав на інтелектуальну власність, щоб права на розробки, що виникли за рахунок державної фінансової підтримки, мають належати університетам і науковим організаціям, в яких були здійснені.

Висновки. Вдосконалення інституційного середовища через посилення його складових дасть змогу досягти позитивного економічного ефекту, що знаходить прояв у створенні організаційно-економічних умов для ефективного конкурентоспроможного розвитку, ефективному використанні природних ресурсів, збереженні і розвитку людського капіталу.

Список використаних джерел:

1. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. А. Шумпетер ; [пер. с нем.]. – М.: Эксмо, 2007. – 864 с.
2. Валдайцев С.В. Управление инновационным бизнесом. Учебн. пособие для вузов.– М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 343с.
3. Варналій З.С. Институційне забезпечення конкурентного розвитку підприємництва в Україні / З.С. Варналій, О.В. Панасюк. – К.: Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. – № 124/125. – 2011. – С. 25-28. – Режим доступу: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/archives/6038>
4. Зянько В. Институційне середовище як умова ефективного функціонування інноваційного підприємництва / В. Зянько // Наукові праці ДонНТУ (Серія економічна). – 2006. – Вип. 103–1. – С. 210–216.
5. Институційні трансформації соціально-економічної системи України: монографія/ за ред. чл.-кор. НАН України Гриценко А.А.: НАН України, ДУ «Інститут економічного прогнозування НАН України». – К., 2015. – 344 с.
6. The Global Competitiveness Report 2017–2018. World Economic Forum. Geneva. <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>
7. Global innovation Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.global-innovationindex.org/>
8. ВВП України: структура і динаміка (2010-2018 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.index.minfin.com.ua>
9. Статистична інформація. Економічна статистика / Наука, технології та інновації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
10. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2012, № 19-20, ст. 4).
11. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2018 році: аналітична довідка Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2018 році: аналітична довідка / Т.В. Писаренко, Т.К. Кваша та ін. – К.: УкрІНТЕІ, 2019. – 80 с.
12. Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2006, № 45, ст. 1).

References:

1. Shumpeter Y.A. (2007). Teoriia ekonomicheskoho rozvittia. Kapitalizm, sotsializm i demokratiia [The theory of economic development. Capitalism, socialism and democracy]. M.: "Eksmo. [in Russian].
2. Valdaitsev S.V. (2001).Upravlenie innovatsionnym biznesom.[Management of innovative business]. M.: YUNITI-DANA. [in Russian].

3. Varnalii Z.S. (2011). Instytutsiine zabezpechennia konkurentnoho rozvytku pidpriemnytstva v Ukraini [Institutional support for competitive business development in Ukraine]. K.: Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka №124/125, 25-28 [in Ukrainian].
4. Zianko V. (2006). Instytutsiine seredovyshche yak ymova efektyvnoho funktsionuvannia innovatsiinoho pidpriemnytstva [Institutional environment as a condition for effective functioning of innovative entrepreneurship]. Naukovi pratsi DonNTU – Scientific works DonNTU, 103-1, 210-216 [in Ukrainian].
5. Hrytsenko A.A. (2015). Instytutsiini transformatsii sotsialno-ekonomichnoi systemy Ukrainy [Institutional transformations of the socio-economic system of Ukraine]. Kyiv: NAN Ukrainy, DU “Instytut ekonomichnoho prohnozuvannia NAN Ukrainy [in Ukrainian].
6. The Global Competitiveness Report 2017–2018. World Economic Forum. Geneva <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>
7. Global innovation Index (n.d.). Retrieved from: <http://www.global-innovationindex.org/>
8. VVP Ukrainy: struktura i dynamika (2010-2018 roky) (n.d.). Retrieved from: <http://www.index.minfin.com.ua>
9. Statystychna informatsiia. Ekonomichna statystyka Ukrainy. Nauka, tekhnolohiia ta innovatsii [Statistical information. Economic statistics of Ukraine / Science, technology and innovation]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>
10. Zakon Ukrainy “Pro prioritetni napriamy innovatsiinnoi diialnosti v Ukraini” [the Law of Ukraine “On Priority Areas of Innovation in Ukraine” (Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2012, № 19-20, st. 4). [in Ukrainian].
11. Pisarenko T.V., Kvasha T.K., Rozhkova L.V., Paladchenko O.F., Bohomazova V.M., Molchanjva I.V. et al. (2019). Stan innovatsiinnoi diialnosti ta diianosti u sferi transferu tekhnolohii v Ukraini u 2018 rotsi: Analitychna dovidka [State of Innovation and Technology Transfer Activity in Ukraine in 2018: Analytical Reference]. K.: UkrNTEI. [in Ukrainian].
12. Zakon Ukrainy “Pro derzhavne rehuliuвання diialnosti u sferi transferu tekhnolohii” [the Law of Ukraine “On State Regulation of Activities in the Field of Technology Transfer” (Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2006, № 45, st. 1). [in Ukrainian].

СТАЛИЙ РОЗВИТОК, ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА

УДК 658.005.338.486.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2224-6282/149-15>

Божанова В. Ю., Павелко Ю. С., Яценко Д. О.
ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»

Bozhanova V., Pavelko Y., Yatsenko D.
Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ТА ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ ЯК ЦІЛІСНОЇ СИСТЕМИ

В роботі була поставлена мета обґрунтувати теоретико-методологічні підходи та розробити практичні рекомендації щодо формування та функціонування екологічного туризму в Україні. Визначена сутність та економічне значення туризму, теоретичні засади даного напрямку та його класифікацію, а також сучасний стан цієї сфери в Україні. Проведений аналіз останніх наукових досліджень щодо екотуризму. Охарактеризовано його принципи за певними ознаками. Наведено факти, що Україна багата на природні туристичні ресурси, які вдало можуть використовуватися в процесі росту екологізації туристичної діяльності. З'ясовано, що маючи потужний туристичний потенціал, Україна має змогу його реалізувати за допомогою державного регулювання у всіх його основних напрямках, головними з яких є його фінансова складова і забезпечення інноваційного шляху розвитку. Проаналізовані основні напрямки екологізації туристичної діяльності на макро- і мікрорівнях та розглянуто стан їх розвитку в Україні. Виконаний аналіз відобразив практичні рекомендації щодо способів формування та функціонування екологічного туризму в Україні. Сформовано систему показників для планування розвитку екологічного туризму та технології використання природних ресурсів. Нижче зазначений аналіз організаційно-економічний план, який виконаний з заданими практичними рекомендаціями, довів, що відкрити невеличкий об'єкт за містом буде доцільним рішенням. Розраховані показники дали змогу зрозуміти, що інвестиційні витрати у даній галузі не перевищують доходи, що є сприятливим у цій сфері бізнесу. Відповідно, інвестор отримує всі необхідні практичні рекомендації щодо вкладення конкретних інвестицій. Розкрито особливі перспективи розвитку екологічного туризму. Обґрунтовано важливість менеджменту в процесі становлення екотуризму та розглянуто специфіку роботи менеджера, як професіонала в управлінні цим напрямком. Розроблено рекомендації щодо застосування системи екологічного менеджменту туристичного бізнесу в Україні. Доведено, що планування на ранніх стадіях розвитку туризму може уникнути багатьох помилок та запобігти руйнуванню екологічних активів важливих для туризму.

Ключові слова: туризм; екологічний туризм; екологізація туристичної діяльності; менеджмент; менеджмент в екологічному туризмі.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES AND PRACTICAL RECOMMENDATIONS FOR THE FORMATION AND FUNCTIONING OF ECOLOGICAL TOURISM AS A INTEGRATED SYSTEM

The aim of the work was to justify theoretical and methodological approaches and to develop practical recommendations on the formation and functioning of ecological tourism in Ukraine. The essence and economic importance of tourism, the theoretical foundations of this area and its classification, as well as the current state of this sphere in Ukraine are considered. Resent scientific research on ecotourism was analyzed. Its principles are described on certain grounds. Brought the fact that Ukraine is rich in natural tourist resources, which can be successfully used in the process of increasing greening of tourist activity. It has been found that having a strong tourism potential, Ukraine has an opportunity to realize it through state regulation in all its main directions, the main of which is its financial component and the provision of an innovative path of development. The main directions of ecologization tourism activities at the macro and micro levels were analyzed and the state of their development in Ukraine was considered. The performed analysis reflected practical recommendations on ways of formation and functioning of ecological tourism in Ukraine. A system of indicators for planning the development of ecological tourism and technology for the use of natural resources has been formed. The following analysis of organizational and economic plan which was made according to concrete practical recommendations, proved that opening a small business out of town would be a reasonable solution. The calculated indicators have made it clear that the investment costs in this sector do not exceed the income, which is favorable in this area of business. Accordingly, the investor receives all the necessary practical recommendations for investing specific investments. Special prospects for the development of eco-tourism are revealed. The importance of management in the process of becoming ecotourism was substantiated and the specifics of the manager's work as a professional in managing this area were considered. Recommendations on the application of the environmental management system of tourism business in Ukraine have been developed. It has been proven that planning in the early stages of tourism development can avoid many mistakes and prevent the destruction of environmental assets important to tourism.

Keywords: tourism; ecological tourism; greening of tourist activity; management; management in ecological tourism.

JEL Classification: L83, Q57

Актуальність. Екологічний туризм поступово починає займати значиму нішу в світовій індустрії туризму. Всі тенденції вказують на те, що екологічний туризм надалі буде розвиватися такими ж високими темпами, та позитивно впливатиме на економічний розвиток країн, що мають в своєму розпорядженні безцінні природні ресурси. В Україні є природні території, що майже не пошкоджені від діяльності людини, тому екотуризм з відповідальним ставленням до природи і якнайменшим впливом на довкілля має перспективи для розвитку.

На шляху розвитку екотуризму в Україні існують серйозні проблеми, які необхідно подолати. До них відносяться: роз'єднаність між учасниками природоохоронного туризму; відсутність спеціалізованих туроператорів; недостатньо розвинена правова база; недолік інформації; брак людей і підприємців, а також органів влади з випуску природних ресурсів; нестача фахівців з туризму, яким відомі всі екологічні проблеми і технології.

Подальший розвиток туризму в Національному Промисловому Порталі (НПП) України неможливий без впровадження туристичного маркетингу та регіонального менеджменту туризму в них. Усі ці завдання повинні вирішуватися кожним окремим суб'єктом туристичної діяльності. Щоб екологічний туризм мав перспективи розвитку в Україні, необхідно дотримуватися наступних принципів: орієнтуватися на природу; збереження оригінального середовища проживання; пріоритетна екологічна освіта, створення відносин рівного партнерства з природою; економічна ефективність і сталий розвиток тих районів, де відбуваються поїздки.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Наукові проблеми розвитку екологічного туризму, як перспективного виду туристичної діяльності, висвітлені в працях вітчизняних і зарубіжних вчених, таких як: Ананьев М.О., Воробйов О.С., Гастедт Е., Дмитрук О.Ю., Д'яченко В.В., Кекушев В.П., Сергеев В.П., Сергеева Т.К., Стек Б., Страсдас В., Степаницький В.Б., Хоней М., Ліндберг К., Хоукінс Д., Вівер Д., Оксон О. т. ін. [1; 2; 4-6; 9-11]. Так, в роботі Дмитрук О.Ю., розглянуто теоретико-методологічні та практичні аспекти формування, функціонування та розвитку екологічного туризму: автор розширює межі територій екологічного туризму, стверджуючи, що будь-який вид туризму, який розвивається у природному середовищі, може бути екологічним [5]. Кекушев В., Сергеев В. та Степаницький В. розглядали екотуризм як туризм з екологічно значимим наповненням, специфічна форма діяльності людей, які у спілкуванні з природою вибудовують свої відносини з нею на основі взаємної вигоди, щоб людина отримала від такого спілкування певний фізичний, інтелектуальний та емоційний запас міцності та природа при цьому не постраждала [2]. Однак, слід зазначити, що впровадження екології в туристичній діяльності потребує додаткового вивчення. Але, не достатньо проробленими залишаються питання, що пов'язані з розвитком вітчизняного екотуризму в Україні через стихійне створення міст відпочинку та організації дозвілля. Вразі цього, визначений напрям дослідження є достатньо актуальним та вимагає детальної проробки. Виходячи з наведеного вище, визначимо мету цього дослідження.

Мета дослідження – обґрунтувати теоретико-методологічні підходи та розробити практичні рекоменда-

ції щодо формування та функціонування екологічного туризму в Україні.

Виклад основних результатів дослідження. Сучасна індустрія туризму є однією з найприбутковіших і найдинамічніших у світі. Все це пов'язано з високим попитом на ринку цих послуг. Екотуризм є одним з секторів економіки, що швидко розвивається. Але в Україні екологічний туризм наразі ще має уповільне зростання. У 1980 році академік Д.С. Лихачов визначив своє поняття екології та розширив його, включивши сюди екологію культури, виділивши роль історичної пам'яті, духовної спадкоємності і підкресливши, що для збереження життя людини не менш важливе середовище, створене культурою його предків і їм самим [7]. Отже, екотуризм – це не тільки вид природного туризму, що об'єднує людей, які подорожують з науковими цілями і сферами інтересів; це також здатність активно підтримувати це середовище. Головні ознаки екологічного туризму: вивчення туристом навколишнього середовища; усвідомлення того, що природа є головною цінністю; доходи від екотуризму прямують на фінансову підтримку та захист навколишнього середовища; еко туристи особисто беруть участь в діях, які зберігають або відновлюють ресурси дикої природи.

Екологічний туризм в контексті сталого розвитку забезпечує раціональне використання та відтворення природних ресурсів, а також збереження етнічного та культурного середовища. Це в деякій мірі обмежує привабливість екотуризму для природної промислової діяльності (полювання, рибальство, збирання грибів та ягід для продажу і збору врожаю), оскільки неконтрольоване накопичення природних ресурсів веде до порушення природного балансу.

Необхідно відмітити, що розглянуті вище трактування не мають єдності щодо території на якій безпосередньо проходить відпочинок. Тому експерти Всесвітньої Туристичної Організації (ВТО) [3] в підрахунку прибутків від різних видів туризму використовують «туризм, орієнтований на природні туристичні ресурси», або «природний туризм», куди відносять екотуризм. Через таку багатогранність деякі туристичні фірми відмовились від використання терміну, так як він розуміється різними групами споживачів по-своєму.

Зелений туризм є надзвичайно недорогим і в той же час простим бізнесом, який можна вести в умовах дикої природи, практично у віддаленому місці. Туристичні агентства в Україні не пропонують відпочинок у сільській місцевості. Чомусь такий туризм розглядається в нашій країні як новий вид відпочинку, хоча він з'явився одночасно з появою міст і сіл, тобто існує вже певний час. Схоже, що в цьому випадку спрацьовує стара звичка розпізнавати тільки той, що юридично оформлений. У такому відношенні сільський зелений туризм, як офіційно організований відпочинок, дійсно тільки перші кроки.

Україна багата на різноманітні природні туристичні ресурси, що є важливою передумовою розвитку екологічного туризму. Це – кліматичні, біологічні, гідрологічні, ландшафтні ресурси, джерела мінеральних вод, лікувальні грязі та ін. Загальна площа земель, придатних для рекреації і туристичного використання, займає 9400000 га, що становить 15,6% усієї території України. З них 7,1 млн. га припадає на рівнинні рекреаційні території, 2,3 млн. га – на гірські (1,9 млн. га – на Карпати

і 0,4 млн. га – на Кримські гори). Іншим природним туристичним ресурсом нашої країни є її ліси. Загальна площа лісового фонду України становить 10 млн. га (15% усієї території країни). Найбільша кількість чащоб спостерігається на Поліссі і в Карпатах, найменше – в Кримських горах. Не менш важливим ресурсом є мінеральні води по всій території України: на Закарпатті, в Луганській, Дніпропетровській, Полтавській, Рівненській областях. Трохи менше в Івано-Франківській, Харківській, Житомирській, Вінницькій та Хмельницькій. Цілющі лікувальні властивості мають води Прикарпаття (Моршин, Востокніця, Трускавець) [1].

Екологізація туристичної діяльності традиційно розглядається, як довготривалий, поетапний процес впровадження безпечних та екологічно чистих форм технологічного забезпечення, надання туристичних послуг на основі інноваційних технологій і продуктів з урахуванням культурних, історичних та інших витоків. Екологізація туристичної діяльності має своєю метою мінімізацію впливу суб'єктів туристичного ринку на стан навколишнього середовища з урахуванням необхідності забезпечення сталого економічного зростання та максимізації задоволення запитів споживачів. До основних завдань екологізації туристичної діяльності можна віднести: прагнення людини до здорового та продуктивного життя; істотний внесок в процес охорони, збереження і примноження природного багатства конкретного регіону або території; активне поширення

ідей сталого розвитку економіки; сприяння збереженню етнокультурного потенціалу території, традицій, обрядів і вірувань місцевого населення. Основні напрямки екологізації туристичної діяльності на макро- і мікрорівні представлені в таблиці 1.

Концепція розвитку екотуризму в Україні має стати головною на шляху до всебічного озеленення всієї туристичної галузі. Екотуризм сприятиме поліпшенню екологічного стану природного середовища в процесі організації туризму, відновлення порушених екосистем, збереження флори і фауни, а також проведення важливих природоохоронних та освітніх заходів. Розвиток екотуризму вже знайшло практичне застосування у вигляді спеціально створених екологічних стежок [6]. Нижче наведені можливі способи екологізації туристичної діяльності:

1. Підвищення рівня екологічної освіти. Під час туристичної поїздки основна роль екологічної освіти буде спрямована на формування екологічної культури та екологічних перспектив туристів, формування дбайливого ставлення до наявних природних ресурсів і дозволить зрозуміти важливість вирішення проблем щодо нераціонального (споживчого) використання природних ресурсів шляхом проведення екологічних семінарів, тренінгів, лекцій та розповідей під час туристичних екскурсій; поширення серед туристів буклетів, листівок, брошур та книжок, що міститимуть детальну інформацію про основні туристичні об'єкти відповідної території, їх екологічні проблеми та пер-

Таблиця 1

Основні напрямки екологізації туристичної діяльності на макро- і мікрорівнях та стан їх розвитку в Україні

Напрями екологізації	Макрорівень	Мікрорівень	Стан розвитку в Україні
Формування і реалізація державної стратегії екологізації економіки	Формування стратегії і пріоритетних напрямків екологізації туризму	Реалізація проектів по екологізації туризму	Нераціональне використання природних ресурсів, внаслідок чого Україна відноситься до екологічно забруднених країн
	Формування стратегії розвитку екологічного туризму	Розробка і реалізація програм екологічного туризму	
Впровадження ресурсозберігаючих технологій	Державна підтримка, стимулювання і просування ресурсозберігаючих технологій в туристичному бізнесі	Придбання та впровадження ресурсозберігаючих технологій на підприємствах сфери туризму	Надскладний стан, оскільки в міжнародних відносинах переплітаються інтереси підприємницького середовища
Екологізація транспортної системи	Системний галузевий перехід на екологічно чистий транспорт в сфері туризму	Придбання та введення в експлуатацію екологічно чистого транспорту на підприємствах сфери туризму	Загострена проблема забруднення довкілля від транспортної інфраструктури
Екологізація утилізації побутових і промислових відходів	Державна підтримка, стимулювання і просування сучасних технологій переробки та утилізації сміття в туристичному бізнесі	Придбання та впровадження сучасних технологій переробки та утилізації сміття на підприємствах сфери туризму	Немає належним чином організованої системи збирання, зберігання та видалення токсичних відходів, відсутні техніка та обладнання для переробки відходів будівництва і комунального господарства
Екологізація соціальної сфери	Розробка стратегії і стандартів екологічної освіти в туризмі	Розробка примірних основних освітніх програм і учебнометодических матеріалів в сфері екологічної освіти в туризмі	Кризова ситуація, яка полягає в порушенні екологічного балансу, дестабілізації соціально-економічного потенціалу
Збалансована системна екологічна політика держави, управління якістю екологізації економіки	Моделювання національної екологічної політики в контексті розвитку сфери туризму	Впровадження системи менеджменту якості екологізації на підприємствах сфери туризму	Порушена стабілізація екологічного стану; послаблення екологічної політики

Джерело: побудовано на основі [4]

спективні шляхи їх вирішення. Для досягнення поставлених цілей необхідним є створення (особливо в межах природоохоронних об'єктів) еколого-освітніх центрів, робота яких буде направлена на розробку та впровадження програм з екологічної освіти.

2. Ведення статистичного обліку туристів та розрахунок максимальних кількостей туристопотоків в межах окремого об'єкта чи території.

За допомогою цього методу можливим є вирішення проблем, що виникають (або можуть виникнути) при відвідуванні того чи іншого туристичного об'єкта масовими (неорганізованими) туристичними потоками.

3. Моніторинг стану туристичних територій та об'єктів. Моніторинг туристичних територій та об'єктів має проводитись з метою спостереження за станом усіх компонентів навколишнього середовища для оцінки і прогнозу їх змін під впливом туристичної діяльності. Основними задачами моніторингу туристичних територій та об'єктів є: збір та аналіз еколого-економічної інформації про стан території, що є об'єктом туристичної зацікавленості; складання картографічної геоекологічної основи моніторингу.

На основі результатів моніторингу і загальних екологічних оцінок в кінці кожного туристичного сезону адміністрацією регіону і керівництвом туристичних об'єктів мають прийматись відповідні управлінські рішення, що повинні включати: регулювання, стабілізацію або підвищення допустимого туристичного навантаження, його розподіл по сезонам або місяцям протягом року; коригування строків туристичного сезону; планування заходів з профілактики або усунення порушень, ліквідації негативних наслідків туристичної діяльності, покращення санітарного стану території, відновлення природних ресурсів; внесення змін в програму туристично-екскурсійної діяльності.

4. Залучення еколого-орієнтованих інвестицій (як з боку держави, так і від іноземних інвесторів). Отримані кошти дозволять більш ефективно проводити природоохоронні заходи, розширювати спектр надання еколого-туристичних послуг.

5. Дотримання та введення в практику основних стандартів у сфері туристичної діяльності для того, щоб підвищити рівень якості товарів, робіт, послуг відповідно до потреб споживачів; забезпечити безпеку об'єктів туристичних відвідувань з урахуванням ризику виникнення природних і техногенних катастроф та інших надзвичайних ситуацій.

6. Використання ресурсозберігаючих технологій в містах обслуговування та розміщення туристів та відпочиваючих.

Стосовно туристичної діяльності в сільській місцевості необхідно враховувати та використовувати на практиці величезний потенціал альтернативних джерел енергії (зернові та олійні культури, соломка, цукрові буряки тощо), яким володіє сільське господарство. За рахунок цього можливим стане економія традиційних енергетичних ресурсів та покращення екологічного стану окремого сільського регіону.

Екологічний туризм – нестандартний вид розваги для міських жителів, які втомилися від шуму, пилу, натовпів народу і цивілізації. Наприклад те, що характерно і звично для сільської людини, є екзотикою для міського населення. Такий бізнес має свої переваги: ексклюзивність та доступність для людей практично

в кожному регіоні. Крім того, це не вимагає великих вкладень і досить просто знайти співробітників за невисоку плату. Бізнес-ідея має свої перспективи, але для успішного відкриття і організації цієї справи необхідно розробити бізнес-план з екотуризму. Приклад представлений нами в даній статті.

Наприклад, інвестор відкриває об'єкт екотуризму в 150 км від великого мегаполісу в тихому та чистому селі, недалеко від лісу, де є велика туристична платформа. Планується розпочати з малого, поступово розширюючи можливості дозвілля і збільшуючи кількість послуг. У нашому еко-курорті будуть звичайні будиночки, які ми орендуємо у місцевих жителів, а також територію для піших прогулянок. Об'єкт буде працювати щодня, без вихідних і святкових днів. Заявки будуть здійснюватись по телефону або в режимі «онлайн» по передоплаті. Основна цільова аудиторія: пари від 30 до 45 років; сім'ї з дітьми; групи молодих людей до 30 років. Конкуренція в цій сфері буде вкрай низька. Створювати бізнес можна так, як подобається, але варто все ж акцентувати свою увагу на конкретну цільову аудиторію.

Далі інвестор орендує ділянку в селі, біля лісу і озера. Для цього він обирає площу за трьома критеріями: красиві види, природні пам'ятки; екологічно чиста місцевість; максимально «незаймана» природа. Можна побудувати власне приміщення, але для економії коштів на першому етапі його ми будемо орендувати у місцевих жителів за невисоку вартість. У даному випадку буде потрібно приміщення адміністративного призначення і 4-5 будиночків для гостей. При зростанні попиту будинки будемо добудовувати. На території буде зона середнього комфорту – будинок з електрикою та водою в колодязі. Також буде зона наметового містечка, в якому люди будуть відпочивати в точності як в дикій природі.

Для найму ділянки буде потрібно не менше 50 тис. гривень в місяць. Ми укладемо договір оренди на тривалий термін і оплатимо відразу 2 місяці. Крім того, знадобляться кошти на ремонт будинків у стилі старовини та очищення території. Приміщення в орендованому будиночку повинно бути невеликим. Перевагу віддамо скромним і трохи тісним для відчуття сільського життя і затишку. Зона наметового містечка буде перебувати на відстані від зони відпочинку в будиночках, огорожена лісосмугою або буде розміщуватися на іншій стороні озера, річки. Закупівля обладнання буде мінімальна, однак буде потрібно наступне в комплекті з додатковими витратами: транспорт – 50 тис.грн.; намети (10 шт) – 100 тис.грн.; колодязь (реставрація) – 10 тис. грн.; комплекти білизни, матраців, кошиків для збору грибів і т.д. – 25 тис.грн.; інвентар (сокири для рубання дрів) та ін. – 10 тис.грн.; комплекти посуду – 10 тис.грн.; мангали – 10 тис.грн.; загальні холодильники для збереження продуктів – 25 тис.грн.; товари для риболовлі – 15 тис.грн.; човни, матеріал для плоту – 25 тис.грн.; газонкосарка – 10 тис.грн.; додаткові витрати – 35 тис. грн.; таким чином, загальна сума складає – 325 тис.грн. Устаткування можна закупити вживане.

Кількість і різноманітність послуг будуть збільшуватися в залежності від попиту і позитивної динаміки надання послуг. Основні (стартові) послуги екозони:

1. Сільський відпочинок (проживання в будинку з колодязем, своїм двориком, недалеко від лісу й озера) – 10 тис.грн./чол. (2 дні), 20 тис. – тиждень. Дикий відпочинок в наметах (проживання в наметах без електрики,

холодильників і зв'язку) – 7500 тис.грн./чол. (2 дні), 15 тис.грн. – тиждень.

2. Додаткові послуги включають: похід за грибами з провідником (50 грн./чол.); рибалка (150 грн./чол.); похід за корисними травами (50 грн./чол.); пікніки і ланчі (порція м'яса, овочі – 500 грн); прогулянка на конях (500 грн); прогулянка на човні, плоту (100 грн/чол.); фотосесії (1000 грн./чол.).

Для організації роботи цієї екологічної зони будуть потрібні досвідчений адміністратор. Цю функцію може виконувати сам власник, якщо він розуміє всю систему роботи цього напрямку. Також в селі ми наймемо працівників, інструкторів і спеціалістів зі збору грибів, ягід і трав.

Кошторис по працівникам включає: підсобних працівників (стрижка газону, прибирання території і т.д.) 5 осіб, яким необхідно сплатити 30 тис.грн; поварів – 7500 тис.грн.; інструктора з плавання, людина, яка буде катати на човнах і плотах, рибалити – 7500 тис. грн; адміністратора 0,5 ставки спільно з власником – 7500 тис. грн; загалом сума складає – 52 тис.грн.

Незважаючи на те, що конкуренція в цій сфері розваг мінімальна, обов'язково потрібно аналізувати ринок на предмет появи конкурентів. Крім того, необхідно популяризувати послугу екотуризму, тому що багато хто не чув про неї або не знають подробиць, переваг цього виду дозвілля і відпочинку. Тому потрібно створити свої групи, акаунти в соціальних мережах, викладати фотографії задоволених клієнтів, публікувати відгуки про відпочинок та налагоджувати комунікацію з потенційними клієнтами. Дуже важливо оперативно відповідати на всі питання, консультувати їх та індивідуально підходити до кожного з гостей. В мережі Instagram можна періодично викладати гарні пейзажі й фото задоволених гостей екооб'єкта.

Крім груп в соціальних мережах, нам потрібно буде зробити лендінг з презентацією послуги. Також роздрукуємо флаєри і будемо поширювати в місті, на зупинках громадського транспорту, давати водіям автомобілів у заторах, користуватися внутрішньою і зовнішньою рекламою на громадському транспорті. Кошторис по рекламному бюджету: просування груп в соціальних мережах – 7500 тис.грн.; флаєри та листівки – 15 тис.грн.; реклама усередині транспорту – 5 тис.грн.; реклама зовні транспорту – 5 тис.грн.; створення та просування лендінгу – 15 тис.грн.; загальна сума витрат складає – 47500 тис.грн.

Щомісяця в рекламний бюджет будуть закладені кошти в розмірі 10 тис.грн. на таргетинг і контекстну рекламу, а також на друк рекламних флаєрів. Будуть використовуватися рекламні та PR-кампанії. Наприклад: при відвідуванні зони відпочинку більш ніж на 20 осіб – знижка 10%; для постійних клієнтів (які відвідують зону відпочинку не менше 2 разів на місяць) – карта лояльності зі зростаючими знижками; на день сім'ї – усім сімейним клієнтам знижки або безкоштовне катання на човні. Також планується проведення у зоні відпочинку розважальних заходів, естафет, конкурсів і т.д.

Інвестиційні витрати включають: реєстрацію та оформлення – 5 тис.грн.; оренду площі за 2 місяці – 100 тис.грн.; ремонт, прибирання території – 50 тис. грн.; закупівлю обладнання – 312 тис.грн.; рекламу – 42 тис.грн.; загалом – 510 тис.грн. Щомісячні витрати передбачають: оренду площі – 50 тис.грн.; зарплатний фонд – 52 тис.грн.; продукти харчування, воду – 25 тис.

грн.; рекламу – 10 тис.грн.; у загальній сумі виходить 137 тис.грн. Прибуток буде зростати з кожним місяцем за рахунок залучення клієнтів, різноманітних PR-заходів. На 3-й місяць роботи зони відпочинку такий план: сільський відпочинок у вихідні дні загалом складає 75 тис.грн.; сільський відпочинок з понеділка по четвер – 50 тис.грн.; дикий відпочинок у вихідні – 50 тис.грн.; дикий відпочинок з понеділка по четвер – 20 тис.грн.; додаткові послуги складають – 50 тис.грн.; загальна сума прибутку становить 245 тис.грн.

Далі необхідно розрахувати рівень вигоди і рентабельності проекту.

Прибуток від реалізації (різниця між доходами та витратами) дорівнюватиме: $245 - 137,5 = 107,5$ тис.грн. Визначення розміру податків: податок на прибуток (18%) + воєнний податок (1,5%) = загальний розмір податків (19,5%): $107,5 \times 0,195 = 20,962$ тис.грн. Чистий прибуток дорівнюватиме: $107,5 - 20,962 = 86,538$ тис.грн. Рентабельність проекту дорівнюватиме: $(86,538/137,5) * 100\% = 63\%$. Проект достаньо рентабельний. Розрахунок окупності: $510 \text{ тис.грн.} / 86,538 \text{ тис.грн.} = 5,89$ міс. Проект окупається за півроку.

Потенційним інвесторам, що зацікавлені вкладати кошти в цей бізнес, рекомендовано такі кроки: збільшення кількості житлових будинків в зоні сільського стилю, організувати також послугу гулянку з конями. Просування цієї послуги в наведеному форматі доцільно з групою людей 12-18 осіб для комфортних комунікацій їм між собою у невеликих групах. Далі інвестори, в якості розширення цього напрямку бізнесу можуть створювати такі зони відпочинку в інших містах.

У туристичній галузі діє велика кількість організацій, які розробляють і реалізують різноманітні туристичні продукти. Однак далеко не всі організації, зайняті в сфері туризму, витримують удари конкуренції й одержують доходи, необхідні для продовження своєї діяльності на ринку. І залежить це, по-перше, від того, яким чином побудований менеджмент в їх організаціях. Все повинно бути попередньо продумано, сплановано, проаналізовано, прораховано, опрацьовано з багатьма іншими організаціями із залученням величезних обсягів різноманітної інформації. Отже, менеджмент туризму покликаний створити певну систему управлінської діяльності по найкращому задоволенню потреби людей в подорожах з найрізноманітнішими цілями.

Сучасний менеджмент повинен виходити з того, що саме носії нових ідей та інновацій здатні інтегрувати організацію і вести її до успіху. Менеджмент туризму покликаний впровадити в практику роботи ринкові відносини, наповнити ринковим змістом усю систему управлінської діяльності. З огляду на те, що в усьому світі туризм отримав інтенсивний розвиток, менеджмент туризму повинен бути націлений на інноваційний підхід, на створення туристичних продуктів ринкової новизни, на постійне вдосконалення всіх аспектів туристичної діяльності.

Становлення менеджменту в екологічному туризмі пов'язано з наступними обставинами. По-перше, будь-які інновації сприймаються з опором персоналу. По-друге, говорячи про екотуризм, потрібно зважати на його специфікою, що потребують значних зусиль для заняття свого сегмента на туристичному ринку. По-третє, виходячи на туристичний ринок, екотуризм пов'язаний з високими початковими витратами, що робить його продукт занадто дорогим і елітним. Звідси випливає, що менеджмент в

екологічному туризмі повинен володіти унікальними ключовими компетенціями. Менеджмент екотуризму, орієнтуючись на отримання прибутку, повинен виходити з того, що не тільки цим визначається зміст екотуристичної діяльності, але й її природоохоронної функцією. Органічно взаємодіючи один з одним, економічна і екологічна спрямованість в діяльності менеджменту – це вишукувати нові можливості для розвитку екотуризму в стійкому економічному основі з усіма наслідками, що випливають звідси можливостями для успішної реалізації природоохоронної функції.

Одне з генеральних завдань, що стоїть перед менеджерами екотуризму – розробка планів його розвитку, будь то найперші кроки шойно створеної турфірми або програма еколого-туристичного освоєння нового регіону досвідченим туроператором. Екологічний туризм особливо впливає на трудову діяльність менеджера. До числа таких особливостей екотуризму слід віднести: широке використання природних ресурсів в рекреаційних, культурно-пізнавальних, навчальних, пропагандистських, розважальних та інших цілях під час перебування туристів на охоронюваних природних територіях; пов'язаний з практичним втіленням ідей екоосвіти і екопросвіти в процесі реалізації туристичного характеру; передбачає активну і зацікавлену участь в здійсненні екотуристичних цілей адміністрації та фахівців заповід-

ників не тільки на офіційній, договірній основі з турфірмами, а й на основі широко розвинених неформальних відносин з її працівниками і перш за все з менеджерами; пов'язаний із залученням місцевого населення природоохоронних територій до обслуговування туристів, в тому числі з екопросвітницької цілями; передбачає організаційне, інформаційне забезпечення охорони і збереження природних ресурсів, використовуваних в екотуристичних цілях, їх розширене відтворення в інтересах різноманітності екотуристичних програм.

Одним із найважливіших показників планування розвитку менеджменту екологічного туризму та технології використання природних ресурсів є пропускна здатність екосистеми, величина якого залежить від параметрів 4-х елементів: екологічного середовища; просторового розміщення рекреаційних ресурсів; психологічної комфортності; економічної несучої здатності ландшафту.

Висновки. Екотуризм в Україні має розвиватися в руслі сучасних світових підходів і концепцій, особливості яких полягають у тому, що такий вид туризму не тільки задовольняє бажання спілкуватися з природою, а й мобілізує потенціал туризму на охорону природи, соціально-економічний розвиток, екологоосвітню діяльність, сприяє створенню нових робочих місць, залученню місцевого населення та підвищенню загального культурного рівня суспільства.

Список використаних джерел:

1. Ананьев М.А. Экономика и география международного туризма / М.А. Ананьев. – М.: Изд-во Моск. ун-ту, 1975. – 102 с.
2. Кекушев В.П. Основы менеджмента экологического туризма / В.П. Кекушев, В.П. Сергеев, В.Б. Степаницкий // Учебное пособие. – М.: Издательство МНЭПУ, 2001. – 197с.
3. Экотуристический рынок Германии. Специальный доклад ВТО № 10. – Мадрид, 2001.
4. Воробьев А.Е. Основы природопользования: экологические, экономические и правовые аспекты. Учебное пособие / А.Е. Воробьев / Под ред. проф. В.В. Дьяченко. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 544 с.
5. Дмитрук О. Ю. Урбанізація та екологічний туризм: теорія і практика конструктивно-географічного дослідження / О.Ю. Дмитрук // Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2002. – 76 с.
6. Сергеева Т. К. Экологический туризм: учебник / Т. К. Сергеева. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 360 с.
7. Теоретические основы экологического туризма [Электронный ресурс] // Понятие и сущность экологического туризма. – 2017 – 2019. – Режим доступа до статьи: https://vuzlit.ru/373454/teoreticheskie_osnovy_ekologicheskogo_turizma
8. Honey, M. (1999). Ecotourism and Sustainable Development: Who Owns Paradise? Island Press, Washington, D.C., USA.
9. Lindberg, K., Hawkins, D. (1999). Ecotourism: A Guide for Planners and Managers. Nortf Bennington, Vermont, 1993. – 344 p. – 1721.
10. Steck, B., Strasdas, W. Gustedt, E. (1999). Sustainable Tourism as a Development Option. Practical Guide for Local Planners, Developers and Decision Makers. Edited by Richard Haep. Eschborn. <https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/SPE-Tou-062.pdf>
11. Weaver, D.B., Oxon, O.X. The Encyclopedia of Ecotourism. – United Kingdom: CABI Publishing, 2001. – 105 p.

References:

1. Ananiev, N.A. (1975). *E'konomika i geografiya mezhdunarodnogo turizma [Economics and geography of international tourism]*. Moscow: Izdatelstvo moskovskogo universiteta [in Russian].
2. Kekushev, V.P., Sergeev, V.P., Stepanitskii, V.B. (2001). *Osnovy menedzhmenta ekologicheskogo turizma [Basics of ecotourism management]*. Moscow: Izdatelstvo MNEPU [in Russian].
3. Ecotourism market in Germany. WTO Special Report № 10 (2001). Madrid [in English].
4. Vorobeve, A.E. (2006). *Osnovy prirodopolzovaniya: ekologicheskie, ekonomicheskie i pravovye aspekty [Fundamentals of nature management: environmental, economic and legal aspects]*. Rostov-on-Don: «Feniks» [in Russian].
5. Dmytruk, O.Yu. (2002). *Urbanizatsiia ta ekolohichniy turizm: teoriia i praktyka konstruktivno-geohrafichnoho doslidzhennia [Urbanization and eco-tourism: theory and practice of structural and geographical research]*. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet» [in Ukrainian].
6. Sergeeva, T.K. (2004). *Ekologicheskij turizm: uchebnik [Ecotourism: a textbook]*. Moscow: Finansy i statistika [in Russian].
7. Teoreticheskie osnovy ekologicheskogo turizma [Theoretical foundations of ecotourism]. (n.d.) *vuzlit.ru*. Retrieved from: https://vuzlit.ru/373454/teoreticheskie_osnovy_ekologicheskogo_turizma [in Russian].
8. Honey, M. (1999). Ecotourism and Sustainable Development: Who Owns Paradise? Island Press, Washington, D.C., USA. [in English].
9. Lindberg, K., Hawkins, D. (1999). Ecotourism: A Guide for Planners and Managers. Nortf Bennington, Vermont, 1993 [in English].
10. Steck, B., Strasdas, W. Gustedt, E. (1999). Sustainable Tourism as a Development Option. Practical Guide for Local Planners, Developers and Decision Makers. Edited by Richard Haep. Eschborn. Retrieved from: <https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/SPE-Tou-062.pdf> [in English].
11. Weaver, D.B., Oxon, O.X. (2001). The Encyclopedia of Ecotourism. – United Kingdom: CABI Publishing [in English].

Наукове видання

ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР

Збірник наукових праць

№ 149, 2019

Українською, російською та англійською мовами

Відповідальний редактор: *Вертелецька О.М.*

Технічний редактор: *Морозова С.А.*

Підписано до друку 26.09.2019 р.

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 11,63

Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а

Телефони: +38 (0552) 39 95 80, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6424 від 04.10.2018 р.